

**TÜRK SİYASAL HAYATINDAKİ GELİŞMELERİN
POLİTİK MİZAHA YANSIMASI:
‘AKBABA DERGİSİ’ ÖRNEĞİ (1922-1977)**

Özhan TURHANLI
Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Mustafa FİŞNE

Haziran, 2019

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK SİYASAL HAYATINDAKİ GELİŞMELERİN
POLİTİK MİZAHA YANSIMASI:
'AKBABA DERGİSİ' ÖRNEĞİ (1922-1977)

Hazırlayan
Özhan TURHANLI

Danışman
Prof. Dr. Mustafa FİŞNE

AFYONKARAHİSAR 2019

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Türk Siyasal Hayatındaki Gelişmelerin Politik Mizaha Yansıması: Akbaba Dergisi Örneği (1922-1977)” adlı çalışmanın tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2019

Özhan TURHANLI

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mustafa FİŞNE
Jüri Üyeleri : Doç. Dr. Feyzullah ÜNAL
: Dr. Öğr. Üyesi Kerim ÇINAR

İmza

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Özhan TURHANLI' nın **“Türk Siyasal Hayatındaki Gelişmelerin Politik Mizaha Yansıması: Akbaba Dergisi Örneği (1922-1977)”** başlıklı tezi, 19/06/2019 günü saat 14:00' de Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği' nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

TÜRK SİYASAL HAYATINDAKİ GELİŞMELERİN POLİTİK MİZAHA YANSIMASI: AKBABA DERGİSİ ÖRNEĞİ (1922-1977)

ÖZHAN TURHANLI

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Haziran 2019

Danışman: Prof. Dr. Mustafa FİŞNE

Politik mizah, doğası gereği eleştirel bir bakış açısına sahiptir. Bu eleştiri; iktidardan muhalefete tüm siyasal aktörlere yöneliktir. Türk siyasal hayatının her döneminde yönetim sistemi değişiklikleri, liderler ve uyguladıkları yönetim biçimleri, seçim sistemleri, darbeler ve akabinde oluşturulan anayasalar toplumsal hayatı şekillendirmiştir.

Bu tez çalışmasında, Türk Siyasal Hayatında yaşanan gelişmelerin politik mizaha yansıması incelenmiştir. Cumhuriyet tarihinin en uzun soluklu mizah dergisi olan, 1922-1977 yılları arasında Orhan Seyfi Orhon ve Yusuf Ziya Ortaç tarafından yayımlanan *Akbaba* dergisi ele alınmış; Türk siyasal hayatında yaşanan gelişmelerin dergideki yazı ve karikatürlerde nasıl yer bulduğu incelenerek günümüz Türk siyaseti ile olan bağlantısı tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Siyasal Hayatı, Politik Mizah, Akbaba

ABSTRACT

THE REFLECTION OF POLITICAL HUMOUR IN DEVELOPMENTS OF TURKISH POLITICAL LIFE: THE EXAMPLE OF AKBABA MAGAZINE (1922-1977)

ÖZHAN TURHANLI

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION**

June 2019

Advisor: Prof. Mustafa FİŞNE

Political humor intrinsically has a critical perspective. This criticism is directed at all the political actors from the government in power to the opposition. In every period of the Turkish political life, the changes in the administrative system, the leaders and the forms of governance they implement, the electoral systems, the coups and the constitutions formed afterwards, have shaped the social life.

In this thesis, the reflection of developments in Turkish political life to the political humor is examined. The *Akbaba* magazine, the longest-running humor magazine in the history of the Republic and published by Orhan Seyfi Orhon and Yusuf Ziya Ortaç between 1922 and 1977, was discussed and the developments in Turkish political life that took place in the writings and caricatures of the magazine is discussed by examining their connections to today's Turkish politics..

Key Words: Turkish Political Life, The Political Humour, Akbaba

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI...Hata! Yer işareti tanımlanmamış.	
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE

1. MİZAH VE POLİTİK MİZAH KAVRAMI	3
2. OSMANLI-TÜRK KÜLTÜRÜNDE MİZAH	6
3. TÜRKİYE'DE MİZAH DERGİLERİ VE DERGİCİLİĞİ	13
3.1 OSMANLI DÖNEMİNDE MİZAH DERGİLERİ	15
3.2 CUMHURİYET DÖNEMİNDE MİZAH DERGİLERİ.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE SİYASAL HAYAT

1. TANZİMAT DÖNEMİ.....	26
2. II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ.....	27
3. İTTİHAD VE TERAKKİ İLE II. MEŞRUTİYET	28
4. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ	31
5. TEK PARTİ DÖNEMİ	38
6. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ VE 27 MAYIS 1960 DARBESİ.....	44
7. 1960-1980 ARASI DÖNEM.....	47
8. 1980 SONRASINDAKİ TÜRKİYE	49
8.1 ANAP İKTİDARI VE 1990'LAR	50
8.2 AK PARTİ İKTİDARI.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AKBABA'NIN AYNASINDAKİ TÜRKİYE

1. CUMHURİYETİN VE AKBABA'NIN İLK DÖNEMİ (1922-1931).....	58
1.1. CUMHURİYETİN KURULMASI VE İNKILAPLAR.....	58
1.2. SERBEST CUMHURİYET FIRKASI	66
2. TEK PARTİ'DEN ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ VE AKBABA (1933-1949)	83
2.1 MİLLİ ŞEF İNÖNÜ VE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINA AKBABA'NIN BAKIŞI.....	95
2.2 DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULUŞUNDAN 1949'A KADARKİ DÖNEMDE AKBABA	114
3. ÇOK PARTİLİ HAYAT DEVRİNDE AKBABA (1952-177).....	132
3.1 AKBABA VE DEMOKRAT PARTİ	132
3.2. 27 MAYIS 1960 DARBESİ VE AKBABA	142
3.3. SEÇİMLER VE AKBABA.....	152
3.3.1. Akbaba'nın Gözünden 1961 Seçimleri.....	152
3.3.2. 1965 Seçimleri: 'Demir-el' ve 'Ortanın Solu'	171
3.3.3. 1973 Seçimleri, CHP-MSP Koalisyonu ve Kıbrıs Türk Federe Devleti.....	194
SONUÇ.....	204
KAYNAKÇA	207
EKLER.....	213

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Akbaba, 1 Kasım 1923	59
Şekil 2. Akbaba, 28 Ekim 1929	60
Şekil 3. Akbaba, 28 Ekim 1929	61
Şekil 4. Akbaba, 28 Ekim 1929	62
Şekil 5. Akbaba, 28 Ekim 1929	63
Şekil 6. Akbaba, 28 Ekim 1929	64
Şekil 7. Akbaba, 12 Kanunsani 1931	65
Şekil 8. Akbaba, 12 Kanunsani 1931	67
Şekil 9. Akbaba, 14 Ağustos 1930	68
Şekil 10. Akbaba, 14 Ağustos 1930	69
Şekil 11. Akbaba, 14 Ağustos 1930	70
Şekil 12. Akbaba, 23 Birinci Teşrin 1930	71
Şekil 13. Akbaba, İkinci Teşrin 1930	72
Şekil 14. Akbaba, İkinci Teşrin 1930	73
Şekil 15. Akbaba, 17 İkinci Teşrin 1930	74
Şekil 16. Akbaba, 20 İkinci Teşrin 1930	75
Şekil 17. Akbaba, 24 İkinci Teşrin 1930	76
Şekil 18. Akbaba, 24 İkinci Teşrin 1930	77
Şekil 19. Akbaba, 24 Eylül 1931	78
Şekil 20. Akbaba, 25 Haziran 1931	79
Şekil 21. Akbaba, 24 Eylül 1931	80
Şekil 22. Akbaba, 29 Kanunuevvel 1930	81
Şekil 23. Akbaba, 1 Kanunusani 1931	82
Şekil 24. Akbaba, 23 Ağustos 1934	83
Şekil 25. Akbaba, 13 Aralık 1934	84
Şekil 26. Akbaba, 13 Aralık 1934	85
Şekil 27. Akbaba, 13 Aralık 1934	86
Şekil 28. Akbaba, 13 Aralık 1934	87
Şekil 29. Akbaba, 25 Nisan 1934	88
Şekil 30. Akbaba, 9 Mayıs 1935	89
Şekil 31. Akbaba, 9 Mayıs 1935	91
Şekil 32. Akbaba, 17 Kasım 1938	92
Şekil 33. Akbaba, 17 Kasım 1938	93
Şekil 34. Akbaba, 17 Kasım 1938	94
Şekil 35. Akbaba, 20 Temmuz 1939	95
Şekil 36. Akbaba, 20 Temmuz 1939	96
Şekil 37. Akbaba, 1945	97
Şekil 38. Akbaba, 2 Mayıs 1940	98
Şekil 39. Akbaba, 27 Nisan 1944	99
Şekil 40. Akbaba, 6 Ağustos 1942	100
Şekil 41. Akbaba, 4 Haziran 1942	101
Şekil 42. Akbaba, 23 Nisan 1942	102
Şekil 43. Akbaba, 23 Nisan 1942	103

Şekil 44. Akbaba, 24 Aralık 1942.....	104
Şekil 45. Akbaba, 7 Ocak 1943	105
Şekil 46. Akbaba, 7 Ocak 1943	106
Şekil 47. Akbaba, 14 Ocak 1943	107
Şekil 48. Akbaba, 21 Ocak 1943	108
Şekil 49. Akbaba, 21 Ocak 1943	109
Şekil 50. Akbaba, 1945.....	110
Şekil 51. Akbaba, 1945.....	111
Şekil 52. Akbaba, 1945.....	112
Şekil 53. Akbaba, 1945.....	113
Şekil 54. Akbaba, 1945.....	114
Şekil 55. Akbaba, 1945.....	116
Şekil 56. Akbaba, 1945.....	117
Şekil 57. Akbaba, 1945.....	118
Şekil 58. Akbaba, 1946.....	119
Şekil 59. Akbaba, 1946.....	120
Şekil 60. Akbaba, 1947.....	121
Şekil 61. Akbaba, 1947.....	122
Şekil 62. Akbaba, 1947.....	123
Şekil 63. Akbaba, 1946.....	124
Şekil 64. Akbaba, 1946.....	125
Şekil 65. Akbaba, 1946.....	126
Şekil 66. Akbaba, 1946.....	127
Şekil 67. Akbaba, 1946.....	128
Şekil 68. Akbaba, 1946.....	129
Şekil 69. Akbaba, 14 Kasım 1946	131
Şekil 70. Akbaba, 4 Ocak 1955	132
Şekil 71. Akbaba, 27 Ocak 1955	133
Şekil 72. Akbaba, 15 Eylül 1955	135
Şekil 73. Akbaba, 25 Ağustos 1957.....	136
Şekil 74. Akbaba, 5 Eylül 1957	137
Şekil 75. Akbaba, 5 Eylül 1957	138
Şekil 76. Akbaba, 28 Ekim 1957	139
Şekil 77. Akbaba, 31 Ekim 1957	140
Şekil 78. Akbaba, 7 Kasım 1957	141
Şekil 79. Akbaba, 2 Haziran 1960	142
Şekil 80. Akbaba, 31 Ekim 1960	143
Şekil 81. Akbaba, 2 Kasım 1961	144
Şekil 82. Akbaba, 23 Mayıs 1963.....	145
Şekil 83. Akbaba, 10 Kasım 1960	146
Şekil 84. Akbaba, 17 Ağustos 1961.....	147
Şekil 85. Akbaba, 10 Ağustos 1961.....	148
Şekil 86. Akbaba, 31 Ağustos 1961.....	149
Şekil 87. Akbaba, 28 Eylül 1961	150
Şekil 88. Akbaba, 16 Kasım 1961	151
Şekil 89. Akbaba, 10 Ağustos 1961.....	152
Şekil 90. Akbaba, 10 Ağustos 1961.....	153
Şekil 91. Akbaba, 10 Ağustos 1961.....	153

Şekil 92. Akbaba, 7 Eylül 1961	154
Şekil 93. Akbaba, 27 Eylül 1961	155
Şekil 94. Akbaba, 21 Eylül 1961	156
Şekil 95. Akbaba, 21 Eylül 1961	157
Şekil 96. Akbaba, 28 Eylül 1961	158
Şekil 97. Akbaba, 5 Ekim 1961	159
Şekil 98. Akbaba, 5 Ekim 1961	160
Şekil 99. Akbaba, 5 Ekim 1961	161
Şekil 100. Akbaba, 5 Ekim 1961	161
Şekil 101. Akbaba, 12 Ekim 1961	163
Şekil 102. Akbaba, 19 Ekim 1961	164
Şekil 103. Akbaba, 19 Ekim 1961	165
Şekil 104. Akbaba, 2 Kasım 1961	166
Şekil 105. Akbaba, 26 Ekim 1961	166
Şekil 106. Akbaba, 2 Kasım 1961	167
Şekil 107. Akbaba, 2 Kasım 1961	168
Şekil 108. Akbaba, 9 Kasım 1961	169
Şekil 109. Akbaba, 23 Kasım 1961	170
Şekil 110. Akbaba, 10 Aralık 1964.....	171
Şekil 111. Akbaba, 10 Aralık 1964.....	172
Şekil 112. Akbaba, 10 Aralık 1964.....	173
Şekil 113. Akbaba, 4 Ağustos 1965.....	174
Şekil 114. Akbaba, 4 Ağustos 1965.....	175
Şekil 115. Akbaba, 11 Ağustos 1965.....	176
Şekil 116. Akbaba, 11 Ağustos 1965.....	177
Şekil 117. Akbaba, 18 Ağustos 1965.....	178
Şekil 118. Akbaba, 6 Ekim 1965	179
Şekil 119. Akbaba, 8 Aralık 1965.....	180
Şekil 120. Akbaba, 8 Aralık 1965.....	181
Şekil 121. Akbaba, 1965.....	182
Şekil 122. Akbaba, 18 Ağustos 1965.....	183
Şekil 123. Akbaba, 27 Ekim 1965	184
Şekil 124. Akbaba, 1 Aralık 1965.....	185
Şekil 125. Akbaba, 15 Aralık 1965.....	186
Şekil 126. Akbaba, 13 Ekim 1965	187
Şekil 127. Akbaba, 13 Ekim 1965	188
Şekil 128. Akbaba, 13 Ekim 1965	189
Şekil 129. Akbaba, 27 Ekim 1965	190
Şekil 130. Akbaba, 3 Kasım 1965	191
Şekil 131. Akbaba, 3 Kasım 1965	192
Şekil 132. Akbaba, 17 Kasım 1965	193
Şekil 133. Akbaba, 26 Eylül 1973	195
Şekil 134. Akbaba, 3 Ekim 1973	196
Şekil 135. Akbaba, 10 Ekim 1973	197
Şekil 136. Akbaba, 3 Aralık 1973.....	198
Şekil 137. Akbaba, 24 Ekim 1973	199
Şekil 138. Akbaba, 2 Şubat 1972.....	200
Şekil 139. Akbaba, 19 Şubat 1975.....	201

Şekil 140. Akbaba, 26 Şubat 1975	202
Şekil 141. Akbaba, 5 Mart 1975	203

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Ak Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	: Demokrat Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
DTP	: Demokratik Türkiye Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
RP	: Refah Partisi
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Partisi
SODEP	: Sosyal Demokrasi Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

GİRİŞ

Mizah kavramının ilk örneklerini M.Ö 448-380 tarihleri arasında Atina'da yaşayan Aristofenes'in yazdığı komedyalar oluşturmaktadır. Daha sonra ise Hititlerde Purulli ayinleri ve Eski Yunan'da Diyanizos şenlikleri de diğer örneklerdendir. Ortaçağ'da ise özellikle Rönesansı hazırlayan iç gelişme olarak, özgür düşünce eğilimi mizahtan alabildiğine yararlanmıştır. Bu dönemde Gargantua, Deliliğe Methiye, Moliere'in eserleri, Voltaire'nin Felsefe Sözlüğü mizah türündeki eserlere örnek verilebilir. Türkiye'de ise mizah denince akla gelen ilk isim, fıkraları ile ünlü Nasreddin Hoca'dır. Daha sonra Pir Sultan Abdal, İncili Çavuş, Bekri Mustafa, Ziya Paşa, Süleyman Nazif, Neyzen Tevfik, Orhan Seyfi Orhon, Ahmet Rasim, Namık Kemal, Cemal Nadir bu alanda eserler kaleme alan isimlerdir. Yine 'Politik Mizah'ın araçları olarak edebiyat, tiyatro, hiciv ,karikatür gibi alanlarda birçok farklı türde eserler bulunmaktadır. Orta oyunu bağlamında da örneklendirmek gerekirse; Karagöz ile Hacivat ve köy seyirlik oyunları Osmanlıdan günümüze mizahımızın örneklerinden bazılarıdır.

Türk siyasal hayatı, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze değin yaşanan siyasal gelişmeler, meşru ve gayrimeşru el değiştiren iktidarlar, askeri vesayet rejimleri ve bunların akabinde değişen parlamenter yapılar ile demokrasi tarihinde farklı birçok hadiseyi deneyimlemiştir. Bu hadiseler, günümüze değin pek çok disiplin yönünden incelense de 'mizah' bağlamında siyasal hayatın gelişmelerinin politik mizaha olan yansımaları az sayıda çalışmada ele alınmıştır. Bu tezde mizahın araçlarından biri olan 'Karikatür' başlığı altında 'Akbaba dergisi' incelenecek olup, Türk siyasal hayatındaki gelişmelerin dergideki ele alınışı, yansımaları örneklerle ortaya konulacaktır.

Çalışma, literatür taramasına dayalı betimleyici nitel bir özellik taşımaktadır. Konu, ilk iki bölümde teorik açıdan incelenmiş; tezin ana eksenini oluşturan son bölümde ise *Akbaba* dergisinden örneklerle somut hale getirilmiştir. Çalışmaya ilk olarak birinci bölümde; mizah ve politik mizah kavramlarının tanımları ile başlanmış olup, bu kavramların Türkiye'deki gelişimine değinilmiş, mizah dergilerinin işlevi ve ülkemizdeki gelişmeleri ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise Türk siyasal hayatı, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası dönemleri ile günümüze değin olmak üzere iki kısımda ele alınmış, üçüncü bölümde ise Türk siyasal hayatındaki gelişmelerin *Akbaba* dergisinde nasıl işlendiği derginin dönemsel yayınlanması dolayısı ile 1922-1931, 1933-1949 ve 1952-1977 yılları arasını oluşturacak şekilde tasnif edilerek incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE

1. MİZAH VE POLİTİK MİZAH KAVRAMI

Mizah kavramı sözlük anlamı olarak, "eğlendirmek, güldürmek ve birinin, bir davranışa incitmeden takılmak amacını güden ince alay. Gerçeğin güldürücü yanlarını ortaya koyan yazın türü" (Özcan, 2002: 13) ve "Bir gerçeği, nükte, şaka ve takılmalarla anlatan söz ya da yazı." (Şahhüseyinoğlu, 2015: 235) olarak literatürde yer almaktadır. Mizah kavramının sözlük anlamının dışında kavramın kökenini incelediğimizde eğlence ve hoşgörü karşımıza çıkmaktadır. Mizah, geçmişte günümüzdeki çeşitleri ile var olmadığından bu işlevi gören 'eğlence', mizah ile bir kök ilişkisine sahip. İnsanlık tarihindeki bu sosyal olgu, mizahın günümüze değin gerçekleşen gelişim sürecinin hazırlayıcı unsuru olma işlevi ile; bir ifade ediş biçimi olarak günlük hayatta insanlar tarafından çokça kullanılmıştır. Yine bir ülkede, ülkenin tamamının katıldığı toplu eğlence törenleri de bize tarihsel açıdan mizahın ilk örneklerinin oluştuğunu göstermektedir. Bunlara, Hititlerde Purulli Ayinleri, Eski Yunan'da Dionysos şenliklerini örnek verebiliriz (Öngören, 1975: 15). Elde edilen bulgular bugünkü çağdaş örneklerine göre, insanların kabileler halinde yaşadığı dönemlerde mizahın daha doğrudan ve daha acımasız olduğunu göstermektedir. Mizahın daha soyut ve daha dolaylı bir biçim kazanmasında en önemli etkenler hiç şüphesiz, insanların artık büyük topluluklar olarak yaşamaları ve kentleşme olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönemsel olarak mizahın gelişimine bakacak olursak, ilk olarak Atinalıların Batı'da mizahı bedensel şiddet ögesinden ayırdıklarını ve Aristophanes'le birlikte tragedya-komedyaya ayırımının oluşmaya başladığını görmek mümkündür.

Ortaçağ'da ise, o dönemde yeni bir mizah türü yaygınlaşmaya başlamıştı ki, kilise ve kralı alaya alan masallarıyla şenliklerde gösteriler yapan Jonglörler ve gezgin minstreller olarak bu kişiler karşımıza çıkmaktadır. Bu şenlikler dışında yine Ortaçağ Avrupa'sında Soytarılar bayramı ve karnavallar ile, toplumun bütün üyeleri katıldığı bu etkinliklerle tüm bir yılın gerilimini üzerinden atmaktaydılar (Ana Britannica, 1986: 156). Bakthin'e göre karnaval, sosyal yaşamda bir takım insanlara

sadece coşkun bir gülme serbestliğinden ziyade; kilisenin ve aristokrasinin dilinin de birbirine karışmasına yani çelişen seslerin çatışmasının yaşandığı bir ortamı doğuruyor; bu da tabi sınıfın kültürü ile egemen kültürlerin karşılıklı etkileşimi sonucunu getiriyordu. Cantek'e göre, "mizahın kargaşa ve otorite boşluğunun yaşandığı dönemlerde yükselişe geçmesi, alt sınıflar için direniş/rahatlama olanakları sağlayıp, kolektif bilinçaltında yer ederek, sonraki kuşaklara devredilecek "örnek figürler" ve anlatılar üretmesine vesile olmaktadır." (Cantek, 2015: 25-27)

'Karanlık' olduğu söylenen Ortaçağ'da bile mizahın ne denli güçlü bir yapıya sahip olduğu açıktır. Mizah, Rönesans'ta bile ona karşı uygulanan ezici baskıya rağmen gücünü muhafaza edebilmiş; kilise ve ruhani otoriteye karşı zengin bir mizah bu dönemde kendini göstermiştir (Özdiş, 2015: 24-25).

Sonraki yüzyıllarda ise, keskin mizahtan 'kibar' mizaha doğru bir geçiş serüveni başlamış oldu. Bu serüven, İngiltere'de yazar Samuel Johnson'un yapıtları, Fransa'da ise Moliere ile başladı (Ana Britannica, 1986: 156). 18. yy. da ise mizah yapanlar, sanatsal ve edebi metinlerde mizahı kullanmaya yetenekli kişiler olarak görülmektedir. Böylelikle mizah yavaş yavaş günümüzdeki anlamına yaklaşmıştır. Bu dönemde mizah, zekâ ve maskaralığı da içine alan bir terim olarak kullanılmaya başlanır. (Yardımcı, 2015: 5) 20.Yüzyıl ise kara mizah'ın doğuş yıllarıdır, iki dünya savaşının ardından artık mizahta komik öğelerin dışında ürkütücü ve korkunç öğeler de yer almaktadır. Yine tezin ilerleyen bölümlerinde ele alacağımız ve de örnekleri ile detaylandıracağımız 'politik mizah' kavramı da yine bu dönemin ürünüdür.

Bu dönemde, siyasi mizah, totaliter hükümetlere karşı kullanılmaya başlanmıştır. Dönemin mizahçılarına bakacak olursak; SSCB'de Vladimir Voinoviç, İtalya'da Dario Fo ve ABD'de ise Lenny Bruce keskin nükteleri ile karşımıza çıkmaktadır. (Ana Britannica, 1986: 156). Dünyada mizahın serüveni bu şekilde olmuştur. Şimdi ise 'İslam toplumunda mizah' kavramına değinip; Türk toplumunda mizah kavramını tüm bu tarihi birikim ve İslam toplumu mizahı etkisi ile birlikte topyekun detaylı bir şekilde inceleyeceğiz. İslam toplumunda mizah kavramı incelemesinde tarihsel bir değerlendirmeyi yapmayı güçleştiren unsur, konu ile ilgili bilgilerin sınırlı oluşu ve kaynakların günümüze ulaşmıyışdır. Bu alanda çalışmalar yapan Franz Rozenhal:

İslam'ın öteki dünyacılığı mizahtan alınan gerçek zevki ve onun edebi beğenisini fazla etkilememiştir. Tüm ciddiyeti ve ilerideki kıyameti haber vermesine rağmen Hz.

Muhammed'in kendisi çok neşeli beşeriyete sahipti ve yüzyıllar boyunca onun takipçileri esprilere ve şaka oyunlarına her zaman büyük bir aşk duymuşlardır. (Özdiş, 2010: 25)

İslam toplumunda mizahı, dünya mizah tarihi boyutu açısından ayırabileceğimiz bir diğer nokta da içeriğinde '*ahlakçı bir eğitim amacının olması*'dır. (Özdiş, 2010: 25) İslam mizahı denilince ise sınırlı kaynaklarda adı zikredilen İbn-el Cevzi'dir. *Budalaların Tarihi (Ahbar al-Hamka)* adlı eseri ile Cevzi, mizahın sosyal işlevine dikkat çekmiştir. Ahlakçı bir eğitim amacının dışında, İslam'daki mizahın bir diğer işlevi de, 'törelere gülererek düzeltilmesi' dir. (Özdiş, 2010: 26) Bu aşamada mizahın Osmanlı-Türk kültüründe nasıl ele alındığını incelemeyen önce politik mizah kavramına değinmek isabet olacaktır.

Politik mizah, gülmeyi ve düşünmeyi yan yana getirmesi özelliği ile, her türlü insanlık halini ele alır. Mizahın en basiti bile verdiği mesaj ve alt metni ile politiktir ve aslında insanları güldürmekten çok; eleştirel düşünme, muhalif duruş ve farklı bakış açılarına ulaşma imkanı verir (Güder, 2012: 4).

Siyasi mizah, mizahın önemli bir parçasıdır. Genelde politikacılar tarafından yasaklı ve engel olunan şeyleri yıkarcasına muhalif bir tavırla rejime ve rejimin söylediklerine karşı çıkar...Siyasi mizah, politik yön ayırt etmeksizin, genellikle siyasi gündemin etkisiyle kendine malzeme bulmuş ya da , çoğu zaman eğlence amacı sağlamak yeterli olmuştur. Tabiatıyla çok nadiren kendisini yapıcı görünümünde sunar; çoğu zaman muhalefet ya da protestonun bir parçası gibi kullanılmış, ama daha çok sorunun ta kendisi olmuştur. (Yardımcı, 2010: 12-13)

Politik mizah, diktatoryaların aksine; demokratik rejimlerin yerleştiği ülkelerde gelişme göstermektedir (Devran ve Gül, 2016: 381). Simon Critchley'e göre ise politik mizah "şiddetle dolu egemenliği taklit etmeyen, kendi güçsüzlük konumunu öz bilinçli alay biçimlerine başvurarak muktedirleri teşhir etmek için kullanan iktidarsız bir güçtür." (Kalaycı, 2014: 24)

Politik mizahın kavramsal izahının ardından önemi ve işlevine de değinmek gerekmektedir. Bu alanda karşımıza mizahın politik işlevini vurgulayan; 'kahramanlık mit'ine dayalı tragedya geleneği yerine 'komik kabul'e dayalı bir mizah ve komedy geleneğini yerleştiren Simon Critchley çıkmaktadır (Kalaycı, 2014: 24).

Politik mizahta hedef, hem üniter yapının temsilcisi olan Devlet; hem de toplumu yasama, yürütme ve yargılama işlevini yürüten sınıflardır. Bu bağlamda siyasi mizahı, mizahın diğer türlerine göre en işlevsel tür olarak değerlendirmek ve

amacının da ifşa ederek, onarmaya çalışmak olduğunu söylemek gerekir (Kamiloğlu, 2010: 27).

Levent Cantek'e göre ise:

Politik mizah, mizah dergilerinin satışını etkileyen en önemli unsurlardan biridir. İnsanların politik mizaha gülmeleri büyük ölçüde bu mizahın iktidar karşıtı, yani muhalif olması ile açıklanabilir... Bu biçimi ile politik mizah kitlelerin her dönem talep ettiği bir popüler kültür ürünüdür...Politik mizah, mizah dergilerinin güncel (ve gündemde) kalmasını sağlar... Entellektüel bir birikimi, bir altyapıyı gerekli kılar...(Cantek ve Gönenç, 2017: 25).

2. OSMANLI-TÜRK KÜLTÜRÜNDE MİZAH

Türk toplumunda mizahın kökenine baktığımızda Osmanlıdan önce Anadolu'nun diğer sakinleri olan Selçuklular dönemi ilk olarak karşımıza çıkmaktadır. Nasreddin Hoca, Bektaşî fıkraları, Dede Korkut Hikayeleri örneklerinin tamamı bu döneme aittir. Kırdan kente yönelen bir bakışın şekillendiği Keloğlan masalları, yerleşik düzenin kurumlarını eleştirmekte; maruz kaldığı haksızlıklar karşısında Keloğlan da üstlendiği kır insanlarını temsiliyet rolü ile acımasız olmuştur. Yine bu dönemde, aşiret kültürünün yaşam tarzını resmeden, Oğuz beylerinin yaşantılarını ele alan Dede Korkut hikayeleri de dönemin bir başka eseridir. Deli Dumrul hikayesi, farklı iki kültürün karşılaşması ile ortaya çıkan zengin mizaha örnek verilebilir.

Hem konar-göçer toplumun hem de yerleşik hayatın Selçuklulardan günümüze kadar ulaşan mizahçısı ise Nasreddin Hoca'dır. Hoca, zeki ve hazır cevaptır. Üstlendiği bu mizahi duruşu dışında ise halkın doğal danışmanı, akıl danışılan ve sorunlara çözüm üreten bir kişiliktir (Özdiş, 2010: 27-28). Hoca'nın yüzü bilinmemekte ve kendisini resmedenlere göre sureti farklılık göstermektedir. Fakat, suretler değişse de değişmeyen iki öge onunla bütünleşmiştir: Eşek ve kavuk. Burada ise eşek, köylülüğün, kavuksa okumanın ifadesidir (Cantek, 2011: 27). Medrese eğitimi almış, halka okuma-yazma öğreten Nasreddin Hoca'nın fıkralarının ana temasını toplumsal sorunlar oluşturmaktadır.

Levent Cantek'e göre; "Nasreddin Hoca'nın fıkraları merkeze ve onun ürettiği değerlere karşı alt sınıflar nezdinde mevcut olan husumeti, laf düzeyinde

dillendirmektedir,...dillendirilen saldırılara karşın, şartlarda herhangi bir değişme yaşanmadığı gibi, iktidar mevcudiyetini daima korumaktadır." (Cantek, 2011: 29)

Öte yandan, Nasreddin hocanın anlatılarında güçsüz bir toplumun kendisini güçlü ve baskıcı bir yönetime karşı koruması yönündeki hicivler yer alır. Kötü yöneticinin itibarının aşındırılmasının amaçlandığı bu hikayelerde, Nasreddin Hoca baskı altındaki halkın tepkilerine bu anlatılarda yer verir (Özdiş, 2010: 28). Bu fıkralar, 'göçebe Türkmen boylarının heteredoks Müslümanlık/dinin Batını yorumu ile merkezdeki şehirli Sünni Müslümanlık arasındaki gerilimi yansıtır.' (Cantek, 2011: 30) Hoca, ait olduğu çevreden hicvedici bir dille dinin dar, ortodoks anlayışlarını, hurafeleri ve fetvaları eleştirir. 17. yüzyıl sonrasında derlenerek yazıya aktarılan Nasreddin Hoca hikâyeleri, bir sansürden geçerek günümüze kadar gelmiştir. Cantek'e göre bu sansür iki türlü olmuştur: İlki, hocanın gerçek kişiliğini yitirip haksız bir ün'e kavuştuğunu düşünenler ve ona gerçek kişiliğini verme çabası içine girenler; ikincisi ise sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş sırasında olan sansür. Hoca'nın fıkralarının yazıya aktarılması ilk aktarımdan çok farklı olarak ele alındığı ve subjektif ifadelerin de içerisinde yer aldığı böyle bir sansüre uğramıştır (Cantek, 2011: 31).

Osmanlı mizahı ise, lonca örgütlenmeleri içinde tarikatlara bağlı olarak gelişmiştir. Buna örnek olarak ise, Karagöz oyunlarının İstanbul'da, Nakşibendi tarikatına bağlı bulunduğu kaydedilmektedir (Özdiş, 2010: 29). Yine bu dönemde, Sünni tarikatlar karşısında ise Bektaşiliğin bir 'ana muhalefet' işlevi gördüğü görülmektedir. Diğer Sünni tarikatlarda görülmeyen keskin eleştiriler, Bektaşiler tarafından yapılmaktadır. Son Osmanlı padişahları, Karagöz'ü canlandırmak için ayrı bir özen göstermişlerdir. Buna gerekçe ise ilk Osmanlı padişahları güçlü olan tarikatlara dayanmaktaydılar ve sonradan gelenler ise Halvetilik tarikatına mensuptular. Fakat imparatorluğun zayıflama süreci sonunda onlar da güçlü tarikatlara dayanmak gereğini duymuşlardır (Öngören, 1973: 63). Çifte bir kültüre dayanması bakımından önemli bir sentez olan Osmanlı mizahında ana ayırım noktası, Halk edebiyatı ve divan edebiyatı noktasında oluşmaktadır. Selçuklu mizahında ele aldığımız Nasreddin Hoca ve onunla bütünleşen simgelerden olan kavuğun yerini Osmanlı mizahında Karagöz ve Hayalbaz almaktadır (Özdiş, 2010: 29).

Bir tarafta, sokağın basit ve cahil adamını yakalar yakalamaz bir yığın ağdalı ve perdah sözle tarumar eden ukala ve bilgiç aydın: Hacivat! Öbür tarafta, berikinin ve tahsilli kişilerin (Çelebi, Tiryaki vd.) ağdalı sözleriyle ambale olan, anladığını da anlayamadığını da bildiği sözcüklere tercüme eden patavatsız, saf, cahil, neşeli kavgacı "başıbozuk" Karagöz. (Cantek, 2011: 32)

Toplumsal yergi özelliği taşıyan Karagöz oyunu tuluata dayanmaktadır. Yeniçerilerden devletin ileri gelenlerine kadar herkesin perdeye geldiği bu toplumsal taşlamalar yergi yoluyla yapılmaktaydı (Özdiş, 2010: 31). Bu gösterilerde toplumdaki farklı dini cemaat ve etnik kimlikler mizaha önemli bir malzeme sunmaktaydı. Bunlar: Türk (Kastamonulu), Bolulu (aşçı), Kayserili (pastırmacı), Laz (Trabzonlu, kayıkçı, gemici, ağzıkabalalık), Eğinli, Rumelili (Mestan Ağa, Hüsmen Ağa...), Kürt (Harputlu, Haso), Arnavut (bahçıvan, bozacı), Acem (zengin tüccar), Arap, Yahudi (bezirgan, sarraf, tefeci), Ermeni (kuyumcu, külhan), Rum (doktor, terzi, meyhaneci), Frenk (tatlısu frengi) karakterleridir. (Cantek, 2011: 32)

Karagöz ve Ortaoyunu kahvehanelerde oynanmış ve yaygınlaşmıştır. Cantek'e göre bunun birinci sebebi, oyunların iktidarın denetimi ve gözetiminden uzak bir mekânda olması gerekliliği, ikincisi ise benzer tahakküm deneyimi yaşayan toplum bireylerinin aynı ortamı paylaşıyor oluşuydu (Cantek, 2011: 34).

19. yüzyıl saray ve eğlence kültürü olan Karagöz dışında meddah ve ortaoyunu da dönemin önemli türlerindendir ve hemen her kesime hitap etmektedir (Özdiş, 2010: 32). Yine Bektaşî fıkraları, Bekri Mustafa, İncili Çavuş fıkraları, Divan ve Halk Edebiyatı'ndaki mizah metinler ve hicivler şairleri de Osmanlı mizahının başlıca mizah ürünlerindendir (Öngören, 1973: 59). Yine ilk mizah dergimiz olan *Diyojen* de 1870 yılında çıkarılmış, hatta sonrasında mecliste mizahın yasaklanmasına varan bir sürece varan tartışmalar olmuştur. *Diyojen*, yazılı mizah hareketini başlatması bakımından önemlidir ve dergi sonraları Birinci Meşrutiyet'in ilanına neden olan politik olayların bir parçası olmuştur (Köksal, 2013: 29).

Karagöz-Hacivat dışında, sonraki dönemde Divan Edebiyatında Şeyhi'nin Harname'si, Fuzuli'nin Şikayetname'si, Ebubekir Kani'nin Hirrename'si de konu edindiği kişiyi incitmeden ortaya konulan mizah yapıtlarıdır. Fakat bu eserlerin tam tersine, eserinde bahsi geçen kişileri küçük düşürüp mizah yapıtı ortaya koyan şairler de vardır. Delibirader'in Dafi ül-gumum ve rafi ül-humum'u, Nef'inin Siham-ı

Kaza'sı, Galip Paşa'nın Mutayebat-ı Türkiye adlı yapıtları örnek verilebilir. Tanzimat dönemi Türk mizahına bakacak olursak, burada Divan Edebiyatının aksi bir durum söz konusudur. Artık kişilere yönelik hicvin sınırları aşılmış, insanlığın zaaflarına ve siyasal, toplumsal olaylara yönelik başlamıştır. Ziya Paşa'nın Zafername ve Şerhi adlı yapıtı, Direktör Ali Bey'in Lehçet ül Hakayık eseri bunlara örnek verilebilir (Ana Britannica, 1986: 156).

Direktör Ali Bey'in yanı sıra bu dönemde Teodor Kasap da Fransız edebiyatı etkisi ile yazdığı tiyatro oyunları ile önem kazanmıştır. Beş perdelik komedisi *Pinti Hamit* ile ortaoyunu *İşkilli Memo*, Direktör Ali Bey'in *Kokona Yatıyor yahut Madam Uykuda*, *Tosun Ağa* ve *Ayyar Hamza* gibi komedileri ve *Letafet* adlı opereti dönemin önemli mizah yapıtlarındadır. (Ana Britannica, 1986: 156).

Edebiyatımızdaki ilk tiyatro olarak bilinen Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* adlı komedisi, Ziya Paşa'nın ünlü *Zafername Şerhi*, Namık Kemal'in *Hirrename'si*, Edehem Pertev Paşa'nın *Av'avername* adlı yapıtları bu dönemde yazılmıştır. *Kıssadan Hisse* ile toplumu derinden etkileyen bir yapıt ortaya çıkaran Ahmet Midhat Tanzimat dönemi mizahına yön vermesi açısından önemlidir. Şair Eşref'in *Deccal*, *Şah ve Padişah* yapıtları da bu dönemin batılılaşma eğilimleri öğelerini de içerisinde barındıran eleştirel mizah yapıtlarındadır. Öte yandan "*Mehmed Ata Bey'in Güft ü Şinid*" adlı yapıtı, *Muallim Naci'nin Ubeydiye* ve *Nevadiru-l Ekabir'i*, *Ali Ulvi Bey'in Gel Keyfim Gel* ve *Büyük Çocuklar* adlı yapıtı ve *Şemsettin Sami'nin Letaif'i*" yine Tanzimat döneminin önemli mizah yapıtlarındandır. (Ana Britannica, 1986: 156).

Servet-i Fünun döneminde ise Türk mizahının bir duraklama dönemine girdiği görülmektedir. Dahhak-ı Mazlum takma adı ile Cenap Şahabeddin, Gave-i Zalim takma adı ile de Hüseyin Suad'ın küçük mizah denemelerinin dışında bu dönemin gazete ve dergilerinde mizah yazıları yayımlanmamıştır. Sonraları ise, yerel gelenek ve görenekleri anlatışı ile Ahmed Rasim ve toplumsal yaşamın gülünçlüklerini, eski İstanbul'u, büyücülük gibi hurafelerle ilgili konuları anlatışı ile de Hüseyin Rahmi Gürpınar başarılı mizahi yapıtlar ortaya koymuştur. Fecr-i Ati döneminde ise Rıza Tevfik, *Divançe-i Fazıl* ile manzum mizah türündeki yapıtı ve *Harman Sonu*, *Şeytan Diyor Ki* ile de düzyazı mizah ürünlerini bu yapıtlarında

toplayan Fazıl Ahmet Aykaç dönemin diğer önemli ismidir (Ana Britannica, 1986: 156).

II. Meşrutiyet ile birlikte de Türkiye'de mizah edebiyatında önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Bu dönemde yalnızca İstanbul'da otuz beşi aşkın mizah dergisi yayımlanmıştır. Öngören'e göre bu yayım çeşitliliği Osmanlı aydınlarının özgürlük anlayışlarını dile getirmesi bakımından ayrı bir önem taşımaktadır (Öngören, 1973: 63). Bu dönemde Baba Tevfik, Peyami Safa, Ömer Seyfeddin, Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon gibi yazarlar yazılarıyla ünlenmiştir. Sonraları ise meddah ve tuluat tiyatrosu alanında Meddah İsmet, Aşki, Sururi, Kel Hasan, Naşit ve Hazım gibi kişiler Türk Mizahına katkıda bulunmuşlardır (Ana Britannica, 1986: 156). Yine Türk mizahında; 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet ile birlikte farklı birçok mizah dergisi çıksa da, bunlardan çoğu yalnızca birkaç sayı devam edebilmiştir (Yardımcı, 2010: 7). Milli Mücadele dönemine gelindiğinde ise, Neyzen Tevfik, Halil Nihad, Hammamizade İhsan, Hüseyin Rıfat, Abdülbaki Fevzi ve Refik Halid Karay (Kirpi takma adı ile) dönemin mizah yazarlarındandır (Ana Britannica, 1986: 156).

"Kurtuluş Savaşı dönemlerinde Meşrutiyet mizahının gelenekleri çöküntüye uğramış, Cumhuriyet dönemi mizahının ilk biçimlenişi belirlemiştir. 1928 yılı hem büyük bir bitişi hem de büyük bir başlangıcı işaret etmektedir." (Yardımcı, 2010: 8)

Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile birlikte bu dönemin yazarları, Türk mizahında geçmiş dönem yazarlarını eleştiren ve mevcut yeni rejimi savunan yazılar kaleme aldılar. Orhan Seyfi (Fiske takma adı ile), Yusuf Ziya (Çimdik imzası ile), Sermet Muhtar Alus, Ercüment Ekrem Talu, Osman Cemal Kaygılı, Namdar Rahmi Karatay, Ratip Tahir Burak ve Faruk Nafiz Çamlıbel ile Cemal Nadir (Çamdeviren ve Deli Ozan imzaları ile) dönemin önemli mizah yazarlarındandır (Ana Britannica, 1986: 156). Yine çok partili hayata geçiş öncesi Serbest Fırka'nın kurulup kapanma sürecinden de mizah oldukça etkilenmiştir. İlk olarak mizah dergileri bu tür politik konuları dergilerinde çokça işlemişlerdir. Çalışmanın ana eksenini oluşturan, *Akbaba* dergisinin yöneticisi Yusuf Ziya Ortaç dönemin ortamını derginin 20 Mart 1952 sayısında şöyle ifade etmiştir:

Sonra, Mustafa Kemal kendi safına siyasi ismini koydu: Halk Fırkası.

Biz o günden sonra Halk Fırkası'ndaydık.

Artık Şark Cephesi Kahramanı Kazım Karabekir Paşa'nın adı, Akbaba'nın dilinde 'Şarkılı İbret Paşa' idi. Akdeniz'de düşman donanmasına meydan okuyan Hamidiye kahramanı Rauf Bey'i, neredeyse küçücük hokkamızın Karadenizinde boğacaktık;

Fakat Serbest Fırka'ya gülemedik. Bizim ona attığımız her kaha kaha o, okuyucularımızın sillesiyle bize cevap verdi. Politika mizahının en güzel örnekleri ile dolu o eski sayılarımızın satışı, bir ayda yirmi beş binden iki bine düşmüştür...İki bin...Zarara dayanmak imkansızdı, bir müddet can çekiştikten sonra fırka kapanırken biz de kapandık. (Öngören, 1973: 85)

Çok partili döneme gelindiğinde ise kapsam ve konu bakımından mizah alanında çeşitlilik görülmektedir. Aziz Nesin, Sabahattin Ali, Rıfat Ilgaz, Orhan Kemal, Haldun Taner, Muzaffer İzgü, Çetin Altan bu dönemin ünlü mizah yazarlarındandır. (Ana Britannica, 1986: 156).

1950-1960 döneminin önemli bir özelliği de mizah hikayeleridir. Dönemin bu yazarlarının dışında Bülent Oran, Yalçın Kaya, Orhan Kemal ve Haldun Taner gibi oyun yazarları da mizah hikayeleri kaleme almıştır (Öngören, 1973: 94). Yine mizahi şiir, taşlama ve hiciv de yaygınlık göstermeye başlamıştır. Orhan Veli ve arkadaşlarının oluşturduğu Garipçiler, hemen hemen bütün ülke şairlerini etkileyen ağırlığı mizahta olan yeni bir akımın öncüsü olmuşlardır (Öngören, 1973: 95).

1960-1970 döneminde ise mizah hikayecilerinin daha çok tiyatroya yönelmiş, komediler yazmışlar, bu dönemde daha çok eski kitaplarının yeni baskılarını yapmakla meşgul olmuşlardır. Bu dönemde Aziz Nesin'in on beş civarındaki kitabı sürekli baskı yapmış, mizah hikâyeleri de kitap olarak yüksek satış oranlarına ulaşmıştır. Rıfat Ilgaz'ın *Hababam Sınıfı* da yine sürekli baskı yapan kitaplar arasındadır. Bu dönemde mizah üzerine araştırmalar yoğunluk kazanmış olup, Nasrettin Hoca fıkraları, Karagöz metinleri, Bektaşî fıkraları, Bekri Mustafa, İncili Çavuş ve diğer fıkralar da çokça basılmış ve okunmuştur. Bu dönemin en etkili çizeri Cafer Zorlu ve Zeki Beyner, en etkili mizah hikâyecisi de Vedat Saygel olmuştur (Öngören, 1973: 98).

1970-1980 dönemine gelindiğinde ise, Türkiye'de farklı bir toplumsal yapının oluştuğu gözlemlenmektedir. Artık, kırsal kesimden büyük kentlere göç eden milyonluk bir kitle vardır, bu kitle de her alanda ağırlığını korumaktadır (Öngören, 1973: 101). Bu dönemde kır, kasaba, kent yaşantıları çatışma ve çelişkileri içerisinde barındıran mizahın en zengin kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu kuşaklardaki karma

kültür, mizahta yeni bir anlayışı ortaya çıkarır. Bu dönemde *Akbaba* dergisi satışını 50 bine yükseltiyor ve koalisyonlar döneminde de karikatürcüler iki ana partinin liderine köşelerinde yer veriyorlar. Bu dönemin bir başka özelliği de televizyonun ülke içinde yaygınlık göstermesidir. Geniş halk kitleleri daha önce bilgisi olmadıkları dünya mizah ürünleri ile tanışmıştır. Yine bu dönemde ofset tekniği ile birlikte; resim ve çizgi basımı kolaylaşmış, karikatür artık yoğun kullanılmaya başlanmış ve karikatürcüler de hızla çoğalmaya başlamıştır (Öngören, 1973: 105).

1980-1990 döneminde ise İstanbul basını artık tamamen ofset tekniğine geçmiştir. Böylelikle karikatüre, çizgi romana, çizgiye yeni olanaklar açılmıştır. Dönemin ilk seneleri partilerin ve tüm derneklerin kapatılması süreci, 6 Kasım genel seçimlerine kadar sürmüştür. Turgut Özal, 1983 sonrasında mizahçıların ana odak noktası haline gelmiştir (Öngören, 1973: 107). 1991 Ekim ayında yapılan erken genel seçimler sonrası Demirel-Özal artık karikatürlerde Karagöz-Hacivat gibi bir ikili olarak çizilecektir. 1993 yılında Özal'ın ölümü sonrası ise Demirel ve Tansu Çiller karikatürcülerin ana konusu haline gelmiştir. Daha sonra ise Refah Partisinin 1994 yerle seçimleri sonrası Ankara ve İstanbul'u alması sonrası ise siyasette Necmettin Erbakan figürü öne çıkmakta; bu da karikatürde '*Hoca-Bacı*' figürü olarak ele alınmaktadır (Öngören, 1973: 109).

1990-2000 dönemine gelindiğinde ise, özel kanallar ve çok kanal televizyonlar karşımıza çıkmaktadır. *Mizah*, özel televizyonların izlenme oranlarını yükseltmek için bir araç olarak kullanılmıştır. Mizah hikâyesi yazarları da bu akıma dâhil olmakta, TV dizileri için senaryolar yazmaya yönelmişlerdir. Televizyonlar karikatürlerden sıkça yararlanmakta ve mizahi dizilerin yapımında da artış yaşanmaktadır. Bu akım, 2000'lerden günümüze dek sürmeye devam edecektir (Öngören, 1973: 107).

3. TÜRKİYE'DE MİZAH DERGİLERİ VE DERGİCİLİĞİ

Türkiye'de mizah dergiciliğinin tarihçesini ve gelişimini inceleyecek olursak, ilk olarak 1870'de Teodor Kasap tarafından yayımlanan bağımsız mizah dergisi *Diyojen* karşımıza çıkmaktadır. Sonraları ise 1.Meşrutiyet'in ilanına kadarki geçen sürede *Diyojen* dışında, *Çingiraklı Tatar* (1873), *Hayal* (1873-1877), *Tiyatro* (1874-1876), *Latife* (1875), *Kara Sinan* (1875), *Meddah* (1876) ve *Çaylak* (1876) gibi mizah dergileri de yayınlanmıştır (Cantek ve Gönenç, 2017: 9). Osmanlı'da 1878 yılında Padişah 2. Abdülhamid'in anayasayı askıya alması ve parlamentoyu dağıtması sonrası 33 yıl süre ile İstanbul'da mizah dergileri yayımlanmadı ve bu süreçte mizah dergileri yurtdışında yayımlanıp, ülke topraklarına oradan gizlice getirildi. Bu dönemde; *Hayal*, *Hamidiye*, *Pinti*, *Beberuhi*, *Davul*, *Dolap*, *Tokmak*, *Curcuna* bu dergilere örnektir. 1908 yılına gelindiğinde ise 2. Meşrutiyet ile birlikte yayımlanmasına izin verilmesi sonrası mizah dergileri sayısında artış meydana gelmiştir. Bu, 'Otuz üç yıl boyunca bastırılmış bir toplumsal muhalefetin abartılı dışavurumu olarak' değerlendirilebilir (Cantek ve Gönenç, 2017: 10). 1909 yılına gelindiğinde de yayımlanan mizah dergileri sayısında düşüş gözlemlenmekte, 1914 yılına gelindiğinde ise yalnızca *Leylak*, *Feylosof* ve *Karikatür* dergileri yayımlanan mizah dergileri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı çöküş süreci ve son zamanlarına gelindiğinde ise; *Kalem* (1908-1911), *Boşboğaz ile Güllabi* (1908), *Geveze* (1908-1909), *Davul* (1908-1909), *Eşref* (1909), *Laklak* (1909), *Eşek* (1910), *Cem* (1910-1912), *Cadoloz* (1911), *Hande* (1916-1917) dergileri karşımıza çıkmaktadır (Cantek ve Gönenç, 2017: 10).

Kurtuluş Savaşı sonrası ise İstanbul hükümeti destekçisi *Aydede* dergisi ve onun karşısında 'Ankara hükümeti' destekçisi *Güleryüz* dergisi karşımıza çıkmaktadır. Kurtuluş Savaşı sonrası ise *Aydede* dergisinin kapatılması sonrası Yusuf Ziya (Ortaç) ve Orhan Seyfi Orhon tarafından *Akbaba* mizah dergisi çıkartılır. *Akbaba* dergisi Cumhuriyet tarihinin en uzun ömürlü mizah dergisi olup, 1977 yılına kadar yayım hayatına devam edecektir. 1923-1950 yılları arasında yayımlanan mizah dergilerinin ortak özelliği, dönemin CHP iktidarını eleştirememeleridir. Bu özellik, *Markopaşa* dergisinin yayımlanması ile 1946 yılında sekteye uğrar. *Markopaşa* kapanmasının sonrasında *Malumpaşa* ve *Merhumpaşa* gibi farklı isimlerle

yayınlanmayı tekrar denemişse de başarıya ulaşamamıştır. Bu dönemde 1952 yılına gelindiğinde *Akbaba* tekrar yayımlanmaya başlar. Farklı olarak DP yönetimine muhalif olan 1950-1960 arası yayımlanan diğer dergiler ise; *41 buçuk* (1952), *Tef* (1954-1955) , *Dolmuş* (1956-1958), *Taş* (1958-1959), *Karikatür* (1958-1959), *Taş-Karikatür* (1959).

27 Mayıs döneminde *Akbaba* dışında, Aziz Nesin tarafından yayımlanan *Zübük* (1962), Bülent Şeren tarafından yayımlanan *Pardon* (1964) dergileri dönemin yeni mizah dergileridir (Cantek ve Gönenç, 2017: 15). Bu dönemde basım-yayım tekniklerinde teknolojik gelişmelere bağlı olarak yenilenmeler meydana gelmiş, yeni ofset matbaa makineleri artık yayımcılar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. 26 Ağustos 1972 yılına gelindiğinde Oğuz Aral yönetimindeki *Gırgır* dergisi artık *Gün* gazetesi ile birlikte ücretsiz ek olarak verilmeye başlanacak, bu bir ilk olma özelliğini taşıyacaktır. 1976 yılında Tekin Aral tarafından yayımlanan *Fırt* dergisi, 1975 yılında *Çarşaf* dergisi, 1978 yılında ise *Mikrop* dergisi yayımlanmıştır (Cantek ve Gönenç, 2017: 17).

12 Eylül 1980 Askeri darbesinin sonrasında *Gırgır*, *Fırt* ve *Çarşaf* yayım hayatını sürdüren dergilerdendir. 1986 yılında *Gırgır*'dan ayrılan bir grup çizer ve yazar *Limon* dergisini çıkarmaya başlar. *Limon* dergisi, *Gırgır*'a kıyasla daha az satış yapan bir dergi olmasına karşın 1990'lı yılların mizahına kaynaklık etmesi bakımından önemlidir. 1990 yılında Engin Ergönültaş tarafından *Milliyet* gazetesi bünyesinde *Pişmiş Kelle* isimli yeni bir dergi de yayımlanmaya başlar. 1989 yılında *Hıbr* ve *Dıgıl* ismi ile farklı iki dergi daha yayımlanır. *Gırgır* ve *Fırt* sonrası Aral kardeşler, *Avni* ve *Fırfır* isimleri ile yeni iki dergi çıkarmışlarsa da eski başarılarını yakalayamamışlardır (Cantek ve Gönenç, 2017: 20)

Bunun dışında 1990'lı yıllara gelindiğinde ise Türkiye'de artık özel televizyon kanalları yayına başlamıştır, bu da mizah dergilerinin tirajlarını %80 geriletmiştir. *Limon* dergisinin kadrosu daha sonra kendi imkanları ile *LeMan* dergisini kurmuş, dergi 2000'li yıllara kadar mizah dergileri yayımcılığında adından söz ettirmiştir. *LeMan* dışında çizgi roman dergileri olan *L-Manyak*, *Atom*, *O-Haa*; kültür dergisi olan *Öküz*, siyasi aktüalite alanında *Yeni Harman*, gezi kategorisinde *Git* ve evcil hayvan dergisi olan *Kedi* de bu dönemin diğer mizah dergilerindendir. *Leman*,

Limon, *LeMan* dergilerinin kurucuları ve bu dergiden ayrılan çizerlerin yeni bir dergi kurma girişimleri ve bölünmeler 2000'li yıllarda da devam eder. 2001 yılında *LeMan*'dan ayrılan bir grup çizer *Lombok* dergisini kurarlar. 2002 yılına gelindiğinde ise *Lombok* ve *LeMan*'dan ayrılan bir grup çizer *Penguen* dergisini kurarlar. Bu dergiden ayrılan bir grup çizer; 2006 yılında *Fermuar*; 2007 yılında ise *Uykusuz* dergilerini çıkarırlar (Cantek ve Gönenç, 2017: 21)

3.1 OSMANLI DÖNEMİNDE MİZAH DERGİLERİ

Cumhuriyet öncesi dönemde Türkiye'de mizah dergilerinin gelişimine bakarsak, karşımıza çıkan ilk mizah dergisi 1870 tarihli *Diyojen*'dir. Dergi ilk sayfasında Filozof Diyojen'in "*Gölge etme başka ihsan istemem*" sözüne yer verir (Ünver, 2016: 18).

Haftada iki kez yayımlanan dergi, toplamda 183 sayı yayımlanmıştır. Derginin önemi, müstakil olarak çıkarılan ilk Türkçe mizah dergisi olmasındandır. Yazar kadrosu ise: Teodor Kasap, Ali Bey, Namık Kemal, Çaylak Tevfik (Mehmet Tevfik), Ebüziya Tevfik gibi isimlerden oluşur. Yayın hayatı boyunca sansür sebebi ile dört kez kapatılan derginin 5. kapatılışı derginin sonunu getirmiştir. 10 Ocak 1873 tarihinde dergi kapatılmıştır. Dergi içeriğinde; makale, fıkra, şiir, karikatür, ilan ve de tefrikalara yer verir (Ünver, 2016: 18). *Diyojen* sonrası 1871 yılına gelindiğinde ise *Hayal* dergisi de yine Teodor Kasap tarafından yayımlanan bir başka dergidir. Haftada iki kez, Cuma ve Salı günleri neşrolunan dergi, toplamda 368 sayı yayımlanmıştır. Dergide ekonomi, sosyal hayat, basın hayatı, sağlık sorunları, devlet işleri, belediye işleri, aile hayatı, tiyatro, edebiyat gibi her konuda eleştirilere yer vermiştir. Karagöz-Hacivat bölümü derginin hiciv bölümüdür. Karikatürler de çoğunluk Karagöz-Hacivat üzerinde yoğunlaşmıştır. Teodor Kasap, dergideki bir karikatür sebebi ile 3 yıl hapis cezası almıştır (Ünver, 2016: 23). 1873 yılında yayımlanan dönemin diğer dergisi ise *Çingiraklı Tatar*'dır. Haftada iki kez neşrolunan 5 Nisan 1873 ile 6 Temmuz 1873 tarihleri arasında 29 sayı yayımlanan derginin kurucusu Teodor Kasap'tır. Teodor Kasap dergide, tiyatro ile ilgili yazılara, yabacı yazarlardan çevirilere, Gedikpaşa Tiyatrosu ve ilk Osmanlı tiyatrosunun kurucusu olan Güllü Agop'a olan eleştirilerine yer verir. (Ünver, 2016: 21).

Yine bu dönemin bir diğer dergisi 13 Ağustos 1874 tarihinde yayım hayatına başlayan ve 43 sayı neşredilen *Latife*'dir. Derginin imtiyaz sahibi Zakarya Beykozlu'dur. Derginin karikatüristi olan Tıngır, mizah hayatındaki daha sonraki yıllar için bir yeniliğin başlangıcıdır. Karikatürlerde ilk renklendirme denemeleri bu dönemde olmuştur. Derginin eleştirileri; İstanbul'daki kurumlar, sosyal hayat, devlet daireleri, İstanbul basını ve diğer gazeteler üzerinde yoğunlaşmıştır (Ünver, 2016: 24).

27 Mart 1875 ile 27 Mayıs 1875 tarihleri arasında haftada iki defa olarak neşredilen bir diğer dergi ise *Kahkaha*'dır. Toplamda 26 sayı yayımlanan derginin sahibi ise Ali Bey'dir. Derginin çıkarılış amacı *Basiret* gazetesine yönelik çıkarılan yazılara karşılık vermektir. Karikatürler, İstanbul'daki sosyal yaşamı konu edinir. Derginin dikkat çeken bir diğer yönü ise ilk sayıdan itibaren karikatür alanında yaptığı yeniliktir. Okuyucularına bir dama tablası ve birkaç elde beyaz/siyahların kazanmasına yönelik bir oyun hazırlayan ve bunu dergiye neşreden Ali Bey, 9. sayıya kadar bu zeka oyununa dergide yer vermiştir (Ünver, 2016: 30).

Geveze Tevfik tarafından 6 Ağustos 1875 tarihinde yayımlanan bir diğer dergi ise *Geveze*'dir. Haftada iki defa olmak üzere toplamda 10 sayı kadar yayımlanan derginin yayımlanma amacı diğer yayınları eleştirmektir. Dergi içeriğinde yazılara, karikatürlere yer verir. İlan ve tefrikalara yer vermemiştir. Dergideki tek ilan Abdülhak Hamid Tarhan'ın 'İçli Kız' kitabının kitapçılarda ve Aksaray Valide-i Şerif Camii'nin karşısında satılmaya başlandığı ilanındır (Ünver, 2016: 31).

Mehmet Tevfik tarafından 93 Harbi öncesi; ilk ay haftada bir kere, 21. sayıya değin haftada iki kere ve daha sonraları ise haftada üç kez toplamda 162 sayı yayımlanan *Çaylak*, dönemin bir diğer dergisidir. Espirileri ve bol karikatürleri bünyesinde barındıran dergi, 25 Haziran 1877 yılında kapatılmıştır (Ünver, 2016: 32). Bu dergilerin ortak özellikleri, Rum ve Ermeni yurttaşlar tarafından çıkarılmış dergiler olmalarıdır. Birinci meşrutiyet sonrası, 1908 yılına kadar mizah dergileri yayım hayatı durmuş, Osmanlı mizah örnekleri Abdülhamid döneminde canlılık kazanarak bilhassa Karagöz-Hacivat sarayın ilgi gören oyunu haline gelmiştir (Öngören, 1983: 74).

Öngören'e göre 1908 sonrası yayımlanan mizah dergilerini üç bölümde incelemek mümkündür: Bunlardan ilki Diyojen döneminden kalan Rum ve Ermenilerin yayımladığı dergiler, ikincisi Türkler tarafından çıkarılan dergiler. Ve son olarak da hazırlık sürecini Avrupa'da yapmış mizah dergileridir. (Öngören, 1983: 77-78).

Bu dönemde, 2. Meşrutiyet döneminin ilk mizah yayınlarından olan ve 24 Temmuz 1908 yılında Hüseyin Rahmi Gürpınar ile Ahmet Rasim'in birlikte çıkardığı *Boşboğaz ile Güllabi* 36 sayı yayımlanmıştır. Ahmet Rasim, *Şehir Mektupları*'nı burada yazmıştır. Haftada iki defa yayımlanan dergi; içeriğinde telgraflar, kısa yazılar, karikatürler ve hikâyelere yer. 1908 yılında toplamda 10 sayı yayımlanan ve kurucuları Emin Ali ve Salih Fuat olan dönemin bir diğer gazetesi de *Gramafon*'dur. Dergi içeriğinde; belediyelerden, şehir sorunları ve politika konularından bahseder. Adını 16. YY'da yaşamış halk kahramanı olan 'İncili Çavuş'tan alan ve İncili ve Tıflı arasındaki karşılıklı konuşmalardan oluşan *İncili Çavuş* ise 10 Ağustos 1908 yılında yayım hayatına başlamış ve toplamda 33 sayı çıkarılmıştır. Karşılıklı muhaverelerde, kapitülasyonlar ve dışa bağımlı hale gelme durumu işlenmiştir. 10 Ağustos 1908 ile 28 Kasım 1928 tarihleri arasından yayımlanan ve 2. Meşrutiyet dönemi, Kurtuluş Savaşı dönemi ve 1. Dünya Savaşını da içine alacak şekilde geniş bir tarih aralığında yayımlanma imkânı bulan bir diğer dergi ise *Karagöz*'dür. Sahibi Karabet Karagöz, Burhan Cahit Morkaya ve Orhan Seyfi Orhon'dur. Yaklaşık olarak 2803 sayı yayımlanan gazete, Harf İnkılabına kadar Arap alfabesi ile daha sonra ise tamamen Latin alfabesi ile yayımlanmıştır. Bu dönemde derginin müdürü Sedat Simavi olmuştur. Sedat Simavi, karikatür ve mizah dünyasına bu dergi ile girer (Ünver, 2016: 36-41).

1908-1909 yılları arasında mizah yayınlarında yağlı boyanın ilk kez kullanıldığı, resimli mizah gazetesi olan *Nekregu ile Pişekar*; basın yasağını, 2. Abdülhamit'i ve Osmanlı Devleti'nin durumunu eleştirir (Ünver, 2016: 43).

27 Ağustos-5 Ekim 1908 arasında yayınlanan bir diğer neşriyat olan *Zuhuri*, haftada iki kez toplamda 10 sayı yayımlanmıştır. Gazete adını orta oyununda yer alan Zuhuri karakterinden almıştır. Faik tarafından 15 Ağustos 1908-16 Ekim 1908 yılları arasında toplamda 63 sayı çıkarılan bir diğer mizah gazetesi ise *Geveze*'dir.

Karikatürlerde Abdülhamid Han eleştirilir, içeriğinde ise şiire yer verilmemiştir. 1908 dönemi mizah yayıncılığı, 33 yıllık aranın ardından artarak devam etmektedir. Yani Martoğlu tarafından 2 sayı olarak yayımlanan *Hayal-i Tasvir*; 30 Ağustos 1908- 21 Şubat 1909 tarihleri arasında toplamda 25 sayı yayımlanan ve Türkçe mizah dergileri arasında çizgi-roman tekniğinin ilk kez kullanıldığı, devlet düzeni ve aksaklıklarının eleştirildiği bir diğer dergi olan *Dalkavuk*; II. Meşrutiyetin gelişini kutlayan ve 12 Eylül-9 Ekim 1908 arasında 7 sayı yayımlanan *Cingöz*; II. Meşrutiyet'in en uzun süreli dergilerinden olan ve 3 Eylül 1908- 29 Haziran 1911 tarihleri arası 130 sayı yayımlanan ve önemli edebiyatçıların yazılarına içeriğinde yer veren *Kalem* karşımıza çıkmaktadır (Ünver, 2016: 44-51).

13 Eylül 1908- 4 Ekim 1908 tarihleri arası toplamda 3 sayı yayımlanan ve Türkçe, Ermenice, Rumca ve Fransızca yazıları ile çok dilli mizah yayıncılığında önemli bir dergi olan *Hokkabaz*; jurnal ve hafiyelerin eleştirildiği ve 2. Meşrutiyet'in kutlandığı bir yayın çizgisi izleyen 23 Eylül- 8 Ekim 1908 tarihleri arasında toplamda 3 sayı çıkan *El-Üfürük*; 19 Eylül 1908 tarihinde yayımlanan, Türk mizah dergisi yayıncılığında tamamı renkli ve 2 sayfalık büyük boy karikatür yayımlaması yönü ile bir ilk olan *Musavver Papağan*; ilk kez fotoğraf kullanan ve İstanbul sokaklarının fotoğraflarına sayılarında yer veren bir diğer dönemin mizah dergisi *Tavus*; 27 Ekim 1908-27 Nisan 1909 tarihleri arası 24 sayı yayımlanan *Davul*; Aralık 1908-Ocak 1909 arası toplamda 7 sayı yayımlanan *Püsküllü Bela*; devlet büyüklerine yönelik eleştirileri ile 1908 yılında toplamda 9 sayı yayımlanan *Nekregu ile Pişekar* önemli yayınlar arasındadır (Ünver, 2016: 54-63).

Osmanlı devletini Batı karşısında destekleyen yayın çizgisi ile 2 Nisan 1909 yılında toplamda 8 sayı yayımlanan *Coşkun Kalender*; 23 Temmuz-28 Ekim 1909 tarihleri arası toplamda 14 sayı yayımlanan ve Mısır'da çıkarılıp İstanbul'da yayın hayatına devam eden *Lak lak*; Fransızca ve Osmanlıca olarak 14 Ağustos 1909'da iki dilli yayımlanan ve detaylı karikatürlere içeriğinde yer veren *Kartal*; kadrosunda Türk Edebiyatının önemli yazarlarından Abdülhak Hamid Tarhan, Ahmet Rasim, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Şehabettin Süleyman, Aka Gündüz, Mehmet Emin Yurdakul'un yer aldığı 5 Mart 1909-25 Şubat 1912 yılları arasında yayımlanan *Eşref*; 1910 yılında 5 sayı yayımlanan *Arzuhal*; 14 Mart 1910-17 Haziran 1912 yılları arasında toplamda 198 sayı ile uzun soluklu bir yayım hayatı olan ve gündeme,

savaşlara, ülke ve dünya sorunlarına yer veren *Yeni Geveze*; edebi mizah yapması açısından önemli olan ve Mehmet Rauf'un yazarlığını, Mehmet Baha Bey'in çizerliğini yaptığı 16 Mart 1910 tarihinde yayımlanıp toplamda 79 sayı çıkarılan *Hayal-i Cedit*; 22 Mart-12 Nisan 1910 tarihleri arasında toplamda 4 sayı yayımlanan *Hande*; 16 Haziran 1910 tarihinde toplamda 3 sayı çıkarılan ve içeriğinde İstanbul halkının sıkıntılarını, belediye sorunlarını gündeme getiren *Çimdik* ise yerel yönetimleri ele alması bakımından ayrı bir öneme sahiptir (Ünver, 2016: 66-77).

4 Haziran-7 Temmuz 1910 tarihleri arasında yayımlanan ve 8 sayı çıkarılan *Kahya Kadın*; Temmuz 1910-27 Ağustos 1910 tarihleri arasında toplamda 6 sayı olarak çıkarılan ve içeriğinde savaşlar, enflasyonlar, halkın içine düştüğü durumun 'eşek' ile tasvir edildiği *Malum*; 19 Ağustos-17 Eylül 1910 tarihleri arası toplamda 9 sayı çıkarılan *Dertli ile Garib*; çıkarılma amacı ticari ilanların yayımlanması olan ve 30 Ağustos 1910-5 Mayıs 1911 arası yayımlanan *Şark*; 3 Kasım 1910 tarihinde yayımlanan ve toplamda 7 sayı çıkarılan *Gıdık*; 10 Kasım 1910-1 Ekim 1912 arasında toplamda 43 sayı çıkarılan *Cem*; (Ünver, 2016: 78-85)

29 Kasım 1910- 10 Ekim 1912 arasında toplamda 19 sayı yayımlanan *Eşek*; 30 Kasım-15 Aralık 1910 tarihleri arasında toplamda 3 sayı çıkan *Alafranga*; 15 Aralık 1910-12 Ocak 1911 tarihleri arasında yayımlanan ve toplamda 5 sayı çıkarılan *Lala*; 6 Aralık 1910 tarihinde yalnızca tek sayı yayımlanan *Kibar*; 12 Aralık 1910 tarihinde yayımlanan ve zamanla 56 sayfalık büyük bir dergiye dönüşen *Musavver Şahika*; 1910 yılında tek sayı çıkarılan *Yuha*; meddah tarzından okuyucuya sunulan ilk mizah dergisi olma özelliği ile 1910 yılında 3 sayı çıkarılan *Gülünçlü Sahne-i Meddah* dergisi sonraki yıllar Türk mizah basınına öncülük etmesi bakımından önemlidir.

20 Şubat 1911'de ilk sayısı yayımlanan Kirkor Faik'in sahibi olduğu *Curcuna*; Hüseyin Nazmi tarafından 10 sayı çıkarılan ve 14 Mart-11 Nisan 1911 tarihleri arası yayımlanan *Çekirge*; 4 Haziran-9 Kasım 1911 tarihleri arası toplamda 45 sayı yayımlanan *Cadaloz*; 14 Mart-13 Temmuz 1911 tarihleri arası toplamda 17 sayı çıkarılan *Züğürt*; kadınlara hitap eden ve edebi yazılara içeriğinde yer veren 19 Mayıs-8 Haziran 1911 tarihleri arası toplamda 2 sayı çıkarılan *Cici*; 19 Nisan-2 Mayıs 1911 tarihleri arasında toplamda 2 sayı olarak çıkarılan ve amacı Osmanlı

devleti ile diğer devletler hakkında halkı bilinçlendirmek olan *Adl ü İhsan*; bu dönemde diğer dergilerden farklı olarak İttihat ve Terakki'ye muhalif olarak 15 Haziran 1911 tarihinde yayımlanan *Cart Beyim* de bu dönemde politik mizah yayıncılığının gelişimini göstermesi bakımından önemlidir (Ünver, 2016: 87-102).

8 Haziran-14 Eylül 1911 tarihleri arasında toplamda 11 sayı çıkarılan ve Türk mizah tarihinde karikatürlere konuşma balonlarının girdiği ilk dergi olma özelliği ile *Kara Sinan*; içeriğinde ülkenin siyasi durumu ile ilgili yazı ve karikatürlerin bulunduğu 1 Ağustos-26 Ağustos 1911 tarihleri arasında yayımlanan bir diğer dergi olan *Afacan*; 8 Temmuz-29 Eylül 1911 tarihleri arasında toplamda 19 sayı yayımlanan *Falaka*; içeriğinde Balkanların ve Trablusgarp'ın kaybedilmemesine yönelik yazıların yer aldığı ve 2. Meşrutiyet öncesi Cenevre, daha sonra ise İstanbul'da yayımlanan *Tokmak*; 1911 yılında yayımlanan ve ulaşılabilen toplamda 22 sayısı mevcut olan *Piyano*; ilk kez çocuklara yönelik bir mizahi yazıya içeriğinde yer veren 1912 yılında yayımlanan *Nay*; yine çocuklara, vatanperver gençlere yönelik olarak eğitim amaçlı çıkarılmış ilk Türkçe mizah dergisi olma özelliği ile 1912 yılında yayımlanan *Nesl-i Ati*; Cemil Hakkı'nın Gıdık'tan sonra yayımladığı ikinci neşriyat olan 1912 yılında *Yeniçeri* de bu dönemin mizah yayıncılığının eğitim konusuna verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir (Ünver, 2016: 104-115).

26 Şubat-14 Mayıs 1914 tarihleri arasında Türkçe ve Fransızca olarak yayımlanan *Karikatür*; 1914 yılında 14 sayı çıkarılan *Nasreddin Hoca*; 30 Temmuz 1916-6 Eylül 1917 tarihleri arasında 46 sayı çıkarılan ve içeriğinde savaşta Osmanlı'nın durumunu, Almanya'yla olan işbirliğini ve cepheleleri işleyen *Hande*; dünyadaki diğer mizah gazetelerinden de alıntılarının yapıldığı, sosyal hayat ve savaşın karikatürlerde işlendiği 1918 yılında yayımlanan *Diken* bu dönemde insanları dünyada olup biteni anlaması ve mizah yayıncılığının sınırlarının geliştiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Bu dönemde *Diken* dışında gündelik sıkıntılarla, devletin siyasi durumu ve toplumsal sorunlarla ilgilenen 1919 yılında yayımlanan *Ortaoyunu*; 17 sayı kadar yayım hayatını sürdüren bir başka 1919 yılı neşriyatı *Cadı*; 10 Ocak-7 Nisan 1920 arası toplamda 12 sayı çıkarılan *Alay*; milli mücadelenin en uzun süreli gazetelerinden olan ve 5 Mayıs 1921-14 Ağustos 1923 tarihleri arasında toplamda

122 sayı çıkarılan ve Sedat Simavi'nin sahibi olduğu *Güteryüz*; 10 Haziran- 10 Temmuz 1921 tarihleri arasında toplamda 4 sayı yayımlanan *Yeni Eğlence*; 25 Temmuz 1921 tarihinde çıkarılan ve birkaç sayı yayımlanabilen *Tatlı Sert* ve son olarak 18 Ağustos 1921-19 Nisan 1923 tarihleri arasında yayımlanan *Ayine* dergisi Cumhuriyet öncesi Türkiye'de mizah dergilerindendir. (Ünver, 2016: 116-134) İçerikleri, yayım hayatı, kaç sayı çıkarıldıkları ve sahiplerine göre 1870'den 1923'e değin mizah dergilerinin gelişimine baktıktan sonra, 1923'den günümüze değin Cumhuriyet sonrası dönemi de ele alırsak, bunu da ayrı bir başlıkta inceleyebiliriz.

3.2 CUMHURİYET DÖNEMİNDE MİZAH DERGİLERİ

2 Ocak 1922- 9 Kasım 1923 tarihleri arasında toplamda 90 sayı çıkarılan kapsamı içerisinde Cumhuriyet sonrası dönem de olduğu için bu alt başlıkta ele alacağımız ilk dergi *Aydede'dir*. Yusuf Ziya Ortaç'ın mizah dergiciliği alanında adını duyurduğu, Refik Halid Karay'ın sosyal, siyasi, moda, ekonomi, edebiyat ve spor ile ilgili gündem konularını da eleştirdiği *Aydede* mizah gazetesindeki diğer yazarlar ise: Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç, Halil Nihat Boztepe, Reşat Nuri Güntekin, Fazıl Ahmet Aykaç, Abdülbaki Fevzi Uluboy, Mahmut Sadık, Selami İzzet Sedes, Ercüment Ekrem Talu, Ali Canip Yöntem, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Celal Nuri İleri, Güzide Sabri Aygün, Ali Haydar, Mehmet Sıdkı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yahya Kemal Beyatlı, Kemalettin Kamu, Osman Cemal Kaygılı'dır. *Aydede*, içeriğinde hikaye ve şiir dışında tiyatro piyesleri ve Nasreddin Hoca fıkralarına da yer vermiştir. (Ünver, 2016: 135)

Yusuf Ziya Ortaç, *Aydede*'nin kapanması üzerine *Akbaba* dergisini kurar. 7 Aralık 1922 yılında Yusuf Ziya Ortaç ve Orhan Seyfi Orhon'un kuruculuğunu yaptığı dergi, 1931-1933 ve 1950-1951 yılları arasındaki kesintileri dışında 55 yıl boyunca yayımlanan en uzun soluklu Türkçe mizah dergisi olmuştur. Fiyatı 5 kuruş olan dergi, Pazartesi ve Perşembe günleri neşrolunmuştur. Matbu Osmanlıca yazılan dergide 1928 'e gelindiğinde ise başlıklar Latin harfleri ile atılıp, içerik Osmanlıca olarak neşredilir. 600. sayıya kadar siyah beyaz, daha sonraki baskıları ile renkli basılmıştır.

Akbaba dergisinin şair ve yazar kadrosu ise: Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon, Halil Nihat Boztepe, Abdülbaki Fevzi Uluboy, Selami İzzet Sedes, Peyami

Safa, Ercüment Ekrem Talu, Mehmet Rauf, Necdet Rüştü Efe, Ahmet Haşim, Hüseyin Rıfat, Osman Cemal Kaygılı, Ahmet Rasim, Fazıl Ahmet Aykaç, Feridun Kandemir gibi isimlerden oluşmaktadır. (Ünver, 2016: 137) Ramiz, gazetenin baş yazarıdır, Münif Fehim ise Divan şiirlerini betimler. Latin harflerine geçiş sonrası okuyucu kaybına uğrayan dergi 208. sayıda kapandıktan sonra, Yusuf Ziya tarafından tekrar yayımlanmaya başlamıştır. *Akbaba* dergisindeki karikatür ve yazıların içeriklerine, Türk Siyasal hayatındaki gelişmelerin dergideki işlenişine ve görsel materyallere son bölümde detaylıca yer verilecektir.

Cumhuriyet sonrası dönemin bir diğer mizah dergisi ise 11 Ocak 1923-23 Nisan 1925 tarihleri arası neşredilen ve 224 sayı çıkarılan Ramiz Gökçe ve Cemal Nadir'in de çizir kadrosunda yer aldığı *Zümrüdüanka*'dır. Dergi, içeriğinde yeni bir devletin kuruluş çalışmalarını, ülkenin mevcut durumunu, halkın tepkisini mizahı açıdan ele alır. Yazar kadrosu ise: Abdülbaki Fevzi Uluboy, Osman Cemal Kaygılı, Behlül Dana, Selahattin Enis, Necdet Rüştü Efe, Ercüment Ekrem Talu, Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç, Fazıl Ahmet Aykaç, Peyami Safa, Selami İzzet Sedes, A, Lütfü gibi isimlerden oluşan derginin çizir kadrosunda ise Ramiz Gökçe, Zeki Cemal Bakiçelebioğlu, İsmail Hakkı, Cevat Şakir, Hasan Rasim Us, Cemal Nadir Güler gibi isimler yer almaktadır. (Ünver, 2016: 139)

12 Nisan 1923-5 Eylül 1924 yılları arasında yayımlanan ve toplamda 77 sayı çıkarılan Cumhuriyet yanlısı *Kelebek*; ilk kez spor oyunlarının mizah dergilerine girdiği *Papağan* ise ilk olarak 23 Nisan 1924 yılından 1928'e değin 239 sayı; 21 Mart 1928'den sonra ise 87 sayı çıkarılmıştır. Kadınlara yönelik hikayelerin kaleme alındığı, ilk sayısı 8 Haziran 1924'de yayımlanan ve 9 sayı çıkarılan bir diğer dergi ise *Gelincik*'tir. 2 Ağustos-4 Ekim 1924 tarihleri arasında 19 sayı yayımlanan, içeriğinde sosyal konular, belediye sorunları ve kadın-erkek ilişkilerine yer veren dönemin bir diğer mizah dergisi ise *Guguk*'tur. Yine çocuklara yönelik bir mizah yayını olan dönemin bir diğer mizah dergisi ise 1924 yılında yayımlanan ve toplamda 21 sayı çıkarılan *Resimli Dünya*'dır. 6 Ocak 1927- 24 Mayıs 1928 tarihleri arasında toplamda 145 sayı yayımlanan bir diğer dergi ise *Nasreddin Hoca*'dır.

Orhan Seyfi, Vala Nurettin ve Hüseyin Suat Yalçın tarafından çıkarılan ve 6 Ekim 1927-5 Nisan 1928 tarihleri arasında toplamda 25 sayı çıkarılan *Yeni Kalem*;

(Ünver, 2016: 140-151) 16 Temmuz-30 Kasım 1928 tarihleri arasında toplamda 49 sayı çıkarılan ve içeriğinde ucuzluk, cehalet, güncel konuları ve Yeni Latin harflerinin tanıtımlarını barındıran bir diğer dergi de *Babacan*'dır. 1928 yılının harf inkılabına geçiş sürecinde çıkarılan bir diğer dergi ise *Yeni Köroğlu*'dur. 70 sayıdan fazla çıkarılan derginin müdürlüğünü Burhan Cahid yürütmüştür.

Harf inkılabı sonrası 1930 sonralarına kadar yeni bir dergi yayımlanmazken ilk olarak bu dönemde 1936 yılının Ocak ayında Sedat Simavi'nin kendi imtiyazı ile çıkardığı *Karikatür* dergisi karşımıza çıkmaktadır. 18 Mart 1948 yılına kadar toplamda 638 sayı yayımlanan dergi; içeriğinde okur mektupları, fıkra, mizah hikâyeleri, şaka ve ünlü simalara ait portreleri, karikatürlerde ise kadın-erkek ilişkileri, siyasi meseleler ve gündelik hayatı ele alan konuları barındırmaktadır

Bu dönemde uzun yıllardır okurları ile *Akşam* gazetesinde buluşan bir tiplleme olan 'Amcabey' tiplmesi 5 Aralık 1942'de Cemal Nadir tarafından toplamda 69 sayı çıkarılan *Amcabey* dergisine dönüşür. 25 Mart 1944 tarihine kadar yayım hayatına devam eden dergi, içeriğinde deneme, şiir, fıkra, hikaye, sohbet, ilan ve karikatürleri barındırmakta ve savaş, iç politika, ekonomik sıkıntılar, gündelik yaşam gibi konuları işlemektedir (Ünver, 2016: 153-158).

29 Ocak 1946-7 Eylül 1951 arası 267 sayı ve 14 Mart-18 Nisan 1952 tarihleri arası 6 sayı çıkarılan Ramiz Gökçe'nin *Mizah* dergisi de çok partili hayata geçiş döneminin önemli dergilerindendir. 25 Kasım 1946- 19 Kasım 1947 arası toplamda 22 sayı yayımlanan dönemin bir diğer ses getiren dergisi ise *Marko Paşa*'dır. Adını 2. Abdülhamit döneminde hekim olan Marko Paşa'dan alan derginin editörü Sabahattin Ali, sahibi ve yazı işleri müdürü Rıfat Ilgaz, başyazarı Aziz Nesin, karikatüristi ise Mustafa Uykusuz'dur. Dergi daha sonra gelen yasaklardan dolayı *Merhum Paşa*, *Malum Paşa*, *Yedi-Sekiz Hasan Paşa*, *Hür Marko Paşa*, *Bizim Paşa*, *Ali Baba ve Kırk Haramiler* gibi farklı isimler ile 1950 yılına kadar yayımlanmıştır. 1952 yılında yayım hayatına başlayan ve 25 sayı çıkarılan bir diğer dergi ise *Karakedi*'dir. Dergi, ismini sayfanın ortasına yazması bakımından bugüne kadarki yayımlar arasında bir ilk olma özelliği taşır. İktidarın eleştirildiği yazılara içeriğinde yer verilen derginin sahibi ise İrfan Atagün'dür. CHP'ye karşı eleştirel bir yayın

sürdüren derginin kapatılması sonrası farklı isimlerle tekrar *Karakedi* dergileri yayımlanır.

7 Ağustos 1954-13 Ağustos 1955 arası yayımlanan bir diğer dergi ise *Teftir*. İçeriğinde mizahi hikâyeler, kadın-erkek ilişkilerini ele alan köşe yazıları, siyasi içerikli yazılar ve karikatürleri barındırmaktadır. Dergi, 1960 darbesi sonrası da tekrar çıkmaya başlamıştır. (Ünver, 2016: 159-163) Yine 1956 yılında haftada bir gün, 28 sayfa olarak yayımlanan ve toplamda 130 sayı çıkarılan bir diğer dergi de *Dolmuş*'tur. Dergi, daha önce *Papağan* dergisinde içeriğine yer verilen spor yazılarından farklı olarak 'Dolmuş Spor' adlı bir bölümle tam bir sayfayı spora ayırmıştır. *Dolmuş* sonrası ise Türkiye'de 1960 yılında meydana gelen darbe sonrası, (Ünver, 2016: 165) 60'lı yılların ikinci yarısına kadar mizah dergisi yayımında gözle görülür bir azalma izlenmektedir. Öngören'e göre bu durgunluk; '*mizah geçmişimizin daha çok hicve dayanık olmasına*' bağlanabilir (Öngören, 1983: 110).

Bu dönemde varlığını sürdüren *Akbaba* dışında *Tef* de 1960 yılında yayımlanmaya başlar. Aziz Nesin tarafından 1962 yılında yayımlanan *Zübük*, Bülent Şeren tarafından 1963 yılında yayımlanan *Amcabey* ve Selim Bilmen tarafından 1964 yılında yayımlanan bir diğer dergi de *Pardon*'dur. 1972 yılına gelindiğinde ise mizah yayımcılığında uzun soluklu ses getirecek Oğuz Aral yönetimindeki *Gırgır* dergisi yayım hayatına başlamaktadır. 26 Ağustos 1972 *Gün* gazetesinde ücretsiz ek olarak verilen ve 1973 tarihinde bağımsız mizah dergisi olarak yayımlanan dergi, *Akbaba* dergisi gibi döneminin en uzun soluklu yayımlanan dergilerindendir (Cantek ve Gönenç, 2017: 15-17). 17 Şubat 2017'ye değin yayımlanan dergi, Hz. Musa'ya hakaret içerikli bir karikatür sebebi ile kapatılmıştır.

Bu dönemde *Gırgır* dergisi dışında 1976 yılında *Fırt* dergisi yayımlanmıştır. *Gırgır* dergisinin kadrosunca yayımlanan bu dergi Öngören'in tabiriyle, "*Gırgır'ın küçük kardeşidir.*" (Öngören, 1983: 122). Yine 1975 yılında *Çarşaf*, 1978 yılında yayımlanan ve 68 sayı çıkarılan *Mikrop* da bu dönemin diğer dergilerindendir. (Cantek ve Gönenç, 2017: 17). 1970-1980 yılları arasındaki bir diğer gelişme ise kurulan Karikatürcüler Derneği ve Karikatür Müzesi'dir. İlk başkanı Semih Balcıoğlu olan ve amacını 1974 yılında Anadolu'nun evrensel mizah değerlerini, turizmin ekonomik eşliğinde yeniden canlandırmak olarak açıklayan dernek; bu dönemde 18

lkeden 250 izerin katıldığı Akşehir Uluslararası Nasreddin Hoca Karikatür Sergisi ve Yarışmasını da düzenlemiştir (ngren, 1983: 123-124).

12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası ise 1985 yılında *Gırgır*'dan ayrılan bir grup yazar ve çizer tarafından *Limon* dergisini çıkarmıştır. Fakat dergi *Gırgır* kadar uzun soluklu olmayarak 1991'de kapatılır. 1991 yılında ıkarılan *LeMan* dergisi ise günümüze değin yayım hayatını sürdürmektedir. İçeriğinde karikatür, çizgi roman, şiir, siyasi analizlere yer veren dergi bünyesinden ayrılan bir grup çizer 2001 yılında *Lombak*, 2002 yılında ise *Penguen*'i çıkarmışlardır.

25 Eylül 2002-18 Mayıs 2017 tarihleri arasında yayımlanan ve Metin stndağ, Bahadır Baruter, Selçuk Erdem, Erdil Yaşaroğlu ve arkadaşları tarafından kurulan *Penguen*, son sayısında güneşe doğru uçan bir penguen resmi bulunan bir kapak ile okurlarına veda etti. Son olarak da *Uykusuz* dergisini inceleyebiliriz. 5 Eylül 2007 yılında yayım hayatına başlayan ve içeriğinde siyasi, ekonomik, sosyal olayları barındıran karikatürlerin yer aldığı dergi; günümüze değin yayım hayatını sürdürmektedir (Cantek ve Gönenç, 2017: 18-21).

Son bölümde inceleyeceğimiz ve tezimizin ana konusunu oluşturan *Akbaba* dergisine geçmeden önce Türkiye'de siyasal hayatı Tanzimat döneminden günümüze değin incelemek; *Akbaba* dergisine konu olayların dönemin hangi siyasi konjonktürü altında ele alındığını göstermesi bakımından isabetli olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE SİYASAL HAYAT

1. TANZİMAT DÖNEMİ

Tanzimat dönemi, Osmanlı İmparatorluğunun 1839 ile 1876 yılları aralığını oluşturan 37 senelik dönemi kapsamaktadır. İmparatorluğa bu dönemde sırasıyla Sultan Abdülmecit, Sultan Abdülaziz ve V. Murat padişahlık etmiştir. V. Murat bu dönemde 1876 yılında yalnızca üç ay tahtta kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, yaşadığı sorunlara çözüm bulmak adına ve batılı devletlerin de etkisiyle 19. YY başında reform girişimlerine başlamış; bu girişimleri ilerleyen süreçlerde iktidarın yetkilerini sınırlandıran devlet ile toplum arasındaki ilişkileri düzenleyen metinler takip etmiştir. Bu anlamda dönemin önemli olayları arasında yer alan Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı karşımıza çıkmaktadır.

II. Mahmut'tan sonra tahta çıkan Abdülmecit döneminde ilan edilen Tanzimat Fermanı (Gülhane Hattı Hümayunu); 3 Kasım 1839 yılında devlet düzenini iyileştirmek, gayrimüslim azınlıkların devlete bağlılığını sağlamak, Avrupa devletlerinin Osmanlı içişlerine karışmasını önlemek ve de dış politikada Avrupalı devletlerin desteğini alma amacı ile ilan edilmiştir. Ferman, Osmanlı tarihinde anayasal düzene geçişin ilk önemli gelişmesi olması bakımından önemlidir. Ferman, Osmanlı'nın resmi gazetesi olan Takvimi Vekayi'de yayınlanmış ve taşrada bulunan illere de gönderilmiştir.

1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ise, Osmanlı tebaası içerisinde yaşayan gayrimüslimlere yönelik bir takım hakların verilmesini içermektedir. Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik akımlarından etkilenerek Balkanlar'da isyanlar çıkarmakta olan azınlıkları ülkeye bağlamayı amaçlamaktadır ve dolayısıyla amaçlanan hedeflerden biri de Avrupalı devletlerin bunları bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasını önlemektir. Ferman ile adalet, vergi, askerlik, eğitim gibi birçok alanda gayrimüslimler ile Müslümanlar arasındaki eşitsizlikler ortadan kalkmış, batılılaşma yolunda önemli bir adım daha atılmıştır (Çetinkaya: 2018, 89)

Batılılaşma yolunda atılan adımlar; eğitimden ulaşım, yargıdan orduya her alanda kendini göstermiştir. Osmanlı basını da bu batılılaşma sürecinden etkilenmiş,

ilk Türkçe gazete olan *Tercüman-ı Ahval* (1860) bu dönemde yayın hayatına başlamıştır. Yapılan bu reform çalışmaları sonucunda ise istenilen amaçlara ulaşılamamış, toplum içerisindeki ayrılıkçı hareketler daha da artmıştır. Osmanlı devletinin köklü bir ekonomik ve siyasal değişimi gerçekleştirecek mali gücü olmadığı gibi; yaşadığı iç ve dış sorunlar ise reformların başarıya ulaşmasını baltalamıştır. Bu olaylar, imparatorlukta yeni bir dönemi başlatmış; Abdülaziz ve V. Murat'ı tahttan indiren Mithat Paşa ile anlaşılan II. Abdülhamid tahta çıkmıştır.

2. II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ

Kimilerinin 'Kızıl Sultan' diyerek yediği, kimilerinin ise 'Ulu Hakan' diyerek yücelttiği isim olan II. Abdülhamid, 34. Osmanlı padişahı olarak 34 yaşında tahta çıkmış ve 33 yıl hüküm sürmüştür. Kanuni Sultan Süleyman ve 4. Mehmet'ten sonra en uzun süre tahtta kalan padişah olan II. Abdülhamit; imparatorluğun dağılma sürecinde tahta çıkmıştır. Abdülhamit'in tahtta olduğu bu dönemde devlet, dışarıdan emperyalist güçler ve de içeride de ayrılıkçı milliyetlerin tehdidi altında idi. 2. Abdülhamit öncelikle bu tehditlere karşı meşrutiyet rejimini kabul ederek 1876'da Kanuni Esasiyi ilan etti. Akabinde 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin yenilgi ile sonuçlanması dağılmayı durdurma sürecini aksatsa da 11 ay süren ilk meşrutiyet denemesinin ardından II. Abdülhamit devlet idaresini bizzat kendi elinde topladı. bürokrasiyi disiplin altına alan, devleti modernleştirmeye çalışan, eğitim ve altyapı yatırımlarına önem veren II.. Abdülhamit; modernleştirmeyi milli ve dini değerlere uygun bir şekilde yürütmüştür (Küçük vd., 2014: 35-37). Eğitim alanında özellikle II. Abdülhamit döneminde yükseköğretim alanında önemli yeni adımlar atılmıştır. 2. Abdülhamit döneminde Mekteb-i Hukuk (1880), Orman ve Maadin Mektebi (1880), Sanayi-i Nefise Mektebi (1882), Hendese-i Mülkiyye Mektebi (1883), Hamidiye Ticaret Mektebi (1884), Yüksek Ziraat Mektebi , Mülkiye Baytar Mektebi, Gülhane Askeri Tababet ve Tatbikat Mektebi ve Seririyatı gibi yüksek okullar ve Darülfunun (Üniversite) da 1869'da yapımı tamamlanarak hizmete sunulan dönemin eğitim-öğretim ıslahatlarından (Arslan vd., 2014: 246-251). Bu dönemde temelleri atılan halkçı, radikal ve antiemperyalist nitelikteki fikirleri kullanan II. Abdülhamid, Müslüman tebaa içinde toplumsal bir bütünleşmeyi amaçlamaktaydı (Karpas, 2013: 14). 2. Abdülhamit, devletin iç ve dış siyasetinde İslami hususları vurgulamıştır. Devletin uygulamalarında halifelik ünvanını ön planda tutan II. Abdülhamid'e göre,

iç bütünlüğün oluşumunda Müslümanları devlete bağlayacak en önemli bağ 'din kardeşliği' idi. Devletin iç işleri ve dünya Müslümanları ile ilgili yazışmalarda "emirü'l mü'minin" ünvanını kullanan II. Abdülhamid, mülki ve idari işlerde ise padişahlığına vurgu yapan bir hitap ile yazışmalarını gerçekleştirmiştir (Eraslan vd., 2014: 128).

19. Yüzyılda Avrupa'da yayılan emperyalizm, dünyanın hemen her yerini kaplamaktaydı. Osmanlı da jeopolitik konum ve zenginliği dolayısı ile bu emperyalist güçlerin tehdidi altındaydı. Bu güçler, kendilerine engel olarak gördükleri II. Abdülhamid'ten kurtulmak için her yolu denemeye başlamışlardı. Yine bu güçlerin dışında 2. Abdülhamit karşısında büyük devletler, gayrimüslim cemaatler ve de örgütlü bir muhalefet oluşumu başlamış, bunun ilk örneğini de 1890 yılında 'Terakki ve İttihat Cemiyeti' adındaki örgüt oluşturmuştur. Genel merkezi Selanik olan bu örgüt, daha sonra 'İttihat ve Terakki Cemiyeti' adını almıştır. Batılı güçler bu dönemde 'Jön Türk' olarak adlandırdıkları muhalif Türk aydınlarının oluşumunu da destekliyordu. II. Abdülhamid'i hedef alan bu muhalif hareket başlarda İmparatorluğun içinde bulunduğu kötü durumu düzeltme gayesinde olduklarını ifade etseler de, kendi aralarında fikir birliği kuramadıkları için başarılı olamamışlardır.

Her şeyden evvel, (Jön Türk), kendi öz mayasından, hamurundan, yani milletin ruh kökünü dayadığı iman ve İslamdan tiksinen ve bu nefret hissini Batının çıkartma kağıdı kadrosunda dış ziynet çizgileriyle, kendi sefil dünyasına ait kırık dökük eşyanın satihçi ve ucuzcu kıyasından devşiren arsız cehalet ve mağrur hamakat tipidir ve başlıca kastı İslamiyettir. (Kısakürek, 1977: 440)

3. İTTİHAD VE TERAĞKİ İLE II. MEŞRUTİYET

İslamoğlu'na göre Osmanlı'da muhalefet grupları makro ve mikro olarak iki kısımda incelenir. Makro gruplar: Şia, Hariciler, Vehhabiler ve Azınlıklar iken; mikro plandaki muhalefet grupları ise: Şehzadeler, Yeniçeri, Tımarlı Sipahi, Ayan, Ulema ve İttihat Terakki Cemiyeti'dir (İslamoğlu, 2004: 46).

1889 yılında kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1908-1918 yılları arasındaki II. Meşrutiyet döneminde siyasi iktidarı elde edebilmiştir. Yeni Osmanlılar ve İttihatçılar hareketleri siyasi örgütleniş biçimleri olarak birbirine benzemekte ve birbirlerinin devamı niteliğinde olmuşlardır (Arvasi, 2011: 85). İttihatçılar, başlangıçta yalnızca anayasa, Osmanlılık ve hürriyet programı çerçevesinde

Osmanlı'da bir yenileşme ve 5. Murad'ın tahta çıkmasını ya da Mehmet Reşad'ın tahta geçirilmesini hedeflemektedir. Daha sonra Meşrutiyet idaresinin kurulması yönünde çalışmalara başlayan ve şubeler açarak güçlenmeye çalışan İttihatçılar, ilk bildirisini de 1895'de Ermeni kalkışmasında yayınlamıştır. Örgüt bu bildiri ile, Ermenileri öne sürerek istibdatçı olarak nitelendirdiği II. Abdülhamid'i tahttan uzaklaştırmaya çalışmıştır. Sürgün edilen örgüt üyelerinin çoğunluğu Londra, Paris, Napoli ve Mısır'a yerleşmişlerdir. II. Abdülhamid, Avrupa ülkelerinden vatan haini olan örgütler için baskı uygulamasını istemişse de, tam tersi bir uygulama ile Avrupa ülkeleri bu örgütleri desteklemişlerdir. Cemiyet ise kendi arasında bir 'amaç' sorunu yaşamakta, örgüt üyeleri arasında II. Abdülhamid'i tahttan indirme dışındaki hedefler arasında fikir birliği sorunu yaşanmaktaydı. 1906'da gayelerine ulaşmak için ordunun desteğinin gerekli olduğu fikriyle cemiyet, Makedonya'da Bulgar ve Sırp çetelerine karşı mücadele veren subayları kendi saflarına çekmiş, yine 1906'da Prens Sabahattin'in cemiyete katılımı ile de Teşebbüs-ü şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti kurulmuştur. Bu dönemde cemiyet hedefi, II. Abdülhamid'i tahttan indirmek ve parlamenter düzeni yeniden kurmak olarak açıklanmaktaydı. 24 Temmuz 1908 yılına gelindiğinde ise II. Abdülhamid Kanun-i Esasi'yi ilan etmiş fakat İttihatçılar hükümete girememiştir. Buna rağmen her şeye müdahale etmiş, Hasan Fehmi'nin öldürülmesi ve sonrasında meydana gelen diğer hadiseler yeni hükümetin çalışmasını engellemektedir. Yine bu süreçte, Derviş Vahdet'in kurduğu "*İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti*", etrafında oluşan bir grup ise İttihatçıların mason olduğunu, dinden uzaklaştıkları ve memleketin bir felakete doğru gittiği yönünde propagandalar yapmaktaydı. İstanbul'da asayiş ve düzen bozulmaya başlaması sonrası, Avcı taburu subaylarını etkisiz hale getirip Sultanahmet'te toplanmışlar ve daha sonra 23-24 Nisan'da Selanik'ten İstanbul'a Harekat Ordusu gelmiştir ve 25 Nisan 1908'de şehri ele geçirmiştir. 27 Nisan 1908'de ise II. Abdülhamid hakkında toplamda 274 üyenin katıldığı bir oturum ile 'Padişahın otuz bir mart olaylarına sebebiyet vermek, dini kitapları yasaklamak, yırtmak ve yakmak, devlet hazinesini israf etmek, halka zulüm etmek' gibi suçlarla hal'ini caiz gören fetva Hacı Emin Efendi tarafından imzalanmıştır. Selanik'te bulunan Alatini Köşkünde gözetim altında tutulan 2. Abdülhamit ise daha sonra getirildiği İstanbul'da 10 Şubat 1918 tarihinde vefat etmiştir (Arvasi,2011:86-100). II. Abdülhamid'in düşürülmesi,

Osmanlı'nın parçalanmasının ilk adımı olmuştur. Sultan II. Abdülhamid'in tahtta indirilmesi ve vefatı sonrası İttihatçıların devlet işlerine müdafaası artmış; örgüt resmi mesuliyetlere de iştirak etmeye başlamıştır. 1913 Bab-ı Ali sonra ise örgüt resen devlet idaresini eline almıştır. Bu hâkimiyeti ise 1918 yılındaki birinci dünya savaşı sonuna dek sürdürmüştür (Danışman, 1964: 199-200). Birinci Dünya Savaşı, tüm bu gelişmeler sürerken 28 Temmuz 1914'de başlayıp, 11 Kasım 1918'e kadar sürmüştür. Avusturya-Macaristan veliahtı Arşidük Franz Ferdinand'ın Sırbistan'ı ziyareti sırasında 28 Haziran 1914'de Saraybosna'da bir suikasta uğraması ile fitili ateşlenen savaşta İtilaf devletleri (İngiltere, Fransa, Rusya, Sırbistan, İtalya, Yunanistan, Portekiz, Romanya ve ABD) ve İttifak devletleri (Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı ve Bulgaristan) olarak savaşmışlardır. Osmanlı da Birinci Dünya Savaşı'na girdiğinde 2.850.000 askere sahiptir. Savaş sonrası ise 500.000 şehit verilirken; hasta, yaralı, kayıp ve esirlerin toplam sayısı ise 1.565.000 olarak kayıtlara geçmiştir. Savaş başladığı sıralarda Trablusgarp ve Balkan savaşlarından yeni çıkan Osmanlı, savaşın başlangıcında tarafsızlığını ilan ettiyse de İttihat ve Terakki yönetiminin etkisi ile Almanya ve Avusturya-Macaristan tarafında savaşa katılmıştır. Bunda, cemiyetin üyelerinden Harbiye Nazırı Enver Paşa, Talat Paşa ve Cemal Paşa etkili rol oynamıştır. Enver Paşa'nın emri ile Amiral Souchon, Osmanlı donanmasını alarak 29-30 Ekim 1914'de Karadeniz'e çıkmış, Rus limanlarını topa tutmuştur. Sonrasında ise 2 Kasım'da Rusya, 5 Kasım'da ise İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş ve Osmanlı savaşın içine resmen girmiştir. Osmanlı devleti, Çanakkale dışında diğer tüm cephelerde yenilgiye uğramıştır (Ünver, 2016: 4-8).

Savaş sırasında en büyük çatışmaların olduğu ve Osmanlı devletinin galip geldiği cephe ise Çanakkale'dir. Ertuğrul ve Orhaniye tabyalarının karşı ateşleri ve Seddülbahir ve Kumkale'nin hücumları ile 18 Mart 1915 tarihinde 6 İngiliz zırhlısı, 4 Fransız savaş gemisi ve destroyerle çevrili olarak boğaza yaklaşan güçler denizde ve daha sonra da kara çıkartmasında başarısız oldular. Müttefik orduları Başkumandanı General Hamilton'un karşılaştıkları direniş karşısında şu cümleleri tarihe geçmiştir:

İnsan ruhunu yenmek mümkün olmuyor. Dünyada hiçbir ordu, bu kadar uzun süre ayakta kalamaz. Sadece bugün 1800 şarapnel attık. Aylardan beri gece gündüz savaş gemilerimiz mevzilerini bombalıyor. Son derece hırpalanmış Türkleri koruyan Cenab-ı Allah'larından ayırmak için başka ne yapılabilir!... (Yılmaz, 2000: 380-382)

Savaş sonrası 8.5 milyon askerin öldüğü ve 21 milyon askerin ise yaralandığı kayıtlara geçmiştir. Dört yıl boyunca süren savaşı Osmanlı kaybetmiş ve İtilaf devletleri ile Osmanlı arasında 30 Ekim 1918 yılında imzalanan Mondros mütarekesi ile İtilaf devletleri çeşitli bahaneler öne sürerek farklı bölgeleri işgale başlamışlardır (Sert, 2014: 6).

4. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ

Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası Türk ordusu dağıtılmış, ülke yaşamında bir düzensizlik kendini göstermeye başlamış ve ülke gelecek kaygısına düşmüştü. Trakya'nın tehlikede oluşu, İzmir'in Yunanlılara, Doğu illerinin Ermenistan'a verilmesinin söz konusu olması ve Karadeniz'de kurulması amaçlanan bir Pontus Devleti var idi. Tüm bu gelişmeler neticesinde Türk ulusu, ulusal dernekler kurarak haklarını korumayı amaçladı. Bunlardan ilki olan Trakya Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi, 2 Kasım 1918 yılında Edirne'de kuruldu. Bir diğer ulusal dernek ise Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ise İstanbul'da kuruldu. 10 Mart 1919'da ise Erzurum'da şubelerini açan cemiyet, yayın ve yabancı devlet adamlarına gönderdikleri rapor ve önergeler aracılığı ile sesini duyurmaya çalışıyor; doğu illerinin Ermenilere verilmesini önleme amaçlı bir misyon üstleniyordu. İzmir'de kurulan İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti ise 1 Aralık 1918 günü İzmir'in Yunanlılara verilmemesi üzerine bir misyon üstlenmiştir. Bu cemiyet dışında da aynı amaçla kurulan Müdafaa-i Vatan Heyeti-daha sonra Redd-i İlhak olarak adını değiştirmiştir- bir bildiri yayınlamış ve İzmir'in savunulması adına çalışmalar yürütmüştür (Alşar, 1981: 19-20).

12 Şubat 1919'da Trabzon'da kurulan Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti ise bu bölgedeki Rumların çalışmalarını engelleme misyonu üstleniyordu. 29 Kasım 1918'de ise Mili Talim ve Terbiye Cemiyeti üyeleri, İstanbul'da Milli Kongre derneğini kurdular. Türk ulusunun haklarını savunmak amacıyla kurulan cemiyetin önemi ise, 'Kuva-yı Milliye' deyimini kullanan ilk siyasi kuruluş olmasıdır. Kurtuluş Savaşı'nın örgütsel temeli de taşrada kurulan bu gruplara dayanmaktadır.

Tüm bu gelişmeler olurken Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a geldiğinde ilk girişimi Tevfik Paşa hükümetinin güvenoyu almasını önlemek ve Ahmet İzzet Paşa'yı yeniden iktidara getirmek oldu. Ancak bu girişimleri başarısız oldu. İstanbul

hükümeti, Samsun bölgesindeki huzursuzluğu gidermesi için Mustafa Kemal Paşa'yı 9. Ordu Müfettişliğine atadı. Ankara'dan itibaren Orta ve Doğu Anadolu bölgesi hükümetin yetkisi ile Mustafa Kemal Paşa'nın emrine verilmişti. Mustafa Kemal Paşa, Albay Refet Bele ile 16 Mayıs 1919 günü Bandırma vapuru ile Samsun'a gitmek üzere yola çıktı. Bu sırada ise İtilaf Devletleri, ABD Başkanı Wilson'un 14 maddelik ilkeleri çerçevesinde gizli antlaşmalar oluşturmuşlardı. Paris Barış Konferansında toprak paylaşımı konusunda yapılan görüşmeler neticesinde, İngiltere, Fransa ve Yunanistan'dan oluşan 'Üçler Konseyi', 10 Mayıs 1919'da Yunan ordusunun İzmir'i işgal etmesinin kararını aldı (Alşar, 1981: 21-32).

Ulusal mücadeleyi başlatan olay, 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'e yaptığı bu çıkarma oldu (Karpata, 2013: 19). Mondros Ateşkes Antlaşmasının 7. maddesini gerekçe gösteren Yunan kuvvetleri tarafından İzmir işgal edilmişti. İlk kurşun Hasan Tahsin adında bir Türk genci tarafından atılmış, Kurtuluş Savaşı da bu kurşunla başlamıştı. İzmir'in işgali sonrası tepki amacı ile yurdun birçok yerinde mitingler düzenlenmiş, hükümet istifa etmiş ve hükümeti kurma görevi Damat Ferit Paşa'ya verilmişti (Alşar, 1981: 33-34).

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a geldi. Önce Havza, daha sonra ise Amasya'ya gitti. Yetki bölgesindeki askeri ve sivil makamlara mitingler düzenlemelerini genelge ile duyurdu. Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'nin o günlerdeki durumunu Nutuk'ta şu şekilde açıklamaktadır:

Vaziyet-i umumiye'yi tespit için ordu cüzütamlarının, nerelerde ne halde olduğunu tasrih etmek isterim. Anadolu'da başlıca iki ordu müfettişliği tesis olunmuştu. Mütarekeye dahil olur olmaz, kıt'aatın muharip efradı terhis olunmuş, silah ve cephanesi elinden alınmış, kıymet-i harbiyeden mahrum birtakım kadrolar haline getirilmişti.

Merkezi Konya'da bulunan 2. Ordu Müfettişliğine mensup bir kıt'aatın vaziyeti şöyle idi:

Bir fırkası (41. Fırka) Konya'da ve bir fırkası (23. Fırka) Afyonkarahisar'da bulunan 12. Kolordu, karargahıyla Konya'da bulunuyordu. İzmir'de esir olan 17. Kolordunun, Denizli'de bulunan 57. Fırkası da bu kolorduya ilhak etmişti.

Bir fırkası (24. Fırka) Ankara'da ve bir fırkası, (11. Fırka) Niğde'de bulunan 27. Kolordu karargahıyla Ankara'da.

İzmit'te bulunan 1. Fırka, İstanbul'daki 25. Kolorduya raptedilmişti. İstanbul'da da 10. Kafkas Fırkası vardı.

Balıkesir ve Bursa havalisinde bulunan 61. ve 56. firkalar, karargahı Bandırma'da bulunan İstanbul'a merbut 14. Kolorduyu teşkil ediyorlardı. Bu kolordunun kumandanı meclisin küşadına kadar merhum Yusuf İzzet Paşa idi.

3. Ordu Müfettişliği ki, müfettişi ben idim, karargahımla Samsun'a çıkmış bulunuyordum. Doğrudan doğruya taht-ı emrimde iki kolordu bulunacaktı. Biri merkezi Sivas'da bulunan 3. Kolordu (kumandanı beraberimde getirdiğim Refet Bey). Bu kolorduya mensup bir firkanın (5. Kafkas Fırkası) merkezi Amasya'da. Diğer firkasının (15. Fırka) merkezi Samsun'da idi. Diğer, merkezi Erzurum'da bulunan 15. Kolordu idi. Kumandanı Kazım Karabekir Paşa idi. Firkalarından birinin (9. Fırka) merkezi Erzurum'da, kumandanı Rüştü Bey. Diğerinin (3. Fırka) merkezi Trabzon'da idi. Kumandanı kaymakam Halit Bey idi. Halit Bey İstanbul'a davet edilmiş olduğundan kumandadan çekilerek Bayburt'ta istifa etmiş, fırka vekaletle idare olunuyor, kolordunun diğer iki firkasından 12. Fırka Hasankale şarkında hududda, 11. Fırka Bayezit'de bulunuyordu.

Diyarbakır havalisinde bulunan iki firkalı, 13. Kolordu, müstakil idi, İstanbul'a tabi bulunuyordu. Bir firkası (2. Fırka) Siirtte, diğer firkası (5. Fırka) Mardin'de idi.

Benim, bu iki kolorduya doğrudan doğruya emir ve kumandam cari olduğundan fazla bir salahiyetim vardı ki müfettişlik mıntıkasına mücavir bulunan kıt'aat-ı askeriyyeye dahi tebligat yapabilecektim. Kezalik mıntıkamda bulunan ve mıntıkama mücavir bulunan vilayata da tebligatta bulunabilecektim. (Alşar, 1981: 37-38).

Mustafa Kemal Paşa, işgale karşı olan çeşitli subaylarla irtibat kurup, direniş örgütlerini tek bir yapı içinde birleştirmeye çalıştı. 21 Haziran 1919 tarihinde Mustafa Kemal, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Rauf Orbay tarafından Amasya Protokolü imzalandı. Kazım Karabekir tarafından da kabul edildi. Amasya Protokolü, Milli Mücadele hareketinin amaçlarının dile getirilmesi ve de halkın direnişe katılmasını sağlamak adına ilk önemli belgedir. 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihlerinde düzenlenen Erzurum Kongresi, 4-11 Eylül 1919 tarihlerinde düzenlenen Sivas Kongresi sonucunda tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tek bir yapıda birleşerek, Misak-ı Milli (Ulusal Sözleşme) metni ortaya çıkmıştır. Bu sözleşme ile, bugünkü Türkiye'nin sınırları içerisinde kalan bölgenin toprak bütünlüğü ve ulusal bağımsızlığı ilan edilmiş, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri bir 'birlik' olarak tanımlanmış ve de bir temsilciler meclisi (Heyet-i Temsiliye)'nin kurulmasından bahsetmiştir (Karpat, 2013: 20-21).

Ankara'dan mebus seçilen Mustafa Kemal, İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'ın başkanlığına aday gösterilmişti. Mebuslar, Misak-ı Milli'yi kabul ettiklerini duyurdukları bir bildiri yayınladılar. İngiltere, bu gelişmelerden duyduğu rahatsızlık üzerine önde gelen bazı milletçileri tutuklamış, İstanbul hükümetine yurdun çeşitli yerlerinde ayaklanmaları kışkırtması için baskı yapmıştı. İslam'ın en yüksek makamı tarafından 'kafir' ilan edilen Mustafa Kemal, askeri bir mahkeme tarafından da ölüme

mahkum edilmişti. İstanbul ve Ankara arasındaki bağ kopmaya başlamış ve sonrasında başlayan saltanat karşıtı, ulusalcı ve halkçı direniş hareketi neticesinde İstanbul'daki parlamento Mart 1920'de feshedildi (Karpat, 2013: 22-23).

İstanbul'daki feshedilen parlamentonun bazı üyeleri, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından seçilen diğer üyeler ile birlikte Ankara'ya geldiler. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi kuruldu. Tüm yasama ve yürütme yetkileri Türkiye Büyük Millet Meclisinde toplanmış, meclisin başkanlığına ise Mustafa Kemal seçilmişti. Meclisin açılmasının ardından kabul edilen 1921 anayasası ise egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğunu, milli iradenin tek temsilcisi olarak da Türkiye Büyük Millet Meclisini kabul ediyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkileri ise; savaş ilan etmek, barış yapmak ve anlaşmaları yürürlüğe koymak olarak anayasada belirtilmişti. Türkiye Büyük Millet Meclisi, İstanbul hükümetinin yasa ve eylemlerinin geçersiz olduğunu ilan etti (Karpat, 2013: 23-24).

Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulduğu esnada ise, Damat Ferit Paşa'nın yeniden sadrazamlığa gelmesi ile birlikte Anadolu'daki iç çatışmalar artmaya başladı. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin kurulmasını istemeyen ve Şeyhülislam Durri Zade Es-Seyyid Abdullah tarafından hazırlanan fetva çoğaltılıp, Anadolu'da dağıtıldı. İçeriğinde, din ve devlete karşı tüm Müslümanların Halife Sultan Mehmet Vahdettin çevresinde toplanmaları ve başkaldıranlarla savaşmaları isteniyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine karşı Anadolu'da ayaklanmalar oluşturuluyor, Durri Zade Es-Seyyid Abdullah tarafından hazırlanan fetvaya karşılık Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti de 5 Mayıs'ta Ankara Müftüsü Rıfat Börekçi'ye 153 müftünün imzasının da olduğu karşıt fetva yayınlamıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine karşı gelenlerin 'vatan haini' sayılacaklarına dair ise 29 Nisan 1920'de Hıyanet-i Vataniye kanunu çıkarılmış, Sadrazam Damat Ferit Paşa, 19 Mayıs 1920'de vatan haini ilan edilmiş, Türk uyuğundan çıkarılmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine karşı yapılan iç ayaklanmalara bakıldığında ise; 22 Eylül 1919'da Gönen, Manyas ve Biga yörelerinde Ahmet Anzavur tarafından başlatılan 'Anzavur İsyanı' ilk başkaldırı hareketidir. Temmuz ayında Hendek ve Düzce, Ağustos ayında ise Düzce, Bolu, Mudurnu ve Adapazarı bölgelerinde ayaklanmalar başlamıştı. 14 Mayıs'ta Yenihan, 14 Haziran'da da

Yozgat'ta ve Boğazlayan'da başkaldırıları başladı. Yine 1. ve 2. Bozkır ayaklanması, Beypazarı ayaklanması da diğer küçük ayaklanmalardan idi (Alşar, 1981: 89-94).

Mondros Antlaşması sonrası 1919 yılında toplanan Paris Barış Konferansı ile Osmanlı toprakları üzerinde pay isteme görüşmelerinde ülkeler isteklerini savunmuşlardı. Tüm bu taleplerin dışında İtilaf devletlerinin yerleştikleri yörelerin dışında yeni istekleri vardı. Dünya kamuoyunda Türklerin artık bağımsız bir devlet olarak sürekliliklerinin kalmadığı konuşulmaktaydı. İtilaf devletlerinin 24 Nisan 1920'de belirledikleri barış koşulları, Saltanat Şurası'nda oylanarak kabul edildi. Hadi Paşa, Filozof Rıza Tevfik, Reşat Halis Bey'den oluşan kurul Fransa'nın Sevr mahallesinde 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşmasını imzaladı. 433 Maddeden oluşan antlaşma; içeriğinde askeri uygulamaların kısıtlanması, azınlıklara geniş hakların getirilmesi ve kapitülasyonlardan tüm devletlerin yararlanması gibi hususları barındırıyordu. Antlaşma yürürlüğe girmemiştir (Alşar, 1981: 98-101).

Kuva-yı Milliye'nin düzenli ordulara dönüştürülmesi sürecinde de Çerkez Ethem Olayı etkili olmuştu. 500-600 mevcutlu süvari, bir piyade alayı ve 700 silahlı karşısında yenilgiye uğrayan Çerkez Ethem Yunan ordusuna sığınmak zorunda kaldı. 10 Ocak 1921 tarihli yenilgisi ile Çerkez Ethem kuvvetlerinin ordu içerisinden arındırılması ile sonuçlanan bu olayda Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti Anadolu'da egemenliği tam anlamıyla kurmuş oldu (Alşar, 1981: 106-107).

Tarihler 9-10 Ocak 1921'i gösterdiğinde ise 1. İnönü Savaşı patlak vermişti. 6 Ocak 1921 günü Bursa'dan Eskişehir yönünde ve Uşak'tan Afyonkarahisar yönünde ilerleyen Yunanlılar 1600 erle saldırıya geçerek, Anadolu demiryollarının önemli noktası olan Eskişehir'i denetimi altına almayı amaçlamaktaydı. Türk ordusu ise 8500 erden oluşmakta, 10 Ocak'ta şiddetlenen çatışmalar neticesinde Yunan ordusu İnönü mevzilerini ele geçirmişti. 11 Ocak günü ise düşman tarafından bir hareket görülmemiş, Yunanlılar İnönü'de durdurularak Bursa yönüne çekilmişlerdi. 27 Mart-1 Nisan 1921 tarihlerinde ise 2. İnönü Savaşı neticesinde, savaş hatlarındaki kuvvetlerin büyük kısmı Afyonkarahisar'daki Yunan kuvvetlerinin üzerine gönderilmişti. 6 Nisan 1921'de Afyonkarahisar'ı boşaltarak çekilmeye başlayan Yunanlılar, bu yenilgiden çok sarsılmış ve İngiliz Hükümeti'nin de Yunanistan'a bağladığı güveni sarsılmıştı.

10-25 Temmuz 1921 Kütahya-Eskişehir Savaşları sonucu ise 17 Temmuz'da Kütahya, 19 Temmuz'da Eskişehir Yunanlıların eline geçti. Türk kuvvetleri geri çekilmek zorunda kaldı. Savaş sonrası önemli kayıplar verilmiş, Türkiye Büyük Millet Meclisinden oluşturulan 15 kişilik bir kurul, ordunun durumunu yakından görmek ve bilgi edinmek adına savaş hatlarına gönderilmişti. Kurulun olumlu izlenimleri ile Ankara'ya dönüşü sonrasında verilen bir önerge ile Mustafa Kemal'in ordunun başına geçmesi istendi. 5 Ağustos 1921 tarihinde Mustafa Kemal, 'Başkomutan'lık yetkisini almış ve Türk ulusuna şu bildiriği yayınlamıştır:

Milli irade, hareketimizin mihreri olacaktır. Hiçbir sebep ve suretle değişmesine imkân olmayan bu kesin irade, herhalde düşman ordusunu yok etmek ve bütün Yunanistan silahlı kuvvetlerinden kurulan bu orduyu anayurdumuzun harim-i ismetinde boğarak kuruluş ve istiklale kavuşacaktır. (Alşar, 1981: 108-129).

23 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihlerinde Sakarya Alan Savaşı ise, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının belirlenmesi ve de Türk ordusunun savaş boyunca gösterdiği direnme örneği bakımından önemliydi. 13 Eylül'de geldikleri yönlerde Sakarya'nın batısına çekilen Yunanlılar geri çekilmiş, Yunan ordusu 15.000 Türk ordusu ise 3280 kayıp vermiştir. Savaş sonrası 15 Eylül 1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilen bir önerge ile savaşlardaki büyük başarısı nedeni ile Mustafa Kemal Paşa'ya 159 sayılı kanunla 'Gazi' ve 'Mareşal' rütbesi verilmiştir (Alşar, 1981: 130-133). Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Kafkas devletleri arasında sınır konularının çözümü için 26 Eylül 1921'de başlayan Kars Konferansı neticesinde 13 Ekim 1921'de imzalanan Kars Antlaşması ile tüm sorunlar çözülmüş ve doğu güvenliği sağlanmıştı. Sakarya Zaferi sonrası da Fransa ile 20 Ekim 1921 tarihinde 13 maddeden oluşan Ankara Antlaşması imzalanmıştı. Antlaşma ile Fransa; Ankara hükümetini tanıyan ilk batılı devlet olmuştur. Antlaşma ile İskenderun ve Hatay'da özel bir yönetim kuracak olan Fransa, bu bölgenin Türkiye'nin bir parçası olduğunu kabul edecekti. Türkiye ise antlaşma ile güney savaş hattının kaldırılmasını sağlayarak, Batılı güçleri tek savaş hattına kaydırma amacını gerçekleştirmişti (Alşar, 1981: 134-136).

26 Ağustos-9 Eylül 1922 tarihleri arasında ise Türk Büyük Saldırısı ve akabinde de kesin zafer elde edilmişti. 26 Ağustos 1922 tarihinde sabah 04:30'da başlayan saldırı ile, Türk ordusu Batı Anadolu savaş hattında saldırıya geçti. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ve Fevzi Paşa, savaşı Kocatepe'den

yönetiyorlardı. 28 Ağustos'ta Afyonkarahisar'ın batısında Yunan savaş çizgisinin en güçlü hattı bölünmüş, 29 Ağustos'ta yapılan saldırı başarılı olmuş, 30 Ağustos günü ise geri çekilme yolu kapanan Yunan ordusunun 5 tümeni bozguna uğratılmıştır. 1 Eylül'de Türk ordusu Uşak'a girmiş, 300 Yunan subayı ve 5000'i geçen sayıda er tutsak alınmıştı. Kurtulan Yunan kuvvetleri ise İzmir, Yalova ve Bandırma gibi kıyı illerine ulaşma gayreti içindeydi. 9 Eylül 1922'de ise Türk ordusu İzmir'e girdi. İngiliz generali Harrington'un gayreti ile Mustafa Kemal Paşa ile yapılan görüşmelerin olumlu sürmesi neticesinde 11 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmasına giden yolda önemli bir adım atılmıştır.

11 Ekim 1922 yılında imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması neticesinde Yunan ordusu Trakya'dan çekilmeye başlamıştır. Misak-ı Milli sınırlarının öngördüğü toprak bütünlüğünü sağlanmaya devam edilmiştir. İtilaf Devletleri, 27 Ekim 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne bir bildiri göndererek 13 Kasım 1922'de Lozan'da Lozan Barış Antlaşmasının yapılacağını bildirdiler. Bu arada 1 Kasım 1922 yılında ise Türkiye Büyük Millet Meclisi, saltanatın kaldırılması hakkındaki yasaı kabul etti ve saltanat ile halifelik birbirinden ayrıldı. 20 Kasım 1922 ile 24 Temmuz 1923 yılları arasında Lozan Konferansı sonucu Lozan antlaşması imzalanmıştır. Görüşmelere Türkiye dışında İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya katılmışlardı. Konferans'ın en önemli konusu, İngiltere donanmasının İstanbul'da bulunmasından dolayı Türkiye'nin güvenliği sorunu ve Boğazlar konusu idi. 4 Şubat 1923'e dek aralı süren görüşmelerde, İstanbul'un ve Boğazların boşaltılması, Osmanlı Devleti'nin borçları, kapitülasyonlar gibi konularda antlaşma sağlanamadı. Lozan Konferansı görüşmeleri, İsmet Paşa'nın 'Türk ulusal egemenliğine karşı hiçbir kaydı kabul etmem.' yanıtı ile resmen kesilmiş, Lozan Antlaşması ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 23 Ağustos 1923 tarihli oturumunda 227 üyenin 213 olumlu oyu ile onaylanmıştır. Antlaşma onayından sonra, 2 Ekim 1923 tarihinde İtilaf devletlerinin komutanları İstanbul'dan ayrıldılar (Alşar, 1981: 139-153).

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Nisan 1923 günü yeni seçimlerin yapılmasını onayladı ve seçimlerden önce de Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına 9 maddelik bir tasarı yayınladı. 2. Türkiye Büyük Millet Meclisi de 11 Ağustos 1923'de kuruldu. Mustafa Kemal Paşa, 9 Eylül

1923 tarihinde Halk Fırkasını kurdu ve fırka 1924'de Cumhuriyet Halk Fırkası, 1935'de ise Cumhuriyet Halk Partisi adını aldı. 13 Ekim 1923 tarihinde Ankara'nın başkent olması kabul edildi. Türkiye Büyük Millet Meclisi içerisinde ise Mustafa Kemal ve Rauf Bey arasında karşıt görüş grupları oluşmaya başlamış, bu koşullar altında çalışmalarını sürdürememeyi gerekçe gösteren Bakanlar Kurulu da 27 Ekim 1923'de istifa etmişti. Mustafa Kemal Paşa, 28 Ekim akşamı yakın arkadaşlarına: 'Yarın Cumhuriyet'i ilan edeceğiz.' diyordu. 29 Ekim 1923 günü Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ile birlikte önceden hazırladığı önergeyi Meclis'e verdi. Önerge, içeriğinde mevcut anayasa maddelerine ekler içeriyordu. Meclis'te kabul edilen anayasa değişikliği sonucunda 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet kuruldu. Meclis'te bulunan 159 üyenin oy birliği ile Mustafa Kemal Paşa, Cumhurbaşkanlığına seçildi. Tüm kent ve kasabalarda 101 pare top atışı ile Cumhuriyet kutlandı (Alşar, 1981: 156-159).

5. TEK PARTİ DÖNEMİ

Halk Fırkası- 10 Kasım 1924 sonrası başına 'Cumhuriyet', 1935 kurultayı sonrası ise Cumhuriyet Halk Partisi adını almıştır-, 1923-1945 yılları arasında tek başına iktidarda kaldı. Partinin birincil amacı ise ulus-vatan temelinde kurulacak bir Türk devleti idi. Ulus-devlet düşüncesinin gerektirdiği bağılıklar ile saltanat rejiminden ayrılan CHP yönetiminde; ulus-devlet'in yöneticisi Türkiye Büyük Millet Meclisi, İslam dünyası ise halife tarafından yönetilmekteydi (Karpas, 2013: 42-44) 3 Mart 1924 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 429, 430 ve 431 sayılı yasaların kabul edilmesi sonucu halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı hanedanı Halife Abdülmecit Efendiye Türkiye sınırları dışına çıkarılması kararı bildirildi. 5 Mart 1924 tarihinde de Abdülmecit Efendi ve de tüm Osmanlı Hanedanı mensupları sınır dışına çıkarıldı (Alşar, 1981: 162). 3 Mart 1924 tarihi itibarıyla din ve askerlik işleri politikadan ayrılmış, din ve askerlik okulları Eğitim Bakanlığına bağlanmış, Diyanet İşleri Bakanlığı ile Genelkurmay Bakanlığı kaldırılmış, Ekonomi Bakanlığı kaldırılıp; Ticaret ve Tarım Bakanlıkları kurulmuştu. Bu sırada son kanunların hükümlerini yerine getirebilmek adına istifa eden hükümetin ardından, hükümeti kurma görevi verilen İsmet Paşa hükümeti 6 Mart 1924 tarihli meclise sunulan tezkere ile 145 milletvekilinin oy birliği ile hükümeti kurdu (Aktaş, 2004: 71).

10 Kasım 1924 tarihine gelindiğinde Halk Fırkası, parti tüzüğünde değişiklik yaparak, parti içi disiplini sağlama adına 'gensoru' mekanizmasını uygulamaya koymuştur ve tüzüğe yeni 4 madde eklenmiştir. Yine bu tarihte Halk Fırkası, isminin başına 'Cumhuriyet' ibaresi de eklenmiştir. 17 Kasım 1924 tarihinde ise, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Fırkanın genel başkanı Cumhuriyet Halk Fırkasından istifa eden Kazım Karabekir, ikinci Başkanı Rauf Bey ve Adnan Bey idi (Torun, 1996: 40-41). Şerif Mardin'e göre, "Terakkiperver Fırka'nın programı ve bazı üyelerinin eğilimlerinde Osmanlı İmparatorluğunun geçmişinden söz etmeden milli bir varlık kazanmanın mümkün olmayacağı tezi ön planda yer alır." (2010: 29) Terakkiperver Fırka'nın kurulmasından 3 gün sonra, 21 Kasım 1924 tarihinde İsmet Paşa istifa etmiş, yeni kabineyi Fethi Bey kurmuştur (Torun, 1996: 41). Terakkiperver Fırkası, Şeyh Sait İsyanı ve Takrir-i Sükun döneminde 3 Haziran 1925 tarihinde kapatılarak, yöneticileri de tutuklanmıştır (Torun, 1996: 43).

1925 Şeyh Sait isyanının ardından, Meclis'te iki önlem onaylanması görüşüldü. Bunlardan ilki; Doğu illeri ve Malatya için sıkıyönetim ilanı, diğeri de Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun siyasal amaçları doğrultusunda 'dini ve mukaddesat-ı diniyeyi' kullanmayı vatana ihanet sayan eylemler arasına dahil etmek idi. 2 Mart 1925 tarihinde istifaya zorlanan Fethi Bey kabinesi sonrası, 4 Mart 1925 tarihinde yeni kabineyi kuran İsmet Paşa meclisten Takrir-i Sükun kanunu çıkartmış ve iki adet İstiklal mahkemesi kurdurtmuştur. Bu mahkemelerin çalışmaları da, 7 Mart 1927 tarihine kadar sürmüştür (Torun, 1996: 45).

"Takrir-i Sükun kanununun ilk uygulaması, hükümetin bu yasaya dayanarak 6 Mart 1925 günü, İstanbul'da çıkmakta olan 'Tevhid-i Efkar', 'İstiklal', 'Son Telgraf', 'Aydınlık', 'Orak-Çekiç' ve 'Sebilürreşat' adlı gazete ve dergileri kapatması olmuştur." (Aktaş, 2004: 109) Cumhuriyet Halk Fırkasının tek parti rejimini kurması hali, 16 Haziran 1926'da Atatürk'e tertiplenen ve başarısızlıkla sonuçlanan suikast girişiminin ardından başlamış; bu olay iktidara muhaliflerin tasfiyesi için fırsat vermiştir (Torun, 1996: 48).

Takrir-i Sükun Dönemi, başta Kurtuluş Savaşı'nın önemli paşaları ve birçok kişi için siyasete olan ilginin bitmesi anlamı geliyor, dönemin tek parti iktidarına ise muhalefet olmadan yoluna devam etme imkanı tanıyordu. 1927 yılına gelindiğinde 2.

Cumhuriyet Halk Fırkası Kongresi ile birlikte 1930'ların sonuna kadar muhalif siyasi örgütlenmelerden söz etmek mümkün değildi (Tekin ve Okutan, 2010: 112). 15-23 Ekim 1927 tarihinde yapılan kongrenin en önemli bölümünü, Mustafa Kemal tarafından 36 saatte okunan ve 1919-1927 arasında Türkiye'de yaşanan olayları ele alan 'Nutuk' oluşturmaktadır. Ayrıca Türk Ocakları'nın CHF denetimine sokulması da bu kongrede alınan kararlar arasındadır. Kongrenin ardından 10 Nisan 1928 tarihine gelindiğinde Anayasa'da laikliğe dair ilk adımlar atılmaya başlanmıştır. Saltanat ve Hilafetin kaldırılmasının hukuki boyuta kavuşması bu adımla gerçekleşmiş; 2. maddede yer alan 'devletin dini' ibaresi kaldırılmış, 16. maddedeki milletvekili yemini içerisinde yer alan 'vallahı' ibaresi kaldırılmış, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görevleri içinde yer alan 'şeri hükümlerin uygulanması' ifadesi kaldırılmış, son olarak da 38. maddede yapılan değişiklikle Cumhurbaşkanı yemini içerisinde yer alan 'vallahı' kelimesi kaldırılmıştır (Tekin ve Okutan, 2010: 112-115).

12 Ağustos 1930 yılına gelindiğinde ise, Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştu. Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Hürriyetperveran Avam Fırkası'nın kurucusu Fethi Bey'in ülkeye dönmesini istemiş ve bu partiyi kurdurtmuştur. Mustafa Kemal'in hedefi, demokratik bir ülke isteği imajı içermesi ve de Tek Parti yönetiminin bir özeleştirisi olması idi. Parti başkanı Fethi Bey; kurucuları ise Mehmet Emin (Yurdakul), Süreyya (İlman), Nuri (Conker), Ahmet (Ağaoğlu) gibi isimler olmuştur. Nizamnamesinde ise; tek dereceli seçim, kadınlara seçme seçilme hakkı, vergilerin indirilmesi ve ekonomik liberalizm isteği gibi ibarelere yer verilmiştir. Mustafa Kemal'in isteği ve onun dostları tarafından kurulsada, kısa zamanda toplumsal muhalefetin boyutu fark edilmiş, Tek parti iktidarına olan hoşnutsuzluk Fethi Bey'in Ege gezisinde kendini göstermiştir. Ekim 1930'da yapılan yerel seçimlerde yalnızca Samsun'da başarı sağlayan Serbest Fırka, seçimlere hile karıştırdığı iddiası ile iktidarı suçlamış; iktidar ise Serbest Fırkayı rejim düşmanlığı ile suçlamıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası, 17 Ekim 1930 tarihinde Fethi Bey tarafından feshedilmiştir. Çok partili hayata geçiş denemesi olarak bu süreçte, Tek parti iktidarı ülkenin henüz bir muhalefet partisine hazır olmadığı kanaatine varmıştır (Tekin ve Okutan, 2010: 116-119).

Rejimin ideolojik temellerinin sağlamlaştırılması, Tek parti yönetiminin yapılan devrimlerin topluma anlatması ve toplum tarafından benimsenmesi 1930'lu

yıllarda yapacakları arasındadır. Bu düşünce ile Ocak 1932'de *Kadro* dergisi kurulmuştur. Yazar ve kurucu kadroları ise; Manisa Milletvekili Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Şevket Süreyya (Aydemir), Burhan Asaf (Belge), İsmail Hüsrev (Tökin) ve Vedat Nedim (Tör)'dür. Derginin ilk sayısında inkılap hareketinin devam etmesi gerektiği üzerinde durulmuş, sınıf çatışmalarının olmadığı bir Türkiye'nin gerekliliği ifade edilmiş, hareketin tüm elitizmi 'iktisadi devletçiliği' temel alıp Marksist kavramları kullanmışlardır. Rejime olan ideolojik bir dayanak sağlama amacı karşılıksız kalmış, dergi CHF içinde bir grupla fikir çatışması dahi yaşamıştır. Dergi, Ocak 1935'te kapanmıştır. (Tekin ve Okutan, 2010: 120-121).

Ulus-devlet düşüncesi gereği toplumun homojenleştirilmesi ve 'yurttaşlık' statüsü gibi kavramlar, Halkçılık ile Tek Parti döneminde uygulamaya sokulmuştur. CHF prensiplerinin yaygınlaştırılması gerekçesi ile 19 Şubat 1932'de Halkevleri kurulmuştur. Yeni rejimi kitlelere benimsetme amacıyla kurulan Halkevlerinin dokuz alanda faaliyet göstermesi kararlaştırılmıştır. Bunlar: Güzel Sanatlar, temsil, spor, dil ve edebiyat, sosyal yardım, kurslar, kütüphane ve yayın, köycülük, tarih ve müzeciliktir (Tekin ve Okutan, 2010: 120).

Ulus-devlet sürecinde ortak kimliği oluşturan unsurlardan en önemlileri; dil, din, etnik köken, ırk ve tarih'tir. Toplumun ortak kimliğinin belirlenmesi sürecinde oldukça önemli olan tarih, 1930'ların başında Osmanlı devletinden hoşnut olmayan ve de bu geçmiş ile bağlarını koparmak isteyen bir anlayış hakim olmuştur. Bu dönemde tarih çalışmaları adına Nisan 1931 yılında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. 1935 yılında Türk Tarih Kurumu adını alan cemiyetin başkanı Mehmet Tevfik (Bıyıklıoğlu) olmuştur. Bu cemiyet, 'Türk Tarihinin Ana Hatları' adlı bir kitap hazırlamış, ardından 2-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında Birinci Türk Tarih Kongresi toplanmıştır. Kitap ve kongrenin, 'bir ulusal kimlik oluşturulması ve Osmanlı'nın Türk tarihi için iyi bir örnek oluşturmadığı, Türk toplumunu tekrar kaybettiği itibarı elde edeceği' gibi fikir ve amaç bakımından ortak özellikler taşıdığı söylenebilir (Tekin ve Okutan, 2010: 124-129)

Tarih dışında, dil de ulusal kimlik oluşması sürecinde önemli unsurlardanı. Mustafa Kemal bu hususta 1920'li yıllarda Türkçenin içinde yer alan Arapça ve Farsça kelimelerin temizlenmesini sağlamış, 1928 Harf İnkılabı ile de bu düşünce

uygulamaya geçmiştir. 12 Temmuz 1923'de Türkçenin özüne uygun bir hale getirilmesi ve gelişimini sağlama amacı ile, ilk adı Türk Dili Tetkik Cemiyeti -1936 yılında Türk Dil Kurumu olarak ismi değişmiştir- kurulmuştur. Cemiyetin başkanı Samih Rıfat olmuştur. Bu dönemdeki bir diğer gelişme ise, eski Türk topluluklarını inceleyerek Türk dilinin özünü anlama ve diğer medeniyetlerdeki etkisini keşfetme amaçlı, 1936 Üçüncü Dil Kurultayı'nda açıklanan 'Güneş Dil Teorisi'dir. Yine dilin Türkçeleştirilmesi çalışmaları kapsamında, 23 Ocak 1932'de ilk Türkçe Kur'an Yerebatan Camiinde, ilk Türkçe ezan da Fatih Camiinde okunmuştur (Tekin ve Okutan, 2010: 130-132).

Tek Parti iktidarı, tarih ve dil gibi konularda yaptığı ulusal kimliğin oluşması amaçlı çalışmalar dışında eğitim konusunda da 31 Mayıs 1933 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen bir yasa ile 'Üniversite Reformu' yapmıştır. Bu yasa ile; İstanbul Darülfünunu yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuş, profesörlerin büyük bir kısmının görevine son verilmiş ve yeni atamalar yapılmış, üniversite Hükümet'in kontrolü altına girmişti. Parti-devlet bütünleşmesi de Üniversite reformu sonrası 1935-1936 yıllarında yapılan bazı düzenlemeler sonrası oluşan bir diğer gelişmedir. Düzenleme ile İçişleri Bakanlığı ve CHP Genel Sekreterliği birleştirilmiş ve İçişleri Bakanı aynı zamanda Parti Genel Sekreteri olmuştur. 1936 genelgesi ile il valileri aynı zamanda Parti il başkanı, müfettişlere Parti örgütlerini denetleme yetkisi ve de 5 Şubat 1937 yılında yapılan Anayasa Değişikliği ile CHP'nin Altı Ok'u anayasa hükmü haline gelerek 'Parti-Devlet Bütünleşmesi' adımları atılmıştır. Bu dönemde, Atatürk İsmet İnönü'yü başbakanlıktan almış; yerine liberal bir çizgi izleyen Celal Bayar'ı Başbakanlık görevine getirmiştir. Bu değişiklik ile parti içinde liberal bir Celal Bayar grubu ve İsmet İnönü grubu olarak iki grup oluşmuştur. 1938 yılında Atatürk'ün vefatı sonrası 11 Kasım 1938 yılında Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, Celal Bayar'ı da Başbakan olarak atamıştır. 26 Aralık 1938 yılında toplanan CHP Olağanüstü Kurultayı'nda ise İsmet İnönü 'Milli Şef' ilan edilmiş, Atatürk ise 'Ebedi Şef' olarak kabul edilmiştir (Tekin ve Okutan, 2010: 134-136).

Atatürk dönemi sonrası, İsmet İnönü'nün yaptığı düzenleme ile 27 Nisan 1940 tarihinde Köy Enstitüleri kurulmuştur. Tek partili yıllar boyunca nüfusun çoğu köylerde yaşamakta ve bu dönemde 'köycülük' fikri de önem kazanmaktaydı (Tekin

ve Okutan, 2010: 137). Köycülük, kökü Cumhuriyet öncesi modernleşmesinde olmakla birlikte, Cumhuriyet bunları devralmıştır. Halkın ve köylünün aydınlar tarafından, aydınların biçimlendirdiği bir anlayış ile dönüştürülmesi yaklaşımı, önce ekonomik kalkınma kısa süre sonra da siyasal bir içeriği barındıran bir yaklaşıma dönüşecektir (Kahraman, 2010: 190). Halkçılık ilkesi gereği gerçekleştirilecek olan toplumsal bütünleşme sürecinde, köylere eğitim götürülmesi ve köylerin de bu toplumsal bütünleşme sürecine dahil edilmesini içeren düzenleme, 20 yerde Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel desteği ile başlamış, on yıl içerisinde 5447 köy öğretmeni ve 541 sağlık memuru yetiştirmiştir. Tek parti iktidarı toplumsal bütünleşme sürecine köylülerin de dahil olması sürecinde hedefine ulaşmıştır (Tekin ve Okutan, 2010: 139-140).

Tüm bu gelişmelerin dışında; Türk uluslaşma sürecinin sınıfsal bir destekten yoksun bir şekilde yol aldığı ve Kemalizm'in halkçılık ilkesi bağlamında sınıfsız bir toplum oluşturulması isteği dönemin en büyük özelliğidir. CHP yöneticileri, elitist bir tavırla yaptıkları değişimler, 'parti-devlet' bütünlemesi ile 1930'lardan sonra anti-demokratik görünümü güçlendirmiştir. 5 Eylül 1945'de ilk başkanı Nuri Demirağ olan Milli Kalkınma Partisi ile Türkiye çok partili siyasal hayata geçmiş, fakat parti ses getirmemiştir. İsmet İnönü, muhalif hareketlere örgütlenme özgürlüğü vererek, halktaki huzursuzluk ve hoşnutsuzluğu giderme amacını taşıyordu. Bu dönemdeki 'Varlık Vergisi' uygulaması, huzursuz olan yoksul kesime bir de varlıklı kesimleri de eklemişti. Bu dönemde 'Demirkırat' -resmi ismi ile Demokrat Parti- sesi duyulmaya başlamış, 7 Haziran 1945 tarihinde CHP Meclis grubuna 'Dörtlü Takrir' önergesi sunulmuştur. Adnan Menderes, Celal Bayar, Mehmet Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından verilen önerge, reddedilmiş; Adnan Menderes, Mehmet Fuat Köprülü ve Refik Koraltan CHP'den uzaklaştırılmıştır. Tüm bu gelişmeleri protesto eden Celal Bayar ise önce milletvekilliğinden daha sonra ise Cumhuriyet Halk Partisinden istifa etmiştir. Dörtlü Takrir'de savunulan ilkeleri temel alan siyasal parti olan Demokrat Parti 1946 yılında kurulmuş, 1950 yılında ise iktidara gelmiştir (Tekin ve Okutan, 2010: 142-145).

Demokrat Parti dönemi ve 27 Mayıs 1960 Darbesi ise, ayrı bir başlıkta detaylıca incelenecektir.

6. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ VE 27 MAYIS 1960 DARBESİ

Milli Şef İsmet İnönü'nün izni ve desteği ile kurulan Demokrat Parti için kamuoyunda Serbest Fırka gibi bir 'muavazaa partisi' olduğu izlenimi uyanmış, bu durum DP'nin tüm muhalefet dönemi boyunca devam etmiştir (Timur, 1991: 16). Çok partili hayata geçişteki bir diğer etken ise, İsmet İnönü'nün değişen dünya şartlarında çok partili bir rejimi kurma isteğiydi. İnönü'nün zihnindeki çok partili sistem, belli sınırlar içinde kurulacak olan iki partili bir siyasi hayattı (Kara, 2012: 82-85).

DP kurulurken partiyi tanımlayan Menderes, "Halk Partisi'ne nazaran iki parmak daha soldayız." ifadesini kullanmıştır. Parti, kuruluşundan itibaren 'Aşırı solculuk' ve 'bölücülük' gibi suçlamalarla karşılaşmıştır. Köylülüğün savunuculuğunu üstlenen DP, özellikle savaş yıllarında hububat üreticilerinin aleyhine olan fiyat politikalarını ve ağır vergi politikalarının köylülerin iktidardan soğumasına yol açtığını bilerek, muhalefet döneminde yoksul köylülerin sorunlarını ısrarla ele almıştır (Timur, 1991: 33).

Çok partili hayata geçiş ile birlikte CHP'de de bazı değişimler meydana gelmiştir. İlk değişim 21 Temmuz 1946 seçimlerinden sonra oluşsa da, çok partili hayata geçişte bunun belirtilerini de görmek mümkündür. 2. Dünya Savaşı'nda izlenen iktisadi politika ile birlikte yoksul sınıfların yaşadığı sıkıntılar sonucu, CHP işçi ve köy sorunları gibi konular üzerine yoğunlaşmış, ardından Çalışma Bakanlığı kurulmuştur. Yine 'İş kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortası Kanunu' çıkarılmış, 'İş ve İşçi Bulma Kurumu' kurulmuştur. CHP'deki değişim süreci bununla da sınırlı kalmamıştır. 1946'daki olağanüstü kurultayda İnönü'nün önerisi ile kendisinin 'Değişmez Başkan' sıfatı kaldırılmıştır. Yine bu kurultayda, Türk tarihinde ilk kez tek dereceli seçim sistemi onaylanmıştır. Müstakil grup lağvedilmiş, Basın Birliği Kanunu kaldırılmış, basın suçluları affedilmiştir. 1946 Seçimlerine katılmakta tereddüt yaşasa da daha sonra seçimlere katılan DP; 465 Milletvekilliğinden 66'sını kazanmıştı. Seçimin gizliliği ve sonuçların açıklanacağı tarafsız bir denetleme mekanizmasının olmaması seçimin dürüst bir seçim olmadığı ve gerçek sonuçları yansıtmadığı tartışmaları devam etmiştir. Seçimlerden sonra DP 36 ildeki sonuçlara itiraz etmiş, DP yöneticilerinin demeçlerine yer veren muhalif gazeteler kapatılmıştır.

1946 seçimlerinden sonra İnönü, kabineyi kurma görevini Recep Peker'e verdi. Peker, açıkladığı programda İthalat birlikleri ve Ticaret ofisinin kaldırılması, dış ticaretin liberalleşmesi gibi vaatlerde bulunmuştu. Artan iktidar-muhalefet çekişmeleri sonucunda İnönü, partiler üstü-uzlaştırıcı bir rol oynamak istemiş, 12 Temmuz Beyannamesi'ni yayınlamıştır. Beyanname'nin CHP açısından sonucu ise Peker'in istifası ve Hasan Saka tarafından kurulan yeni hükümet olmuştur. Saka hükümetinin kuruluşunun ardından toplanan 7. CHP Kurultayında, devletçilik ve laiklik ilkeleri yeniden tanımlanmıştır. Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'nun 17. maddesi kaldırılmış, Köy Enstitülerinde kültür derslerine ağırlık verilmesi görüşülmüş, laiklik ilkesinin yeniden tanımlanması sonrasında ise din eğitimi ile alakalı kanun teklifleri Meclis'e sunulmuştur (Timur, 1991: 51-61).

12 Temmuz Beyannamesinin DP üzerindeki sonuçlarına bakılırsa, parti içinde anlaşmazlıklar doğurmuş, partiden ihraçlar ve istifalara yol açmıştır. DP'den ayrılan bir grup Meclis'te 'Müstakil Demokratlar Grubu'nu kurarken, diğer bir grup ise Mareşal Fevzi Çakmak öncülüğünde bir parti kurmuşlardır. Başbakan Hasan Saka 8 Haziran'da istifa ederek yeni bir kabine kurmuş, DP ise 1948 tarihinde düzenlenen ara seçimlere katılmama kararı almıştır. 20 Haziran 1949 yılında İkinci DP Büyük Kongresi, 12 Temmuz Beyannamesinin parti içinde yarattığı bölünmelerin görüşülmesi ve parti içi bütünlüğün sağlanması açısından önemliydi. Parti, sert bir muhalefet uygulayacağını kararlaştırmış, bu çerçevede 'Milli Teminat Andı' başlıklı bir belgede bu tutumu ifade etmiştir. Seçim Kanunu meselesi CHP tarafından da öncelik olmuş, 1950 seçimlerinden üç ay önce seçim kanunu kabul edilmiştir. Kanun; seçimlerde yargı denetimini sağlamakta, devlet radyosundan tüm siyasal partilere eşit yararlanma gibi yenilikler getirmiştir (Timur, 1991: 89-92).

Seçim Kanunu'nun ardından 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleşen seçimlerde DP, oyların %53.5'ini alarak 487 Milletvekilliğinden 408'ini kazanmış, CHP ise 69 milletvekili çıkarmıştır (Timur, 1991: 93). DP iktidarı ile birlikte parlamentonun yapısı değişmiş, bürokratlar tek parti döneminde üstün konumlarını yitirmişlerdir. Ekonomi politikalarında da DP, CHP iktidarından farklı olarak özel sektörün öncü olduğu bir model uygulamıştır.

Bu dönemde dış politikada da olumlu gelişmeler yaşanmakta; ABD ve SSCB Türkiye'ye yakınlaşmaktadır. Truman ve Marshall yardımları sonrası Türk ekonomisi büyüme evresine girmiştir. DP iktidarı, kırsala ve köylü kesime yönelik politikalar izlemesi sonucu; ekilebilir toprak oranı %60 artmış, tarımın ortalama büyüme hızı da %13,2'yi bulmuştur. Ekonomi ve tarım dışında, dini konularda da hassas davranan DP iktidarı, 16 Haziran 1950 tarihinde Arapça ezanın yeniden okunması kararını vermiş, din eğitimi ailelerin isteğine bırakılmıştır.

2 Mayıs 1954 tarihinde gerçekleşen seçimler sonucunda, DP ikinci kez iktidar olmuştur. İlk dönem uygulanan ekonomi ve kırsal destekleme politikaları başarılı olmuş; seçimlerde DP 503, CHP ise 31 milletvekili çıkarmıştır. İlk döneme göre, daha baskıcı bir tutum izleyen DP, kentli tabanın ve üniversite üyelerinin desteğini yitirmiştir. 1954 seçimlerinde CHP'ye oy verdiği için Malatya bölünüp, Adıyaman ili kurulmuş; Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Başkanı Osman Bölükbaşı'nın memleketi olan Kırşehir ilçe olmuştur. Bu gelişmelerin ardından 27 Ekim 1957 tarihinde yapılan seçimlerde DP 424, CHP ise 178 sandalye kazanmıştır. Seçimlerden sonra baskıcı bir tutum izlemeye başlayan DP, dış politikada 14 Mayıs 1958 tarihinde Irak'ta gerçekleştirilen devrim sonrası tutumunu daha da sertleştirmiş; 'Vatan Cephesi' adında bir örgütlenme hareketini başlatmıştır. İktidar-muhalefet arasında gerginliğe neden olan bu gelişme sırasında, bu harekete katılmayanlar bir takım siyasal baskılara uğramaktaydı. 1954'e kadar olumlu seyreden ekonomik istikrar, 1954 Kore Savaşı sonrası sekteye uğramış, enflasyon artmış, ithalat sınırlandırılmıştır.

Tüm bu gelişmelerin sonucunda DP aleyhinde faaliyetler artmış, özellikle ordu içinde bir takım faaliyetlerin yürütüldüğü hükümet tarafından açıklanmıştır. 26 Mayıs 1958 günü toplanan askeri mahkeme tutuklanan 9 subaydan 8'inin tahliyesine muhbir Binbaşı Samet Kuşçu'nun ise iki yıl mahkûmiyetine karar vermiştir. 18 Nisan 1960 tarihinde Mecliste kabul edilen '*TBMM Tahkikat Encümenlerinin Vazife Salahiyetleri Hakkında Kanun*' sonrası iktidar-muhalefet ilişkileri daha da gerginleşmiştir. Sokak gösterileri başlamış, bunu 21 Mayıs 1960 tarihinde Ankara'da Harp Okulu öğrencilerinin subayları ve komutanları eşliğinde katıldığı yürüyüşler takip etmiştir. Artan gerginlik ve neticesinde bu yürüyüş, 27 Mayıs Darbesi öncesi

DP iktidarının son günlerinde askerin son tepkisini de açıkça ortaya koymaktaydı (Keskin, 2012: 112-119).

Harbiyelilerin yürüyüşünden bir gün sonra 22 Mayıs'ta Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı haberleşmeye sansür koymuş, fakat öğrenciler sokaklarda bildiriler dağıtmaya devam etmiş, protestolar sürmüştür. 27 Mayıs 1960 günü Ankara Radyosundan yapılan anons ile ordunun yönetime el koyduğu duyurulmuştur (Dikici, 2014: 27). En büyük rütbeli albay olmak üzere bir grup subay tarafından tertip edilen 27 Mayıs 1960 darbesinde lider isim ise Orgeneral Cemal Gürsel'dir. Sabah saatlerinde ise Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan, İçişleri Bakanı Namık Gedik, DP Milletvekilleri gözaltına alınmış, Başbakan uçakla Ankara'ya getirilmiştir. Ekonomik ve sosyal alandaki meseleler, ardından sokak yürüyüşlerine dönüşmüş; DP, ordu mensupları, üniversite gençliği ve kentli kesim ile gerginlikler yaşamış, tüm bu gelişmeler de 27 Mayıs'a giden sürecin temelini teşkil etmiştir (Bahçıvan, 2005: 42-44).

İhtilal sonrası dağıtılan Milli Birlik Komitesinin yerine yeni bir Milli Birlik komitesi kurulmuş, Demokrat Partililerin yargılanmasına ise 14 Ekim 1960 tarihinde Yassıada Yüksek Adalet Divanında başlanmıştır. Yargılamalarda; CHP'nin mallarının alınması, Kırşehir'in ilçe yapılması, hakim teminatı ve mahkeme bağımsızlığının ihlali, Seçim Kanunu ile Meclis İç tüzüğünde yapılan değişiklikler gibi başlıklar hakkında sanıklara sorular yöneltilmiştir.

Yassıada Yargılamalarında görülen davalar şunlardır: Köpek Davası, 6-7 Eylül Olayları Davası, Bebek Davası, Vinileks Davası, Zimmet Davası, Arsa Davası, Ali İpar Davası, Değirmen Davası, Barbara Davası, Örtülü Ödenek Davası, Radyo Davası, Topkapı Olayları Davası, Çanakkale ve Geyikli Olayları Davası, Kayseri Olayları Davası, Demokrat İzmir Gazetesi Davası, Üniversite Olayları Davası, İstimlak Davası, Vatan Cephesi Davası, Anayasayı İhlal Davası. Yargılamalar, 15 Eylül 1961 tarihine kadar sürmüştür. İmralı'ya götürülen Hasan Polatkan, Fatin Rüştü Zorlu ve Adnan Menderes idam edilmiştir (Emiroğlu, 2011: 22-16).

7. 1960-1980 ARASI DÖNEM

27 Mayıs sonrası ilk seçimler 1961 yılında gerçekleşmiş; bu seçimde CHP %36,7, AP ise oyların %34,7'sini almıştır (Özgişi, 2012: 127). Bu sonuçların

ardından 27 Mayıs sonrası demokratik düzene geçiş aşamasında koalisyon hükümetlerinin kurulması yönünde çalışmalar yapılmış, CHP yeniden iktidar olma fırsatı yakalamıştır (Bektaş, 1993: 27). 1964 yılına gelindiğinde ise CHP; ideolojisini 'ortanın solu' olarak belirlemiş, var olan görüşlerini yeni kavramlarla tanımlamaya çalışmış, fakat bütün bunlara rağmen 1965 seçimlerinde yenilgiye uğramıştır. %28,7'lik bir oy oranı yakalayan CHP'ye karşın AP tek başına iktidar olmuştur (Bektaş, 1993: 28). %53 oy oranı ve 240 milletvekili ile iktidar olan AP, 1969 seçimlerini de kazandı.

DP ile aynı politik çizgiyi paylaştan AP; özellikle Ege, Marmara ve Karadeniz Bölgelerinde nüfusun zengin sosyal gruplardan oluştuğu bölgelerden oy alıyor, CHP tarafından benimsenen seçkin politikaya ise karşı çıkıyordu (Bektaş, 1993: 34-35). 1969 seçimlerinden sonra AP iktidarı, 12 Mart 1971'e değin sürdü.

12 Mart 1971 tarihinde ise Türkiye'de yeniden otoriter yönetime geçilmiş, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları tarafından imzalanan muhtıra radyodan tüm vatandaşlara okunmuş, var olan hükümetin istifası istenerek yeni Atatürkçü bir anayasa isteği belirtilmişti. 16 Mart 1971 tarihinde 5 general/amiral ile 8 albay emekliye sevk edilmiştir. Otoriter yönetim, 14 Ekim 1973 tarihine değin sürmüştür (Akıncı, 2014: 66-67). 1972 yılında CHP'de ise Parti Genel Başkanı olarak Bülent Ecevit seçilmiş, 'ortanın solu' ve 'demokratik sol' kavramlarından oluşan 'sosyal demokrasi' kavramı adı altında, 1973 seçimlerine gidilmiştir. CHP, %33,3'lük oy oranı ile parti için başarı sayılabilecek bir oy oranına ulaşmıştır (Bektaş, 1993: 29). Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, hükümeti kurma görevini Ecevit'e vermiş; CHP-MSP koalisyonu kurulmuştur. AP için ise 1973 seçimlerinde oy oranında ciddi bir azalma söz konusudur. Bu azalmadan en çok faydalanan partiler ise DP ve MSP olmuştur (Bektaş, 1993: 35-36).

1977 yılına gelindiğinde ise Ecevit; aydın, şehirde çalışan, küçük esnaf ve köylü kesimini 'sosyal demokrasi' kavramı ile yanına çekmeye çalışmış, 1977 yılında yapılan seçimlerde oy oranını arttırarak %41 oy oranına sahip olmuştur. CHP, tek başına iktidar olamamış, koalisyon hükümeti kurmayı da düşünmemiştir. AP, MSP ve MHP ortaklığı ile koalisyon hükümeti kurulmuştur. 1979 tarihinde yapılacak ara seçimlerine kadar tablo bu şekildedir. 14 Ekim 1979 ara seçimleri sonrası Süleyman

Demirel'in kurduğu 43. hükümet, dışarıdan MHP ve MSP desteği ile 1980 yılına kadar azınlık hükümetini sürdürmüştür. Bu arada 1979 ara seçimlerinde CHP'nin oy oranı da %27.4'e gerilemiş; 16 Ekim 1979 günü Bülent Ecevit istifa etmiştir. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ile Türkiye'de demokrasi yeniden sekteye uğramış, tüm siyasi partiler ise kapatılmıştır (Bektaş, 1993: 30).

8. 1980 SONRASINDAKİ TÜRKİYE

12 Eylül 1980 Cuma günü saat 04:00'da ihtilal gerçekleşmiş, TRT'de İstiklal Marşı ve ardından çalan Harbiye Marşının ardından Milli Güvenlik Konseyi'nin 1 nolu bildirisi okundu. Müdahaleye gösterilen en büyük gerekçe ise, sivil otoritenin sorunları çözemesiydi. Darbenin ardından bir 'Milli Güvenlik Konseyi' kurulmuş; yasama ve yürütme yetkilerini kullanma yetkisi ile donatılmış bu konseyin üyeleri ise darbeyi gerçekleştiren silahlı kuvvetlerin kuvvet komutanlarından: Kenan Evren, Nurettin Ersin, Tahsin Şahinkaya, Nejat Tümer, Sedat Celasun'dan oluşmaktaydı. Konsey, ilk bildirisi ile tüm yurttaki sıkıyönetim ilan etmiştir (Kırkpınar, 2009: 92-94). MGK, TBMM binasına yerleşmiş; 12 Eylül tarihi itibarıyla de Meclis kapatılmıştı (Aktaş, 2011: 180). Bu dönemde gazeteler de 300 gün kapatılmış, 400 gazeteci hakkında dava açılmış bunlardan 31'i cezaevine girmişti (Birand, Bila ve Akar, 1999: 214).

Yargılanmalar sonucunda tutuklanmalar dışında idam kararları da uygulanmaya başlanmış, 8 Ekim 1980 tarihinde verilen karar ile ilk idamlar gerçekleşmiştir. Sağ görüşlü Mustafa Pehlivanoglu ile sol görüşlü Necdet Adalı, Ankara cezaevinde idam edilmişlerdi. Kenan Evren ise bu gelişmelerle alakalı: 'Asmayalım da besleyelim mi?' açıklamalarında bulunmuştu (Birand, Bila ve Akar, 1999: 240-241). 2 Haziran 1981'de 52 sayılı bildiri ile siyasiler için yasakların kapsamı genişletilmiş; 16 Ekim 1981 tarihinde ise tüm siyasi partiler kapatılmıştı (Birand, Bila ve Akar, 1999: 204-205).

Eski Deniz Kuvvetleri Bülent Ulusu'ya kurdurulan hükümet, 21 Eylül 1980'de göreve başlamış, hükümetin mali işlerden sorumlu Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı görevine de Turgut Özal getirilmiştir. Özal tarafından uygulanan ekonomi programı yabancı çevrelerce destek görürken, ülke içinde eleştirilere maruz kaldı. 1982 yılının Temmuz ayında görevden çekilen Özal, 20

Mayıs 1983 yılında ise Anavatan Partisi'ni (ANAP) kurdu. Hızla normalleşme dönemine giren Türkiye, 6 Kasım 1983 yılında sandığa gitti. %45,15 oy ile Özal'ın Anavatan Partisi iktidar oldu (Uykucu, 1994: 327).

8.1 ANAP İKTİDARI VE 1990'LAR

6 Kasım 1983 seçimleri ile iktidar olan Özal, seçim vaatlerinde '24 Ocak Kararları' üzerinde durmuş; ekonomiye canlılık geleceğini ve refahın artacağını ifade etmiştir (Daban, 2017: 83). 7 Aralık 1983'de hükümeti kurmakla görevlendirilen Özal'ın Bakanlar Kurulu ise 13 Aralık 1983 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından onaylandı (Uykucu, 1994: 327). 24 Aralık 1983 tarihinde TBMM'de 115 red, 65 çekimser oy'a karşı 213 oyla güvenoyu alan Birinci Özal Hükümeti resmen göreve başladı. Bu dönemde iç siyasette ise HP ve SODEP birleşerek SHP'yi kurmuş, Bülent Ecevit DSP'yi kurmuş ve 6 Eylül 1986 halkoylaması ile siyasi yasaklar kaldırılmıştır (Eştürk, 2006: 48). 25 Mart 1984 yılında yapılan yerel yönetim seçimlerine 6 siyasi parti katılmış, seçimin kazananı ise ANAP olmuştur. 54 il ve 328 ilçe belediye başkanlığı ile, Halkçı Parti ve SODEP'i geride bırakan ANAP, muhalefet partilerinden de çok sayıda seçmen edinmiştir.

28 Eylül 1986 yılında TBMM'de boşalan 11 milletvekilliği için 10 ilde ara seçim gerçekleşmiştir. Bu seçimlerde yasaklı da olsa Demirel'in etkisi hissedilmiş; ANAP 6 milletvekili, DYP dört milletvekili, SHP ise bir milletvekili çıkarmıştır. DYP, günden güne ANAP'a karşı oylarını arttırıyor; onu ise SHP izliyordu (Eştürk, 2006: 51-54). 6 Eylül 1987 yılında siyasi yasaklılar için yapılan referandum sonucunda çıkan %49,7 hayır, %50,2 ise evet oyları sonrası başarılı olamayan Özal; 1987 yılında erken seçimlere gitme kararı almıştır (Eştürk, 2006: 56). 1987 erken seçimleri sonucunda 292 milletvekili ile TBMM'de çoğunluğu sağlayan ANAP, Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından tekrar hükümeti kurmakla görevlendirildi ve Özal 21 Aralık 1988'de kabinesini açıkladı (Uykucu, 1994: 327). Seçimlerin ardından 18 Haziran 1988 yılında yapılan kongrede 1128 delegenin 1127'sinin oyu ile Turgut Özal yeniden Genel Başkan seçilmiştir (Eştürk, 2006: 57).

İkinci ANAP hükümeti; enflasyondaki düşüşü sağlayamamış, ekonomik iyileştirmeleri gerçekleştirememiş ve akabinde 1989 yılında kabinede bir kriz patlak vermiştir. Başbakan Yardımcısı Kaya Erdem istifa etmiş; bakanlar kurulunda

revizyona gidilmiştir. 26 Mart 1989 yılında yapılan yerel yönetim seçimleri sonucunda ANAP oy üstünlüğünü kaybetmiş; SHP %28,7 ile birinci parti olurken onu %25,7 ile DYP , ANAP ise %21,8 oy alabilmiştir (Eştürk, 2006: 59-62). 1 Nisan 1989 yılında ise 3. kabinesini kuran Turgut Özal, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 8. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Uykucu, 1994: 327). Özal, Başbakanlık için Yıldırım Akbulut'a görev vermiş, Akbulut Hükümeti ise muhalefet tarafından Özal'ın denetiminde olmakla eleştirilmiştir. 15 Haziran 1991 yılında yapılan ANAP 3. Olağan Kongresi sonucu ise Mesut Yılmaz Genel Başkan ve Başbakan olmuştur. Başbakan olduktan sonra erken seçim kararı alan Özal, 20 Ekim 1991 yılında yapılan seçimler sonucunda DYP ve SHP ile koalisyon hükümeti kurmuştur. Özal, Yılmaz'ın kontrolünde olan ANAP sonrası, tekrar siyasete dönmeyi düşünmüştü (Sözen, 2013: 88-89). Fakat sağlığı buna müsaade etmeyen Özal, 17 Nisan 1993 yılında Ankara'da hayatını kaybetti (Uykucu, 1994: 327).

90'lı yılların başında merkez sağ ve merkez sol partiler arasında anlaşmazlıklar belirmeye başlamış, ekonomik sıkıntılar da baş göstermiştir. Tüm bu gelişmelerin sonrasında 24 Aralık 1995 günü genel seçim gerçekleşmiştir. Yerel seçimlerden galip çıkan RP, Genel seçim neticesinde %21,4 oranında oy almıştır. Onu %19,2 ile DP, %19,6 ile ANAP ve %14,6 ile DSP izlemiştir. Hiçbir partiye tek başına iktidar olma imkanı vermeyen 1995 seçimleri sonrası koalisyon görüşmeleri başlamıştır. 3 Mart 1996 yılında ise ANAYOL koalisyon hükümeti kurulmuştur. Başbakan, Mesut Yılmaz; DYP'den Nahit Menteşe ise Başbakan Yardımcısı olmuştur.

Hükümetin göreve başlaması sonrası, bürokraside atamalarda anlaşmazlıklar oluşmuş, RP'nin itirazı sonucu Anayasa Mahkemesi tarafından 14 Mayıs 1996 yılında ANAYOL hükümetinin güven oylamasının iptali yönünde bir karar çıkmıştır. Anayol hükümetinin istifası sonrası Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından hükümeti kurma görevi RP lideri Necmettin Erbakan'a verilmiş, 26 Haziran 1996 tarihinde ise RP ve DYP ortaklığı ile REFAHYOL hükümeti kurulmuştur.

Hükümetin kurulması sonrası Türkiye'de ilk kez dini söylemleri dile getiren bir partinin hükümete gelişi 'laiklik' tartışmalarını gündeme getirmiştir. Temmuz 1996'da REFAHYOL hükümeti Silahlı Kuvvetler mensupları ile bir araya gelmiş,

askeri kanat laikliğe yönelik tehditler ve aşırı dinci faaliyetler ile ilgili endişelerini ifade etmiştir. REFAHYOL hükümetini 28 Şubat'a götüren olaylar içinde, Erbakan'ın İran ve Libya gezileri, Susurluk Skandalı, Kudüs Gecesi ve Tarikat liderlerine Başbakanlık konutunda verilen iftar yemeği gibi olaylar yer almaktadır (Doğançay, 2014: 27-34).

Sıkıntılı ve sancılı bir asker-siyaset gerilimi ülkede sürerken, 4 Şubat 1997 tarihinde Ankara Sincan'da tanklar sokağa çıkmıştı. Halk arasında 'darbe' olacağı söylentileri yayılmışken; 28 Şubat 1997 tarihinde MGK toplanmıştı. Toplantının gündemini 'irticai faaliyetler' başlığı oluşturmuştu (İşler, 2014: 75). Toplantıda RP'nin parti görüşü olan 'milli görüş' düşüncesi irticai faaliyet olarak ifade edilmiş ve bir 'iç tehdit' olduğu belirtilmiştir (İşler, 2014: 82). Toplantının ardından askeri kanat, hükümete 22 maddelik bir önlem paketi sunmuş, madde sayısı daha sonra 18'e indirilmiştir. Önlem paketinde irticai faaliyetlere karşı alınması gereken tedbirler ifade edilmiştir (İşler, 2014: 88).

CHP ve DSP, yaşanan gelişmelere karşı iktidarı istifaya çağırırken, MGK kararlarına karşı yurttan olumsuz eleştiriler gelmeye başlamıştı. TSK içinde oluşturulan Batı Çalışma Grubu (BÇG) ise kamu görevlilerinin siyasi eğilimlerinin belirlenmesi yönünde çalışmalar yapıyordu. Askeri müdahale öncesi kitlelerin düşüncelerini tespit etme amacı taşıyan bu oluşum, Çiller'i koalisyonundan çekilmeye ikna etmeye çalışacaktır. 18 Haziran 1997 tarihinde Necmettin Erbakan Başbakanlıktan istifa ederek görevi Tansu Çiller'e devretmiştir. Erbakan, Cumhurbaşkanı Demirel'e istifasını sunmuş; fakat 20 Haziran 1997 tarihinde Mesut Yılmaz'ı Çankaya Köşkü'ne çağırarak Demirel, hükümeti kurma görevini Yılmaz'a vermiştir. Yılmaz; ANAP, DSP ve DTP'nin içinde yer aldığı ve CHP'nin dışarıdan desteklediği bir azınlık hükümeti kurdu.

Askeri birlikler kullanılmadan Medya aracılığı ile yapılan 28 Şubat Darbesi neticesinde, 'irticai faaliyetler' ve 'laiklik' tartışmaları sonrası 16 Ocak 1998 tarihine gelindiğinde ise Refah Partisi kapatıldı ve Erbakan dahil pek çok siyasetçiye yasak uygulandı (Gülmez, 2014: 207-218). 30 Haziran 1997 tarihinde Süleyman Demirel, kurulan Anasol-D Hükümetini onaylamıştır. Hükümet, 12 Temmuz 1997 tarihinde de TBMM'den güvenoyu almıştır. 14 Ağustos 1997'de 8 yıllık kesintisiz eğitim kanunu

TBMM'de kabul edilmiş, İmam Hatip ve Meslek liselerinin ortaokul kısımları kapatılmıştır. Tüm bu gelişmeler yaşanırken ise İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, Siirt'te yaptığı bir konuşması sebebi ile 6 Aralık 1997'de 10 Ay hapis cezasına çarptırılmıştır (Gülmez, 2014: 222-225).

Refah Partisinin kapatılması sonrası Fazilet Partisi kurulmuş; Milli Görüş hareketi içinde bulunanlar 'yenilikçi' ve 'gelenekçi' ayrışmasına girmiştir. Necmettin Erbakan'ın adayı Recai Kutan'a karşı, 'değişim'i vurgulayan bir diğer grup ise Abdullah Gül'ü aday gösterdiler. Gelenekçi kesim kongreyi kazanırken, yenilikçi grup ise parti içi muhalefeti sürdürüyordu. Fazilet Partisi, 15 Aralık 2000 tarihinde Refah Partisi'nin devamı olduğu gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. Yeni oluşumu oluşturan partinin 'yenilikçi' kesimi çalışmalarını 14 Ağustos 2001 tarihinde tamamlamış, Adalet ve Kalkınma Partisi kurulmuştur. (Ayhan, 2007: 62-67). 16 Ağustos 2001 tarihinde yapılan ilk genel kongre sonucu Genel Başkanlığa Recep Tayyip Erdoğan seçilmiştir. (Güler, 2015: 179).

8.2 AK PARTİ İKTİDARI

Kuruluşundan 15 ay sonra 2002 yılının Kasım ayında yapılan Genel Seçimler sonucunda %34,4 oy oranına sahip olan Ak Parti, birinci parti olmuştur (Bölükbaşı, 2012: 178). Adalet ve Kalkınma kelimelerinin baş harflerinden oluşan 'Ak' kelimesi ise saflığı, temizliği vurgulamakta, sembol olan ampul ise İslami kesime yönelik 'Türkiye'yi karanlığa gömmek' suçlamalarına karşı bir değişimi simgelemektedir (Sıdal, 2010: 99). Parti, Genel Başkan Erdoğan tarafından ise 'muhafazakar demokrat' kimliğe sahip bir parti olarak tanımlanmıştır (Sıdal, 2010: 107). 2004 yerel yönetim seçimlerinde toplam 58 ilde birinci parti olan Ak Parti, 2009 yerel seçimlerinde ise 45 ilde birinci geldi (Koç, 2011: 10). Ak Parti, siyasal alanda ilk ciddi krizi 2007 Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde yaşamış, Anayasa Mahkemesi üç turlu seçimde 367 milletvekilinin oturuma katılması zorunluluğunu şart koşturmuş. Bu krize karşılık, Ak Parti seçimleri öne almış, Ak Parti 22 Temmuz'da yapılan seçimlerde %47'lik çoğunlukla iktidar olmuştu.

21 Ekim 2007 tarihinde seçimlerin ardından, 'Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini içeren referandum gerçekleşti. Referandum %70 evet oyu ile sonuçlandı. 2018 yılı Mart ayına gelindiğinde ise başörtü yasağının kalkmasını içeren

anayasa değişikliği gerekçe gösterilerek Ak Parti'ye kapatma davası açıldı. Anayasa Mahkemesinde açılan kapatma davasında, 6'ya karşı 5 oyla kapatma istemi reddedildi. 12 Eylül 2010 tarihine gelindiğinde ise Türkiye, referanduma gidiyordu. 26 maddelik anayasa değişikliği referandumu %57,88 'evet' oyu ile kabul edildi.

28 şubat süreci ile birlikte yaşanan asker-siyaset gerilimi ve ordunun siyaseti yönlendirmesi tartişmalarına karşılık, Ak Parti attığı adımlarda askerin siyasete karışmaması ve reform hareketlerinin artmasını istiyordu. Milli Güvenlik Kurulu'nun yapısının sivilleştirilmesi ve Genel Sekreterin sivillerden oluşması değişikliği de bu yönde atılan adımlardandır (Koç, 2011: 7-11). 12 Haziran 2011 seçimleri ncesi Ak Parti, vaatlerinde; Kanal İstanbul projesi ve İstanbul'a iki yeni şehrin kurulması, yeni üniversitelerin kurulması, il sayısının arttırılması, sivil anayasa vurgusu, sağlık ve eğitim alanında yapacağı yeni projelere yer veriyordu. (Koç, 2011: 20). %49,6 oy oranı ile 2011 seçimlerinde Ak Parti iktidar olmuştur.

10 Ağustos 2014 tarihi ise Türk siyasal hayatında bir dönüm noktasını oluşturuyordu. Türkiye Cumhuriyetinin 12. Cumhurbaşkanı, doğrudan halkoyu ile seçilecekti. Ak Partinin adayı Genel Başkan ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, MHP ve CHP'nin çatı adayı Ekmeleddin İhsanoğlu ve son olarak HDP'nin adayı ise Genel Başkan Selahattin Demirtaş'tı. Seçim sonucunda %51,79 oy ile Türkiye Cumhuriyetinin 12. Cumhurbaşkanı doğrudan halk oyu ile seçilen Recep Tayyip Erdoğan oldu (Akyılmaz ve Uçar, 2015: 75-77). 2011 yılı sonrasında ise 7 Haziran 2015 tarihinde yapılan seçimlerde TBMM'de tek başına hükümeti kuracak oy'a hiçbir parti sahip olmamış, seçimlerden birinci parti olarak çıkan Ak Parti, Başbakan Ahmet Davutoğlu tarafından 45 gün boyunca yürütülen koalisyon görüşmelerinin neticeye ulaşmaması sonrasında ise 1 Kasım 2015 tarihinde seçimler yeniden yapılmıştır. 7 Haziran- 1 Kasım 2015 tarihleri arası ise 'seçim hükümeti' kurulmuştur. 1 Kasım 2015 seçimleri ncesi Ak Parti ; 'İstikrar, Huzur ve Barış' , 'Tek başına, iş başına', 'Sen ben yok Türkiye var' temasını mitinglerinde işlemiştir (Sağlam, 2016: 83-85). 1 Kasım 2015 tarihinde yapılan seçimler sonucunda ise oyunu %50'ye yaklaştıran Ak Parti, 317 milletvekili ile seçimin kazananı olmuştur (SDAM, 2015: 6) 24 Kasım 2015'de kurulan 3. Davutoğlu hükümeti sonrası 22 Mayıs 2016 tarihinde gerçekleştirilen Ak Parti İkinci Olağanüstü Genel Kurul sonrası Genel

Başkan ve Başbakanlığa, Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım getirildi (www.aljazeera.com.tr-Erişim Tarihi:14.04.2018)

Takvimler 15 Temmuz 2016'yı gösterdiğinde ise FETÖ tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan ve başarısızlıkla sonuçlanan darbe girişiminde Türk milleti büyük bir direniş örneği sergilemiş; Batı, himayesindeki iç aktörleri ve bu aktörlerin dış bağlantıları ile bekledikleri sonucu elde edememiştir (Ataman ve Shkurti, 2016: 53). 15 Temmuz darbe girişimi konusu, 'başkanlık sistemi' konusu ülke gündeminde tartışılmaya başlandı. Ak Parti, Milliyetçi Hareket Partisi'nin desteği ile 'Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni halkın oyuna sunma kararı almış, Türkiye 16 Nisan 2017 yılında referanduma gitmiştir. Referandum sonucunda %51,41 evet oyu, %48,59 ise hayır oyu çıkmıştır (Kayacı, 2017: 159).

Bu bölümde Tanzimat'tan günümüze Türkiye'de siyasal hayatta yaşanan gelişmeleri ele almaya çalıştık. Bu gelişmeleri yalnızca kendi döneminde değerlendirmek sağlıklı bir analiz için doğru bir yöntem değildir. Olaylar birbiri ile doğrudan ya da dolaylı biçimde ilintilidir. Bu bağlamda üçüncü bölümde Türk siyasal hayatında yaşanan gelişmelerin *Akbaba* dergisindeki yansımaları, derginin yayınlandığı dönemler itibariyle kategorize edilerek ele alınacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AKBABA'NIN AYNASINDAKİ TÜRKİYE

Cumhuriyet tarihinin en uzun soluklu dergisi olan *Akbaba*, 7 Aralık 1922 tarihinde Yusuf Ziya Ortaç ve Orhan Seyfi Orhon tarafından yayımlanmaya başlamıştır. *Aydede* dergisinin kapanmasından bir ay sonra yayımlanan *Akbaba*, *Aydede*'nin devamı niteliğindedir (Cantek, 2011: 41-43). *Akbaba*, üç ayrı dönemde yayımlanmıştır. Bunlardan ilki 1922-1931 arasındır. İkinci dönem 1933-1949 arasını, üçüncü dönem ise 1952-1977 arasını kapsamaktadır.

Derginin ilk kadrosunda Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon, Halil Nihat Boztepe, Osman Cemal Kaygılı, Selami İzzet Sedes daha sonra İbrahim Alaettin Gövsa, Ercümen Ekrem Talu, karikatürist Münif Fehim ve Ramiz Gökçe, 1952'de başlayan son yayın döneminde ise Ali Ulvi, Nehar Tüblek, Altan Erbulak, Semih Balcıoğlu, Oğuz Aral, Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz ve Muzaffer İzgü yer almaktadır. *Akbaba*, yayınlanışından itibaren karikatür çizerlerinin ve mizah yazarlarının yetiştiği bir mektep vazifesi görmüş; dergi günümüze değin gelen mizah yayıncılığının öncülüğünü yapmıştır.

Yayın hayatı boyunca farklı şekilde numaralandırılan derginin tasnifi şu şekilde yapılmıştır: 1922-1931 arası 857 sayı, 1933-1944 arası tekrar 1. sayıdan başlayan numaralandırma 517 sayıda sonlanmış, 1944-1947 arası yine 1. sayıdan itibaren numaralandırılmış şekilde 163 sayı, 1947-1949 arası 11 sayı, 1952-1961 arası 489 sayı, 1961-1964 arası 126 sayı ve son olarak 1964 yılından derginin yayım hayatının tamamlandığı 1977 yılına kadar ise 744 sayı olarak numaralandırılmış, dergi toplamda 2925 sayı yayımlanmıştır (Cantek, 2011: 47).

Akbaba dergisinin yayın hayatının bu denli uzun olması ve ticari başarısı dönemin siyasal iktidarları ile kurduğu ilişki ile de doğru orantılı olmuş; 1923-1950 arası CHP, 1950-1960 yılları arası ise DP'yi desteklemiş ve siyasal iktidarlardan doğrudan/dolaylı maddi destek elde etmiştir (Cantek, 2011: 64). Derginin sahibi olan Yusuf Ziya Ortaç aynı zamanda bir edebiyat öğretmenidir. Hecenin Beş Şairi grubunun üyesi ve öncülerindendir. Kuruluşundan ölümüne değin Orhan Seyfi Orhon ile birlikte *Akbaba* dergisinin sahipliğini ve yazarlığını yapmıştır. Ortaç ayrıca

1946-1954 yılları arasında Ordu milletvekili olarak TBMM'de bulunmuştur. Bu da bizlere siyaset-medya ilişkisinin bugünlerden başladığını göstermektedir.

1. CUMHURİYETİN VE AKBABA'NIN İLK DÖNEMİ (1922-1931)

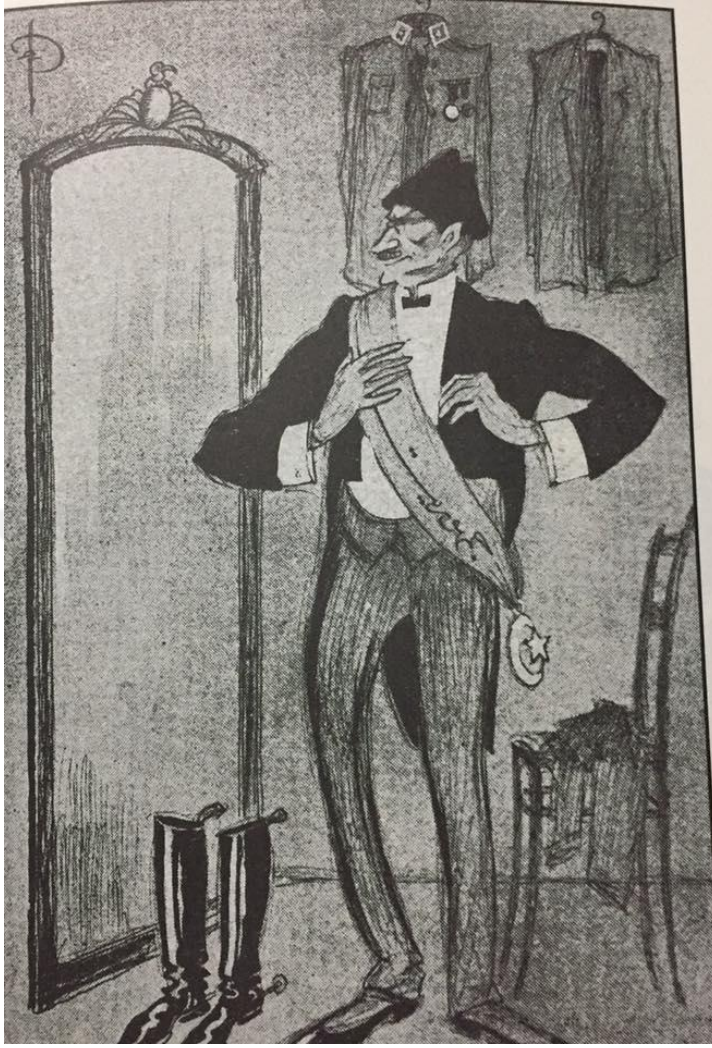
Bu bölümde Türk siyasal hayatında Cumhuriyet'in ve derginin ilk döneminde yaşanan gelişmelere Akbaba mizah dergisinde nasıl yer verildiği 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilen Cumhuriyet'in kuruluşu ile başlayarak Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluş tarihi olan 12 Ağustos 1930 tarihine kadar ortaya konularak; yaşanan hadiselerin günümüz Türk siyasal hayatına olan etkileri tartışılacaktır.

1.1. CUMHURİYETİN KURULMASI VE İNKILAPLAR

24 Temmuz 1923'de Lozan Antlaşması imzalanmış, ardından Yeni Türk devletinin bağımsızlığı kabul edilmişti. 13 Ekim 1923 günü ise Ankara bu yeni Türk devletinin hükümet merkezi oldu. Fakat mevcut rejimin isminin konulması ve yeni devlet başkanının kim olacağı belirsizliği devam etmekteydi. Bu gelişmeler devam ederken, 29 Ekim 1923 günü Halk Fırkası grubu toplanarak yeni hükümetin kurulması adına görüşmelere başlamıştı. Görüşmelerin sonrasında Kemalettin Sami Paşa bir takrir vererek, bu buhrana çare olarak Mustafa Kemal Paşa'yı önermiş ve Mustafa Kemal Meclis'e davet edilmiştir. Aynı gün 13:30'da Halk Fırkası grubu toplanmış, Cumhuriyetin İlanı tartışmaları başlamıştır. Fırkanın ardından toplanan Meclis, devletin idare tarzını açıkça belirlemiş, Cumhuriyet ilan edilmiş ve de Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Paşa Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Tosun, 1994: 52-53).

Bu dönemde gerçekleşen inkılaplara Cumhuriyetin ilanı, Halifeliğin kaldırılması, Tekke zaviye ve türbelerin kapatılması, Şapka kanununun kabulü, Yeni Türk harflerinin kabulü örnek gösterilebilir. Bu başlıkta incelenen karikatürler, kurulan yeni Cumhuriyet'i ve inkılapları, ardından yaşanan gelişmeleri göstermektedir.

Şekil 1. Akbaba, 1 Kasım 1923

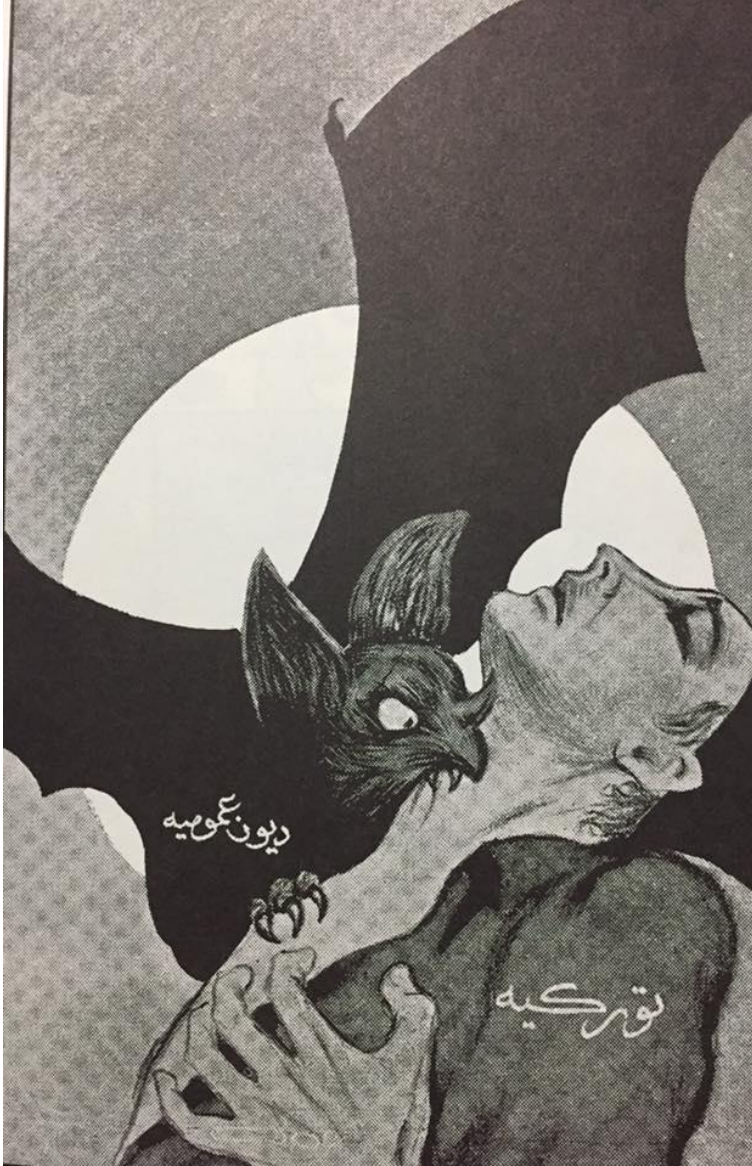
Atatürk'ün Cumhurbaşkanı seçilmesi sonrası üzerinde bir smokin ile Şekil 1.'de görülüyor. Smokinin ön kısmında yazan yazı: Cumhuriyet. 28 Ekim 1923 akşamı arkadaşlarına 'Yarın Cumhuriyeti ilan edeceğiz' diyen Atatürk, 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'i ilan etmiştir. Karikatürde asker elbisesi ve çizmesini çıkarıp smokin kıyafeti ile görülen Atatürk, yapılan gizli oylama ile 158 milletvekilinin tamamının oyunu alarak Türk devletinin ilk Cumhurbaşkanı olmuştur.

Şekil 2. Akbaba, 28 Ekim 1929

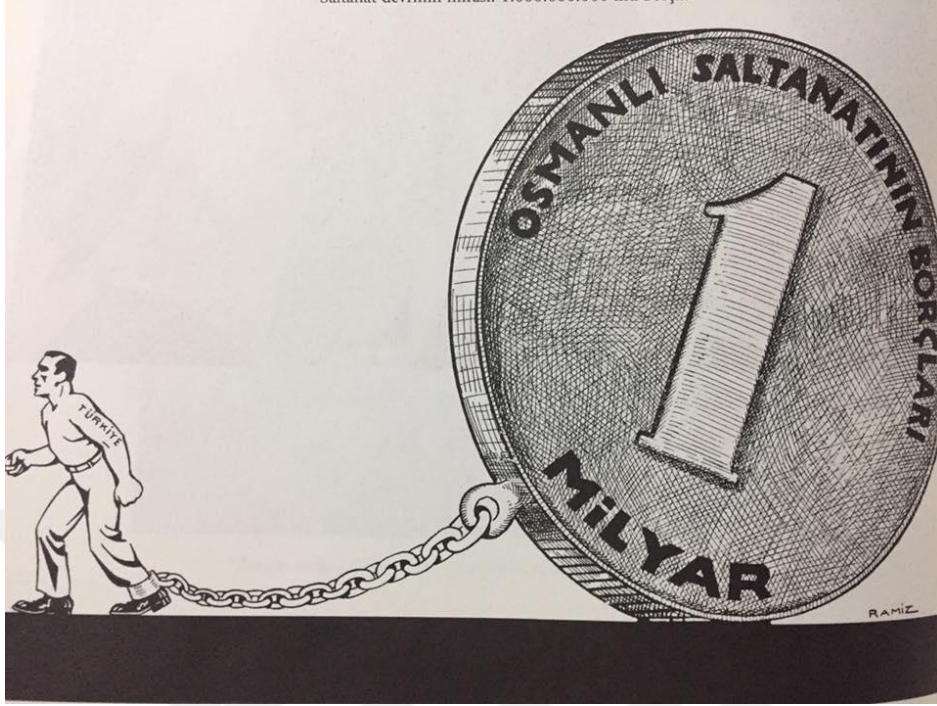
Şekil 2.de sağdaki şapkalı iki kişi ortada yer alan askere 29 Ekim 1923 günü fidanı dikilen 'Cumhuriyet' ağacının meyvelerini simgeleyen 'Şapka, sulama, yollar, medeni kanun, şimendifer (demiryolu), yeni harf vb.'den oluşan yenilikleri işaret ediyor. Ağacın güvenliğini ise köylünün tüfeği, kazması, baltası sağlamaktadır. 716. Sayıda yer alan bu karikatürde 1 Kasım 1922 yılında Saltanatın Kaldırılması ile başlayan yenilikler; Atatürk'ün çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşma hedefi doğrultusunda 1 Kasım 1928 tarihinde kabul edilen Yeni Türk harflerine kadar olan yenilikleri kapsıyor.

Şekil 3. Akbaba, 28 Ekim 1929

Osmanlı Devletinden kalan borçları simgeleyen bu Şekil 3.'de yer alan karikatür 1923 yılı arşivine aittir. Yarasanın üzerinde yazan: Deyun-u Umumiye, kişinin üzerinde yazan ise: Türkiye'dir. Osmanlı genel borçlarına ve bunların ödenmesi için kurulan teşkilata Deyun-u Umumiye ismi verilmiş, 29 Ekim 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti bu borçları yüklenmek ve ödemek durumunda kalmıştır. Resim 4'de aynı konu üzerinde devam eden krizin detayına ve sonucuna inilmiştir.

Şekil 4. Akbaba, 28 Ekim 1929

Şekil 4.'de yer alan karikatür'de solda 'Türkiye'yi simgeleyen bir kişi, Osmanlı Devletinden kalan toplamda 1 Milyarlık borcu ayaklarına pranga olmuş bir şekilde peşinden sürüklüyor. 23 Ekim 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması ile borçların bir kısmı Türkiye'den ayrılan ya da toprak elde eden ülkelere devrediliyor. Paylaştırma sonucu çıkan anlaşmazlıklar neticesinde anlaşma 13 Haziran 1928'de imzalandı. Anlaşmaya göre Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, Osmanlı genel borçlarından 1912 öncesi kısmın %62'sini, bu tarihten sonraki kısmının da %76'sını ödemeyi kabul etmiştir. 1929 yılında cereyan eden 1929 dünya ekonomik krizi yeni bir ödeme krizi doğurmuş; kriz 1931 yılında Paris'te başlayan müzakereler neticesinde 22 Nisan 1933 yılında imzalanan anlaşmaya kadar sürmüştür.

Şekil 5. Akbaba, 28 Ekim 1929

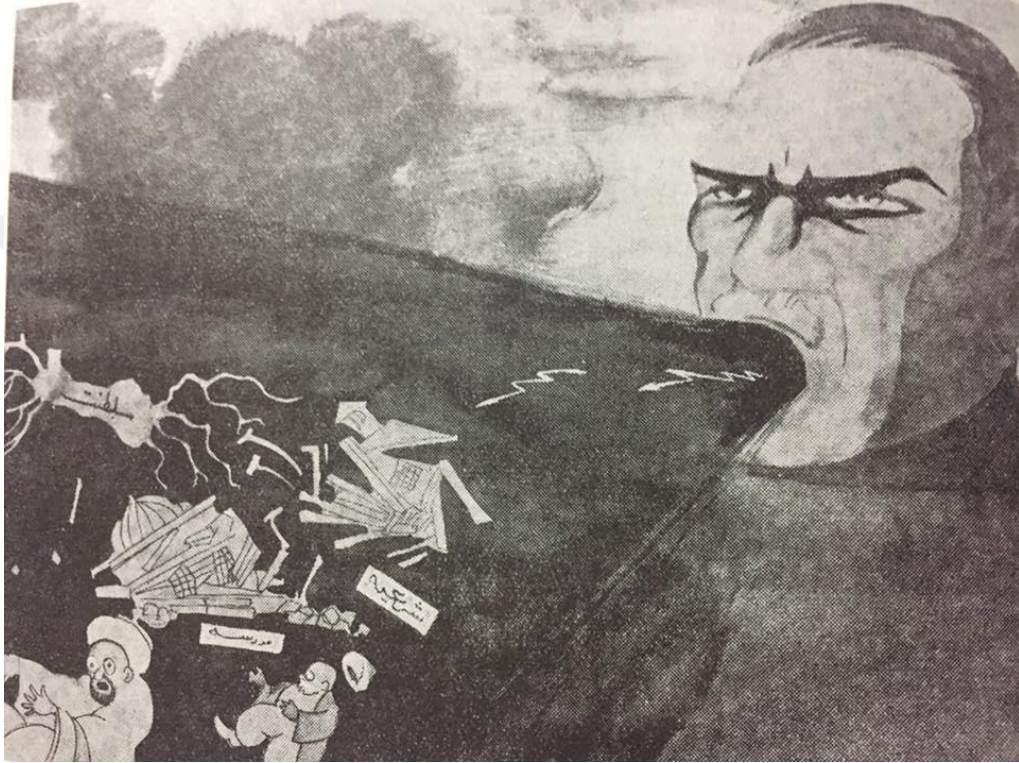

Şekil 5'deki karikatürde: 'Cumhuriyet makinası irtica manasını anlamadığı asrı makinaya kendini kaptırdı' ifadelerine yer verilmiş ve Cumhuriyet bir makina ile tasvir edilmiştir. Makinanın sağında yer alan güçlü görünümlü bir kişi makinayı çalıştırmakta ve soldaki kişi cübbesi ile birlikte makinaya, aslında makine görünümü altında mevcut rejimin uyguladığı politika ve kurallara uymak zorunda kalarak kendini bu akışa kaptırmıştır. Halifeliğin kaldırılması sonrasında 1928 yılında yapılan bir değişiklik ile Anayasa'da yer alan "Devletin dini İslam'dır" ibaresi kaldırılmış, 5 Şubat 1937 tarihinde de Laiklik ilkesi Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerinden biri haline gelmiştir.

Atatürk çeşitli vesilelerle halifelik hakkındaki düşüncelerini dile getirmiş fakat Halife Abdülmecit Efendi eski tutumunu devam ettirerek resmi bir sıfatı olmadığı halde ziyaretçilerini kabule devam ediyordu. Bu dönemde Meclis'te Halife'nin ödeneğe ilişkin önerileri görüşülüyor, milletvekilleri halifelik kurumuna karşı açıklamalarda bulunuyordu. Atatürk, 1 Mart 1924 tarihinde TBMM'deki söylevinde '...Seçimi ile mutlu bulunduğumuz İslam dinini, yüzyıllardan beri gelenek haline getirilmiş oluğu siyasi bir araç olmaktan kurtarmanın ve yükseltmenin gerekli

olduğu gerçeğini görüyoruz...' açıklamalarında bulunmuş ve 3 Mart 1924 tarihinde Halifelik kaldırılmıştır. Bununla birlikte Osmanlı ailesinin tüm fertlerinin yurt dışına çıkmaları da kararlaştırılmıştır (Kürkçüoğlu vd., 1989: 29) Bu bağlamda Akbaba dergisi arşivinde konu ile ilgili her iki karikatürde de Cumhuriyet rejiminin ve Atatürk'ün kaldırılan kurumlara karşı bakışı net olarak görülmektedir.

Şekil 6. Akbaba, 28 Ekim 1929

Şekil 6.'da sağ kısımda Gazi Mustafa Kemal Atatürk yer almaktadır. Soldaki kutucuklarda ise; saltanat, medrese ve şeriat yazıları yazmaktadır. Kara bir dumanı andıran biçimde kaçışmakta olan sarıklı ve cübbeli kişiler, yıkılmış bir medreseden kalan inşaat parçaları, bir Türkiye haritasından çıkan farklı dallar ile bu kurumların ülkeyi böleceği düşüncesi karikatürde resmedilmiştir. 133. Sayıda yer alan bu karikatür, Saltanatın kaldırılmasının 2. Senesi ve Halifeliğin kaldırılmasının uygulamaya konulduğu tarihte yayımlanmıştır. Cumhuriyetin kuruluşu sonrası Mustafa Kemal Atatürk'ün bu kurumlara karşı tavrı nettir, karikatür de bu olayı ele almaktadır.

Şekil 7. Akbaba, 12 Kanunsani 1931

Şekil 7.'da yer alan karikatürde şapkalı iki kişi arasında geçen konuşmaya yer verilmiştir:

"-Tekkeleri kapadık, medreseleri kapadık...Bu yobazlar nereden cesaret alıyorlar, bilmem...

-Onu bilmeyecek ne var azizim, karanlıktan !.."

Resimdeki görülen iki kişide ilk dikkat çeken öge Cumhuriyet döneminin kılık-kıyafet uygulamalarını gösteren giyim ve şapka kanunu sonrası kullanımı yaygınlaşan şapkadır. 'Laik' bir eğitim-öğretim vurgusu yapılan bu dönemde yine Tevhid-i Tedrisat kanunu da uygulamadadır. Bir dikkat çeken öge ise sol kısımda yer alan sokak lambasıdır. Lambada sokağı ve insanları aydınlatan 'maarif' yani eğitim-öğretimdir. Günümüzde sürekli olarak kullanılan 'aydın' kişiler, 'aydın kesim' gibi tabirlerin Türkiye'deki sık kullanımının tarihsel alt yapısı zannımca bu tarihlere dayanmaktadır. Yine karikatürün sol alt kısmında da tekkenin arkasından konuşulanları dinleyen cübbeli iki kişi dikkat çekmektedir. Milli Mücadele'nin akabinde ülkenin iç düzeninde yeni rejim düzenlemeleri yapılırken tarikat ve tekkeler inkılaplara karşı bir tutum takınıyordu. Atatürk, bu duruma 1925 Kastamonu nutkunda değinerek, ölümlerden medet umulamayacağını ve de şeyhlerin irşadı ile

saadet gelmeyeceğini ifade etmiştir. Tüm bu gelişmelerin ardından 30 Kasım 1925 tarihinde Tekke, zaviye ve türbeler kapatılmış; şeyh, derviş, dede, seyit, çelebi, müritlik gibi unvanlar kaldırılmıştır (Kürkçüoğlu vd., 1989: 81)

1.2. SERBEST CUMHURİYET FIRKASI

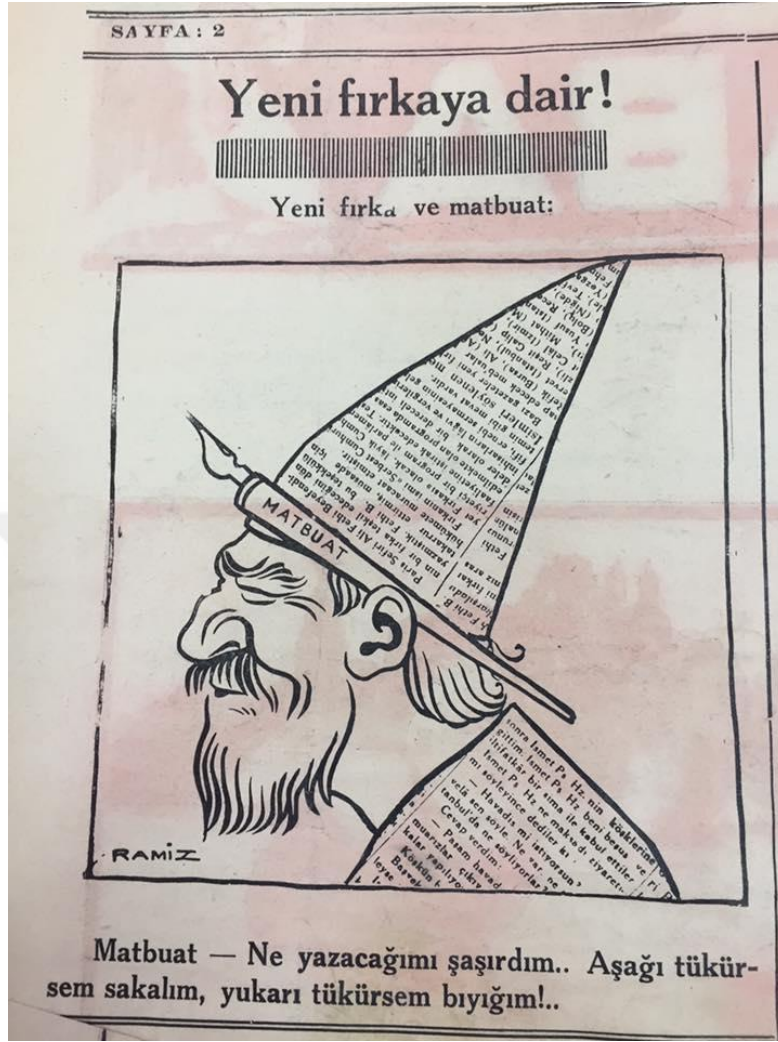
Mustafa Kemal Atatürk, Ali Fethi Bey'den CHF'na karşı bir siyasal parti kurmasını istemiş; bunun için ise iki şart öne sürmüştü: İlki, Cumhuriyet rejimine dokunulmayacak ikincisi ise Türkiye devleti laik kalacaktı. Böylece, Ali Fethi Okyar; Atatürk'ün isteği doğrultusunda 12 Ağustos 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurdu. Fırka, kısa sürede halkta karşılığını buldu. CHF'nin Devletçilik politikasına karşı serbest girişimin yanında olan SCF, kalkınmanın bu şekilde hızlanacağını öne sürüyordu. Daha sonra parti, rejime ve laikliğe karşı olanların içerisinde yer aldığı bir partiye dönüşmeye başlamış; bu durum Mustafa Kemal Paşa ile Fethi Bey'i karşı karşıya getirmiştir. Sonuç olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası 18 Aralık 1930 tarihinde kendi kendini feshetmiştir (Kürkçüoğlu vd., 1989: 71-73). Bu bölümde ele alınan karikatürler yaşanan bu siyasal gelişmeleri net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Şekil 8. Akbaba, 12 Kanunsani 1931

Şekil 8.'de Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri Fethi Bey'in bulunduğu vaatler ele alınmış; köylüye para yardımı, maaşlarda iyileştirme gibi başlıklar sağdaki kutucuklarda vaatler olarak yer almıştır. Fethi Bey liderliğindeki parti, CHP'nin devletçi görüşüne karşı liberalizmi savunmuştur. Çok partili hayata geçişin bu ikinci denemesinde vaatlerin içeriği dönemin ekonomik konjonktürü hakkında da bizlere bilgiler vermektedir.

Şekil 9. Akbaba, 14 Ağustos 1930

Şekil 9.'da yer alan karikatürde Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruluşu yıllarında Türk Matbuatının durumu ele alınmıştır:

"Matbuat: Ne yazacağımı şaşırdım.. Aşağı tükürsem sakalım, yukarı tükürsem bıyığımı!.."

Bu karikatürde, Türk basınının kurulan yeni fırka hakkında herhangi bir yorum ve beyanattan kaçındığı ifade edilmiş, partinin Atatürk'ün arzusu ve desteği ile kurulmasından dolayı basının bu konuda herhangi bir açıklamada bulunmaktan kaçındığı ifade edilmiştir.

Şekil 10. Akbaba, 14 Ağustos 1930

Şekil 10.'da yer alan karikatürde yeni kurulmakta olan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile ilgili konuşan iki kişinin konuşmalarına yer verilmiştir:

"-Azizim, şu yeni fırkaya da yazılalım.. Ne olur, ne olmaz, kaydımız bulunsun."

Karikatürde 1930'lu yıllarda bir ağaç altında oturan iki eyyam ağası arasındaki diyalog resmedilmiştir. Kurulan yeni partiye üye olmayı dileyen bir eyyam ağası diğer kişiyi ikna etmeye çalışmaktadır. Yeni fırka hakkında toplumun her kesiminin farklı görüşleri mevcuttur.

Dergi, 778. sayısında kategorize ederek bu kesimleri ele almıştır.

Şekil 11. Akbaba, 14 Ağustos 1930

Şekil 11.'de 'bazı meb'usların Halk Fırkasından Serbest Cumhuriyet Fırkasına geçecekleri söyleniyor' haberi bağlamında dönemin siyasileri bir atlet'e ve partiler arası geçiş ise bir atletizm sahasındaki atlama parkurları ile tasvir edilmiştir. Yeni fırka, CHP'nin karşısında bir muhalefet partisi olma açısından dikkat çekiyor, program boyutu açısından da "Cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik" esaslarına bağlılığı şiar edinmektedir.

Şekil 12. Akbaba, 23 Birinci Teşrin 1930

Şekil 12.'de 'iktidar' koltuğunu kapma yarışında olan iki partiye yer verilmiştir. Solda Cumhuriyet Halk Fırkası ve sağda ise Serbest Cumhuriyet Fırkası. Fırka, bizzat Atatürk'ün arzusu ve desteği ile kurulsa da sonraları bilhassa belediye seçimlerinde SCF-CHF arasındaki tartışmalar sert boyutlara kadar ulaşmıştır.

İkinci çok partili hayata geçiş denemesi karikatürde de resmedildiği gibi bir koltuk kapma yarışına dönüşmüştür. Elbette siyasette tüm partiler kendi kadroları ile iktidar olmak ister ve bunun için mücadele eder. Fakat SCF kuruluş aşaması, amacı ve eylemleri ile bunu gerçekleştirme hedefinden uzak bir görüntü sergilemektedir.

Şekil 13. Akbaba, İkinci Teşrin 1930

Şekil 13.'de Serbest Cumhuriyet Fırkasından istifa eden Müderris İsmail Hakkı Bey'in ayrılışı tasvir edilmiş ve fırkanın ana direklerinden birinin kaybı olduğu 'ağa oğlu' olarak konuşmasına yer verilen dönemin SCF Genel Sekreteri Ahmet Ağaoğlu'nun cümleleri ile ifade edilmiştir.

"Ağa Oğlu: Eyvahlar ola, bir direğimi daha gitti!"

Şekil 14. Akbaba, İkinci Teşrin 1930

Şekil 14.'de sağdaki taburede oturan kişi İsmet İnönü, yanında ise Serbest Cumhuriyet Fırkasının temsilen oturan kişi ise Fethi Okyar.

"-İsmet Paşa: Dur yavrum, başına musallat olan şu haşaratı ayıklayım da rahat et!"

SCF, kısa sürede büyük ivme kazanmış; Fethi Bey'in mitingleri kısa sürede vatandaşların içinde artan muhalefetin dışa vurumu olarak tezahür etmiş, rejim karşıtlarının ve laiklik karşıtlarının cesaret aldığı bir oluşum haline gelmiştir. Olaylar, Fethi Bey'in de kontrolünden çıkmıştır.

Karikatür bunu en açık biçimde ifade etmesi bakımından önemlidir. Önceki karikatürde de ele aldığımız gibi kontrolden çıkan SCF'ye, yine onun güdümü ile kurulan CHF yardım etmektedir. SCF, küçük bir çocuğa benzetilmiş, CHF ise İsmet İnönü şahsında yaşını almış, olgunlaşmış bir parti görünümünde ele alınmaktadır.

Şekil 15. Akbaba, 17 İkinci Teşrin 1930

Şekil 15.'de sağda 'kayaya çarptı' ifadesi ile tasvir edilen kişi, dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'dır. Kaya o dönemde, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın seçimi kaybetmesi için yaptığı çalışmalar ve Fethi Bey'in yolsuzluklarını meclise taşıması sebebi ile gündeme gelmiş ve dergide ele alınmıştır.

"Kaya: Vay zavallı vah...Beni bunlarla mı yıkacaksın?.."

Karikatür, dönemin İçişleri Bakanı olan Kaya'nın ülkenin huzur ve güvenliğini temin etme görevinden ziyade, çok partili hayata geçiş denemesi olan SCF ile ilgili kara propaganda çalışması yapmasını ele almıştır.

Şükrü Kaya, bir kaya parçası ile tasvir edilmiş, Fethi Bey ise ona fırlattığı komünizmi temsil eden orak-çekiç ve irticai faaliyetleri temsil eden tespih gibi argümanlar ile dikkat çekmiştir.

Şekil 16. Akbaba, 20 İkinci Teşrin 1930

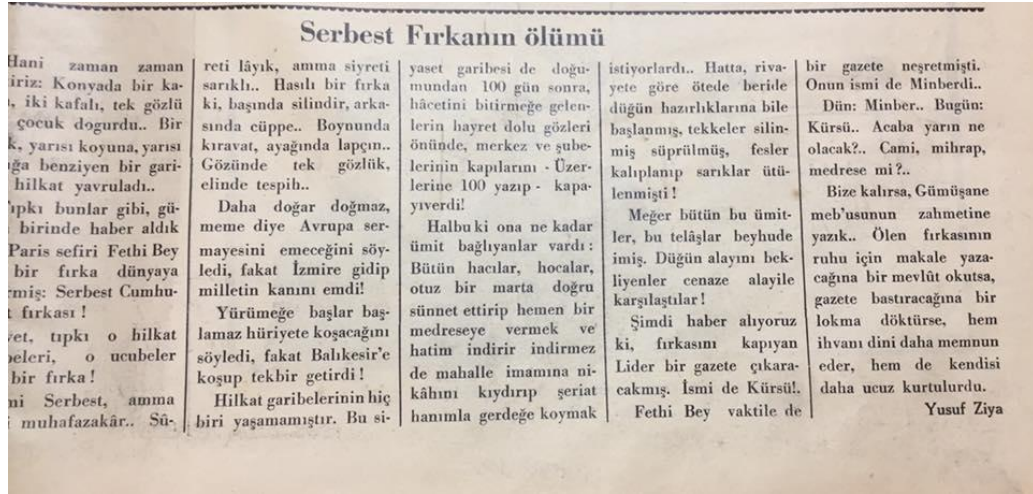

Şekil 16.'da Fethi Bey'in Serbest Cumhuriyet Fırkasını feshetmesi sonrası Serbest Cumhuriyet Fırkasını temsil eden ağaca güvenen dört farklı kesim, dört farklı kırılan dal ile tasvir edilmiştir.

"-Eyvah... Güvendiğimiz dallar elimizde kaldı."

Saltanat yanlısı fesli bir kişi, irtica yanlısı cübbeli bir kişi ve de orak-çekiç sembolü ile komünizm destekçisi bir kişi ve bunların dışında bir kişi daha resmedilmiştir. SCF ise kökü kopmak üzere olan bir ağaç ile; Fethi Bey ise bu ağacın içinden üzgün bakışları ile resmedilmiştir. Bu karikatürde de partinin rejim ve laiklik karşıtı kesimlerin umut bağladığı bir görüntü içinde olduğu görülmektedir.

Şekil 17. Akbaba, 24 İkinci Teşrin 1930

Şekil 17.'de yer verilen Yusuf Ziya Ortaç'a ait yazıda, Fethi Bey tarafından kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ele alınmış, 'hacı, hocaların' partiye ümit bağladığı, bütün bu ümitlerin beyhude olduğu ifade edilmiş, ölen fırkası için mevlüt okutup lokma döktürmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Yusuf Ziya Ortaç yazısında Cumhuriyet Halk Fırkası'nı destekleyici nitelikte bir görüşe sahiptir. Ortaç; Serbest Cumhuriyet Fırkasının, CHF ve laiklik karşıtlarının cesaret aldığı bir parti haline geldiğini ve kısa süre içinde büyük bir ivme yakalayan partinin, lideri Fethi Bey'in kontrolünden çıktığını ve de Fethi Bey'in bu durumdan sorumlu ilk kişi olduğunu ifade etmiştir.

Şekil 18. Akbaba, 24 İkinci Teşrin 1930

Şekil 18.'de solda cübbeli bir çocuk 'Serbest Cumhuriyet Fırkasını' tasvir etmekte ve fırkanın kurucusu Fethi Bey, irticanın odağı haline gelen fırkayı ortadan kaldırmak istemektedir. Ağa oğlu ile ifade edilen kişi ise SCF Genel Sekreteri Ahmet Ağaoğlu'dur.

"Ağa Oğlu: Aman, ne yapıyorsun?"

Fethi Bey: Sus... Şu yüz karasının vücudunu ortadan kaldırayım!.."

Karikatür, bir önceki karikatürde de değinilen konuyu destekleyici niteliktedir. Fethi Bey'in partisinin kontrolünü kaybettiğini ifade etmektedir.

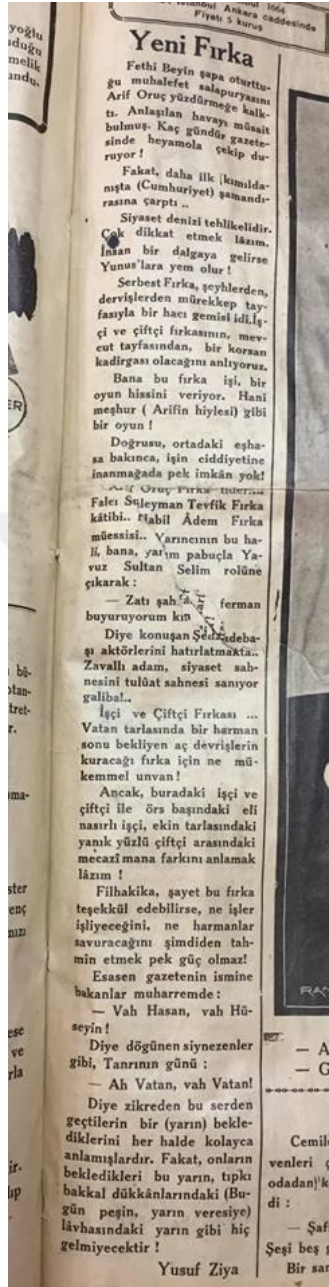
Bu karikatür Fethi Okyar'ın dışında Ahmet Ağaoğlu'nun da SCF olan sıkı ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Şekil 19. Akbaba, 24 Eylül 1931

Şekil 19.'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasının ardından 'demokrasi'yi simgeleyen bir kişi, eski suretine bakıp, kendi değişimini yorumluyor. 1 Kasım 1922'de Saltanat kaldırılmış, 3 Mart 1924'de ise Halifelik kurumu kaldırılmıştır. Türkiye, 29 Ekim 1923 tarihinde kurulan Cumhuriyet rejiminin ardından anayasasında da belirtildiği üzere demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olarak varlığını sürdürmektedir. Karikatür temsili bir vatandaş üzerinden 'şariat' ve 'demokrasi'yi temsil eden bir giyim üzerinden dönemin konjonktürü hakkında bizlere bilgiler vermektedir.

Şekil 20. Akbaba, 25 Haziran 1931

Şekil 20.'de Yusuf Ziya Ortaç tarafından kaleme alınan yazıya yer verilmiştir. Yazıda kurulan yeni fırka ile ilgili uyarılarda bulunan Ortaç; siyaset denizinin tehlikeli olduğunu, Serbest Fırkanın şeyhlerden ve müritlerden oluşan bir 'hacı gemisi' olduğunu ve bu fırkanın bir oyun ve tuluat olduğunu ifade etmiştir.

Şekil 21. Akbaba, 24 Eylül 1931

Şekil 21.'de yer alan yazı “İrtica kırk gün tekke köşesinde oruç tutup zikrettikten sonra, Menemende silahını patlattı.” ifadesi ile başlamaktadır. Hadisenin ana aktörleri olarak, dönemin irtica faaliyetlerin içinde olan kesime işaret edilmektedir. Menemen Olayı sonrası irtica eylemleri ve son durum ele alınmış, Menemen olayının yaşandığı şehrin Serbest Cumhuriyet Fırkasının belediye seçimlerini kazandığı yer olmasının bir rastlantı olmadığı da ifade edilmiştir.

Dergi, rejim karşıtlığı etrafında birleşenlerin kendilerine buldukları meşru bir zemin olması bakımından da irtica faaliyetlerine sürekli dikkatleri çekmiş, sorumlu olarak da SCF'yi göstermiştir.

23 Aralık 1930 tarihinde Derviş Mehmet isimli bir kişi müritleri ile birlikte Menemen'e giderek 'Şariat isteriz!' çılgınlıkları ile birlikte halkı yanlarına çekerek bir ayaklanma başlatmak istemişlerdir.

Derviş Mehmet ise elindeki dini ibareler yazılı bayrağı, gösteri ve tekbirlerle Hükümet konağı önündeki meydana dikmiş ve olay yerine gelen yedek asteğmen

Kublay, toplanan kalabalığı dağıtmak istemiştir. Kalabalık Kublay'ın üzerine gelerek, asteğmen'i yaralamış ve daha sonra da kafasını keserek şehirde dolaştırmışlardır. Ordu mensupları ayaklanmayı bastırmış, bölgede sıkı yönetim ilan edilmiştir. Suçlular ise harp divanlarında yargılanmışlardır. Bu hadise ise tarihimize 'Menemen Olayı' olarak geçmiştir (Kürkçüoğlu vd., 1989, 74)

Şekil 22. Akbaba, 29 Kanunuevvel 1930

Şekil 22.'de Menemen olayı sonrası artan irtica düşmanlığı elinde silahlı ve sakallı bir kişi ile anlatılmış bu kişinin ağzından '*Şeriat isterük!*' ifadelerine yer verilmiş, sol üstte ise sancağın bitiş kısmında bir kadın kafası yer almaktadır. Üstteki yazıda ise, Serbest Cumhuriyet Fırkasını kuran Ali Fethi Okyar'a ithafen '*Fethi Bey ve Avanesine Noel Hediyesi*' ifadesi yer almaktadır. Avane, Arapça kökenli bir sözcük olup, 'yardımcı' anlamına gelmektedir. Tüm bu olaylardan, SCF'nin cesaretlendirdiğini düşündüğü irtica destekçisi kişilerin sorumlu olduğu düşüncesini taşıyan dergi, yılın son günlerinde Hristiyanlar tarafından kutlanan Noel'e ve 'kadın

kafası' ile de Şehit Kubilay hadisesine atıf yapmaktadır. Bayrağa asılmış kadın kafası ile Fethi Bey'in yardımcısı olarak derginin nitelendirdiği kişinin ise eşi Galibe Hanım olduğu düşünülebilir.

Şekil 23. Akbaba, 1 Kanunusani 1931

Şekil 23.'de Menemen Olayı sonrası artan irtica düşmanlığı tasvir edilmiştir. Üst pencerede evlerden yükselen 'Memleket açtır, millet ahlata yiyor.' sesleri, soldaki sarıklı iki kişi ise 'yobaz' olarak tanımlanmıştır. Bu ifadeler ile 1929 krizi sonrası yaşanan ekonomik kriz ve halkın yaşadığı yoksulluk ve şikayetler görülmektedir.

"Yobaz: Aman hazret, elini çabuk tut... Hazır içerideki arkadaşlar ev halkını oyalarlarken kundağı sokuvermenin tam sırasıdır!"

Ellerinde gazete kağıtları bulunan sarıklı iki kişi, laiklik karşıtı eylem ve düşünceleri ile memleketi karıştıran ve tutuşturan kesim olarak resmedilmiş, dergi tarafından ise 'yobaz' olarak tanımlanmıştır.

Günümüzdeki ‘gerici, yobaz’ kelimelerinin sık kullanımı ve tarihsel alt yapısını göstermesi bakımından bu karikatürde de büyük önem taşımaktadır.

2. TEK PARTİ'DEN ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ VE AKBABA (1933-1949)

Dergi, 1922 yılında başladığı yayın hayatına 1931 yılında ara vererek, 1933 yılında tekrar yayınlanmaya başlamıştır. 1 Kasım 1928 yılında gerçekleşen Harf İnkılabı sonrası basında yeni harflerin kullanımı zorunlu tutulmuş; kültürel hayatta bir değişim dönemi başlamıştır. 1929 sonrası yayınların sayısında azalmalar meydana gelmiş, 1929 dünya ekonomik buhranının ülkedeki olumsuz yansıması da kendini göstermeye başlamıştır. Bu gelişmeler sonrası 1931'de *Akbaba* yayın hayatına ara verir. 1933 yılında tekrar yayınlanmaya başlayan dergi, harf inkılabı sonrası 19 Nisan 1933 sonrasında yeniden numaralandırılmaya başlanır. Bu dönem 1949'a değin devam edecektir.

Şekil 24. Akbaba, 23 Ağustos 1934

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı sanayi ağırlıklı olmuş; 1932-1933 yıllarında hazırlanıp 17 Nisan 1934 tarihinde de uygulanmıştır. Plan, kamu kesimine ait yatırım programlarından ibaret olmuştur. Devletçilik bu dönemin politikası olmuştur.

Kalkınma planı doğrultusunda üretin odaklı gelişen sanayi döneminde bacası tüten Türk fabrikalarına karşı bir Avrupalı Şekil 24.'de karikatürde tasvir edilmiştir.

"Avrupalı: Bu Bacalar tüttükçe benim ocağım söniyor!"

Karikatür ayrıca bu dönemdeki Avrupa karşıtlığını göstermesi bakımından da önemlidir. Batı'nın Türkiye'nin kalkınma hamleleri ile gelişimine karşı oluşu fikrinin tarihsel alt yapısını bu karikatürde görmekteyiz.

Birinci Beş yıllık plan, 17 Nisan 1934 tarihinde yürürlüğe konulmuş ve plan ile 1934-1939 yılları arasında sanayi gelişimi hedeflenmiştir. Plan öncesi Sovyet ve Amerikalı uzmanlarından raporlarından yararlanılmış; ham maddesi Türkiye'de bulunan ya da sağlanabilecek olan sanayinin kurulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ise plan için 44 Milyon Türk lirası tahsis edilmiş; bu kaynak daha sonra 100 Milyon Türk lirasına kadar çıkartılmıştır. Bu karikatür, dönemin Türk siyasal hayatındaki ekonomi politikası çerçevesinde alınan kararların, Türk sanayisindeki bu gelişimin, Akbaba mizah dergisinde nasıl ele alındığını görmemiz bakımından önemlidir.

Şekil 25. Akbaba, 13 Aralık 1934

"Erkek- Ya mebus seçilmezsen?"

"Kız- Kolay: O zaman bir mebus seçerim!"

Şekil 25.'de sinemadan çıkan bir çift görülmekte, kılık-kıyafet olarak ise Cumhuriyet döneminin bir kadın-erkek figürü dergide işlenmiştir. Türk siyasal hayatında halen günümüz seçimleri öncesi ve sonrası tartışılan muhtar, belediye seçimleri ve TBMM'de bulunan kadın vekil sayıları gibi konuların tarihsel altyapısını ve temelini başlangıcını bu karikatürle 1934 yılında görmekteyiz.

Şekil 26. Akbaba, 13 Aralık 1934

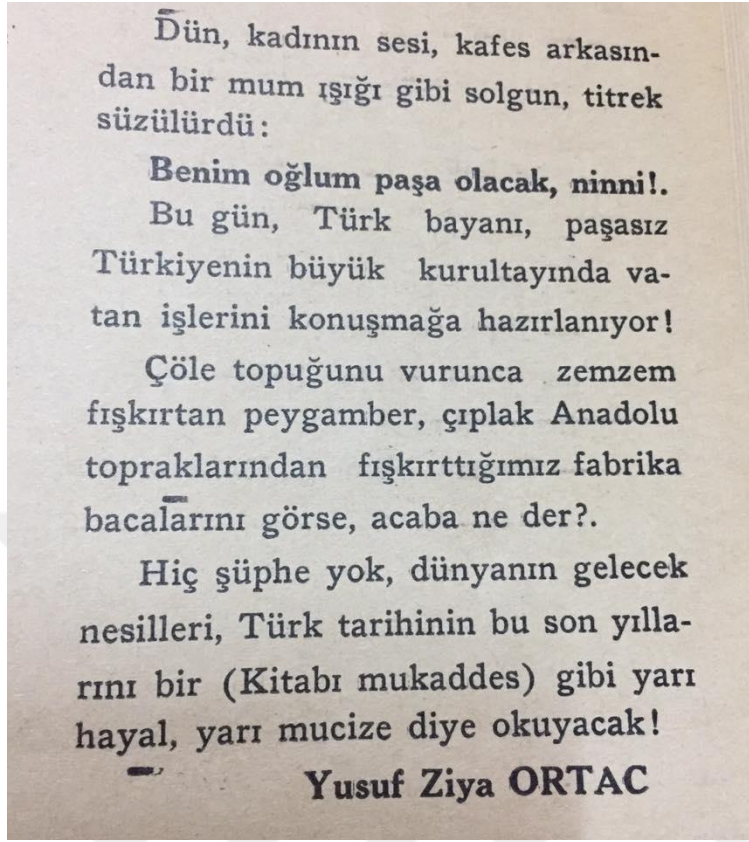

"Kız- Mebus olmak çok güç anne, çok güç..."

Anne- Elbet kızım...Otuz yaşına girmek lazımmış!"

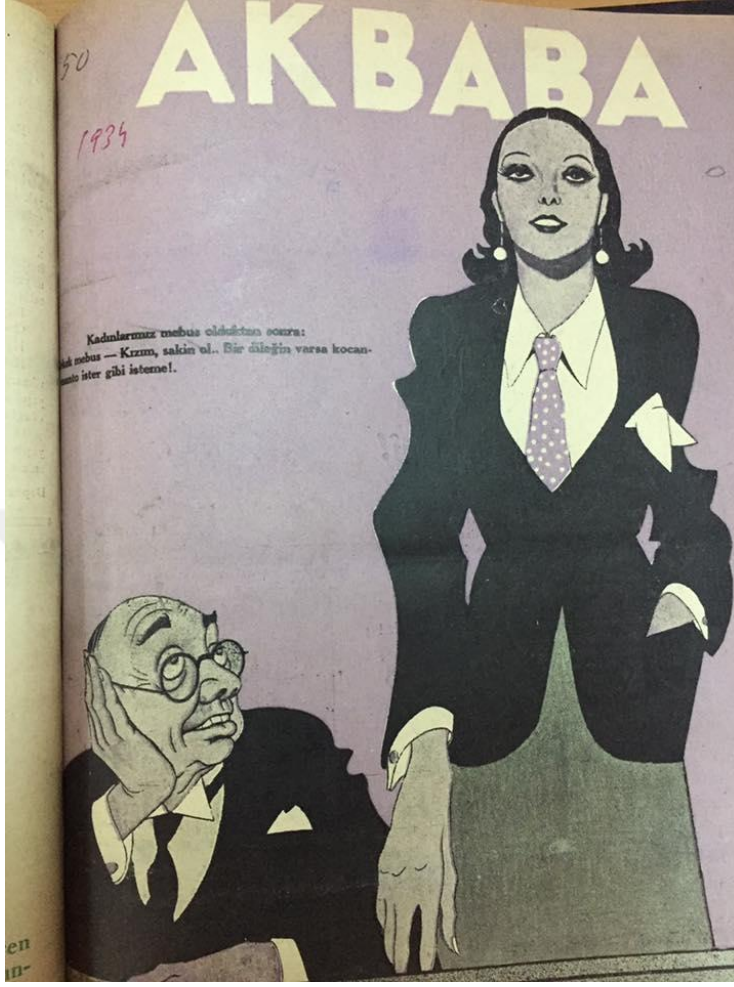
Şekil 26.'da yer alan karikatür, bu dönemde milletvekilliği için yaş sınırının 30 olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Günümüz Türk siyasal hayatında bu yaş sınırı TBMM'de önce 25'e, son düzenlemeler ile birlikte ise 18'e kadar inmiştir.

Şekil 27. Akbaba, 13 Aralık 1934

Şekil 27.'de yer alan yazıda 'Dün kadının sesi, kafes arkasından bir mum ışığı gibi solgun, titrek süzülürdü..' ifadelerine yer verilerek kadının toplumdaki yerinin değiştiğine vurgu yapılmıştır. Yazının 'Çöle topuğunu vurunca zezem fıskırtan Peygamber, çıplak Anadolu topraklarından fıskırttığımız fabrika bacalarını görse, acaba ne der' kısmı ile böyle bir gelişimin karşısında kutsal değerlere yönelik ağır eleştirilerde bulunmuştur. Ortaç'ın birinci 5 yıllık kalkınma planı sonrası gelişen Türk Sanayisini destekleyici bir tavırla konuya değindiğini, "Paşasız Türkiye'nin büyük kurultayında" ifadesi ile de yine kadın-erkek eşitliğinin sağlandığı bir Türkiye'nin kastedildiği anlaşılmaktadır.

Şekil 28. Akbaba, 13 Aralık 1934

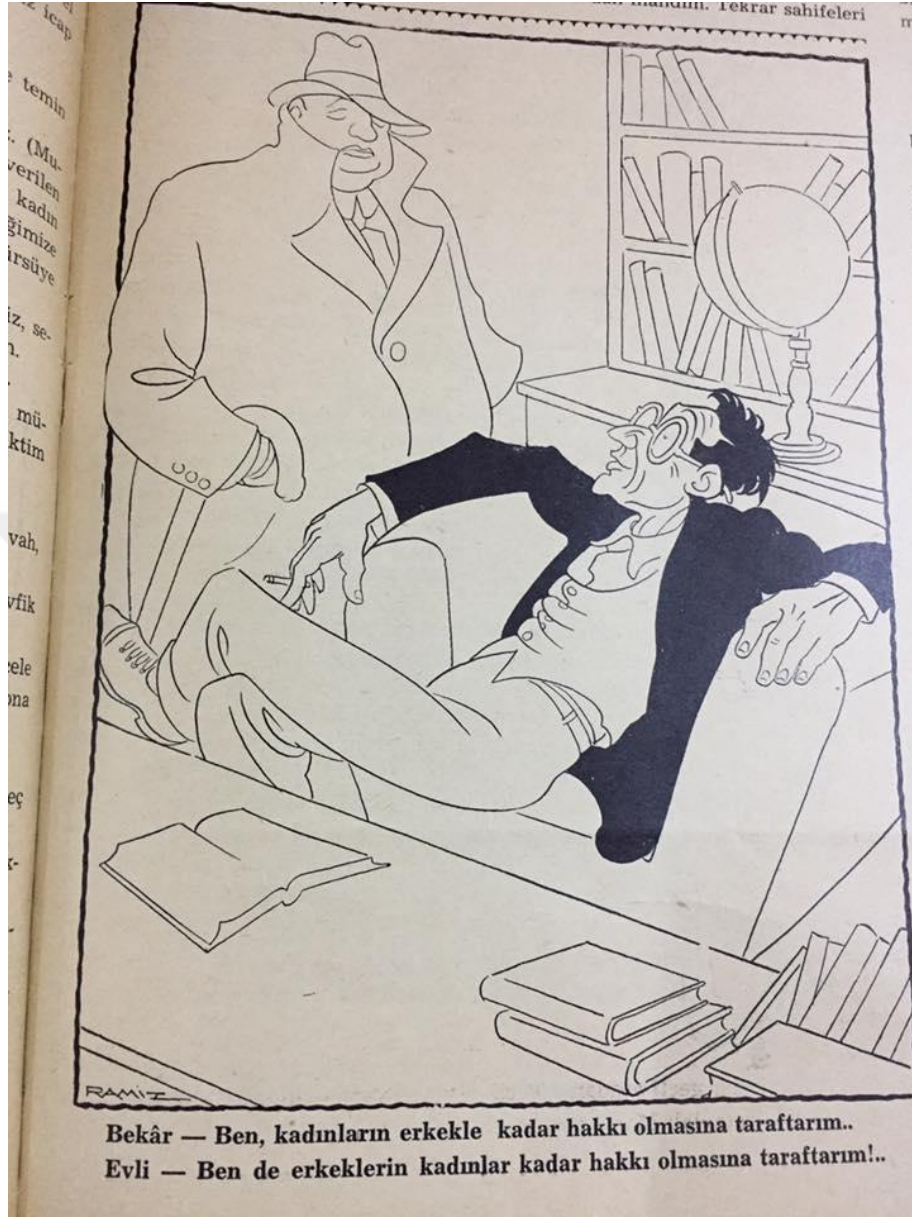
"Kadınlarımız mebus olduktan sonra:

-Eski Mebus: Kızım, sakın ol..Bir dileğin varsa kocandan ister gibi isteme!.."

Şekil 28.'de yer alan karikatürde, Türk kadınının TBMM'de eski bir mebus ile birlikte katıldığı oturumdan bir pasaj sunulmuştur. Türk kadını söz almış konuşurken; deneyimli ve bir o kadar yorgun görünümlü politikacının nasihatlerinden kurtulamamıştır.

İtalya ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerin bile bu hakları İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra verdiği göz önüne alınırsa, bu dönemde kadının TBMM'de temsili Türkiye'de demokrasinin gelişimi açısından önemlidir. Bu gelişim belediye, muhtarlık ve TBMM'de kadın-erkek eşitliği ile kendini göstermiş; kadın-erkek eşitliği toplumun en alanında anayasa güvencesi ile kabul edilmiştir.

Şekil 29.Akbaba, 25 Nisan 1934

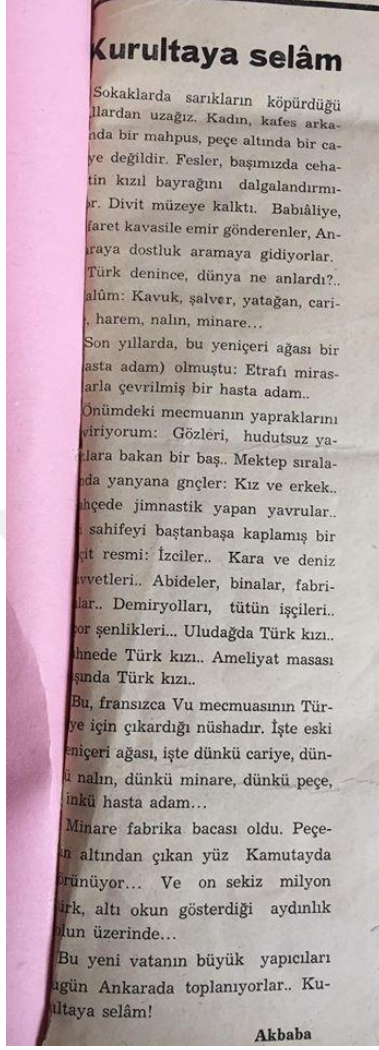
"Bekar- Ben, kadınların erkekler kadar hakkı olmasına taraftarım..."

Evli- Ben de erkeklerin kadınlar kadar hakkı olmasına taraftarım!..."

Şekil 29.'da yer alan karikatürde Evli bir erkek; eşitlik hususunda bekar olan diğer erkek ile aynı düşünceleri paylaşmamaktadır. Karikatür'de evlilik kurumunun kadınların lehine işleyen bir kurum olduğu ima edilmektedir.

Karikatür, 2000'li yıllarda hala tartışma konusu olan kadın-erkek eşitliği konusunun tarihsel geçmişini göstermesi bakımından önemlidir.

Şekil 30. Akbaba, 9 Mayıs 1935

Şekil 30.'da yer alan yazıda, '*Kadın kafes arkasında bir mahpus, peçe altında bir cariyeye değildir.*' ifadesi ile 1930 sonrası Medeni Kanun ile çok eşliliğin sona ermesi ve 1934 yılında getirilen kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması gibi gelişmelere vurgu yapılmış, '*Fesler başımızda cehaletin kızıl bayrağını dalgalandırmıyor.*' ifadesi ile Şapka Kanunu'na atıf yapılmış, '*Türk denilince dünya ne anlardı? Malum: Kavuk, şalver, yatağan, cariyeye, harem, nalın, minare*' ifadesi ile Osmanlı dönemindeki giyim-kuşam eleştirilmiş ve Türk denilince artık dünyanın harem, minare , nalın ve yatağan gibi ifadeleri anlamadığı yazıda kaleme alınmıştır.

Ortaç, Osmanlı döneminin tüm bu uygulamalarını net bir biçimde kötülemiş, batılıların 'hasta adam' olarak nitelendirdiği Osmanlı'nın son dönemlerini, yazının ikinci paragrafındaki '*Etrafı miraslarla çevrilmiş bir hasta adam*' ifadesi ile bizzat

kendisi de kaleme almıştır. Akbaba dergisinin 1935 yılı arşivinde yer alan yazıda yeni Cumhuriyet'in yaşadığı gelişmeleri ele alan ve onları yücelten Ortaç; mektep sıralarında yan yana duran gençler, abideler, demiryolları, tütün işçileri ve spor şenlikleri gibi konuları işlemiş; 18 milyon Türk'ün altı okun gösterdiği aydınlık yolun üzerinde olduğunu ifade etmiş ve son olarak da Kurultay'a bir selam göndermiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün katıldığı son CHP kurultayı olan dördüncü büyük kurultay, 9-16 Mayıs tarihleri arasında toplanmıştır.

Parti-devlet bütünleşmesine vurgu yapılan kongrede, Türkiye'nin bir parti devleti ile yönetildiği açıkça ortaya konulmuştur. Kurultaydan bir yıl sonra ise Anayasa'da yapılan değişiklikle Parti-devlet bütünleşmesi devletin resmi yönetim biçimi olarak ortaya konulmuştur. Bu başlık altında Yusuf Ziya Ortaç'ın "Kurultay'a Selam" başlıklı yazısı ve döneme ait karikatürler tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Şekil 31. Akbaba, 9 Mayıs 1935

Şekil 31.'de, 'irtica' bir yılan ile tasvir edilmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin altı oku yılanı saplanmış olarak ifade edilmiştir. Alt kısımda ise 'Bu oklar varken bu yılan baş kaldıramaz!' ifadesine yer verilmiştir. 1927 yılında 'Cumhuriyetçilik', 'Halkçılık', 'Milliyetçilik' ve 'Laiklik' CHP'nin dört temel ilkesi olarak benimsenmiş; 1935 yılında ise bu ilkelere 'Devletçilik' ve 'İnkılapçılık' eklenmiştir. Partinin genel ideolojisini yansıtan bu ilkeler, parti ambleminde de yer almaktadır.

CHP'nin altı ilkesi, parti-devlet bütünleşmesi ile birlikte devletin temel politikasını oluşturmaktadır. Tekke ve zaviyeler, müderris ve medreseler, tarikat ve şeyhler de 'irtica'nın bir numaralı kurum ve kişisi olarak ifade edilmişlerdir.. Bunu derginin sonraki karikatürlerinde de görmek mümkündür.

Şekil 32. Akbaba, 17 Kasım 1938

Şekil 32.'de yer alan karikatürde solda yer alan bir kadın 'Cumhuriyet'i temsil etmekte ve İnönü'ye sarılarak teselli bulduğu görülmektedir:

"Cumhuriyet- İsmetim!.."

Atatürk'ün ölümü sonrasında; dergi İnönü'yü yeni lider olarak gördüğünü, bu kapak vesilesi ile beyan etmiş, Cumhuriyetin yeni hamisinin İnönü olduğu mesajı verilmiştir.

Atatürk, 22 Ocak 1938 günü konan Siroz teşhisinden sonra ciddi sağlık problemleri yaşamaktadır. 1 Kasım 1938 yılında TBMM toplantısının açılış toplantısını Atatürk yerine Celal Bayar yapmış, Atatürk'ün rahatsızlığı ağır bir hal almıştır. 10 Kasım 1938 günü ise saat 09:05'de Atatürk hayatını kaybetmiştir.

Şekil 33.Akbaba, 17 Kasım 1938

Dünyanın kaybı !

Rengin çizemeyeceği, kalemin yazamayacağı, notanın haykramıyacağı bir matem içindeyiz: On sekiz milyon kalb, bir göğüste hıçkırıyor.

Bir milleti ölümden kurtaran adam öldü...

Hepimizin yüreğinde bir cenaze var. Baştan başa, yurdun her kapısından aynı tabut çıktı...

Alın secdeden parlanmış yan kasketli ihtiyarların ak sakallarından yaşlar akıyor.. Ölüm muammasına yabancı çocuk gözleri ağlamaktan kızarmış.. Evlerden sokaklara, sokaklardan evlere hıçkırık taşıyor..

Ve günler geçtikçe, suya düşen bir taşın halkaları gibi bu matem genişlediğini görüyoruz: Onun hayatı gibi, ölümü de hudutlarımızı aşılıyor.. Radyolar, onun acısıyla inliyen birer ağız, telgraf telleri, bu felâketle ürperen birer sinirdir..

Dünyanın her köşesinden bu yakılan dünya için döğünenlerin sesleri geliyor..

Macar matbuatı ağılıyor:
— Atatürk'ün ölümüyle dünya fakir düşmüştür..

Fransız matbuatı hürmetle baş eğiyor:
— Atatürk, yürüdüğü yolu bilen, harb-sonu dünyasının yegâne devlet adamıdır..

Rumen matbuatı hayranlığını söylüyor:
— Atatürk'ün eseri, bütün dünya için bir haz ve refah mevzuu olabilir.. İngiliz matbuatı bir hakikati tekrarlıyor:
— Atatürk, düşmansız bir Türkiye bırakıp gitti..

Bulgar matbuatı kayıplarımızın hududunu çiziyor:
— Dünya, bu derece müstesna olan bu adamın ölümünden sonra, artık eskisi kadar enteresan değildir..

Ne mi kaybettik?..

Hayır, yalnız biz ne kaybettik diye düşünmiyelim.. Dünya ne kaybetti?

Yusuf Ziya Ortaç — Orhan Seyfi Orhon

Atamızın beğenip Akbabaya lütfettikleri imzalı resimleri...

Yusuf Ziya Ortaç ve Orhan Seyfi Orhon tarafından Atatürk'ün ölümü sonrası Şekil 33.'de yer alan ve Akbaba dergisinde kaleme alınan yazıda, 18 milyon Türk insanının bir matem içinde olduğu ifade edilmiştir.

Macar, Fransız, Rumen, Bulgar matbuatlarında atılan başlıklara yer verilen yazıda, yalnız ülke olarak bizim değil Dünya'nın bir lider kaybettiği anlatılmıştır.

Şekil 34.Akbaba, 17 Kasım 1938

Şekil 34.'de yer alan karikatürde ayaktaki kanatlı kişi 'sulh'u, oturan kılıçlı kişi ise 'harp'i tasvir etmekte; Atatürk ölümü sonrası ise her ikisinin de üzgün olduğu ifade edilmektedir: "*Harp ve Sulh: İkimiz de kahramanımızı kaybettik.*"

Karikatürde ayrıca Atatürk'ün hem iyi bir asker hem de iyi bir diplomat olduğu mesajı verilmiştir.

2.1 MİLLİ ŞEF İNÖNÜ VE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINA AKBABA'NIN BAKIŞI

Türk siyasal hayatında Atatürk döneminde yaşanan gelişmelerin ardından, Atatürk'ün vefatı sonrası İnönü dönemi başlamıştır. Bu başlık altında İnönü döneminde yaşanan siyasal gelişmelere ve İkinci dünya savaşı yıllarına Akbaba mizah dergisinin bakışı ele alınacaktır.

Şekil 35.Akbaba, 20 Temmuz 1939

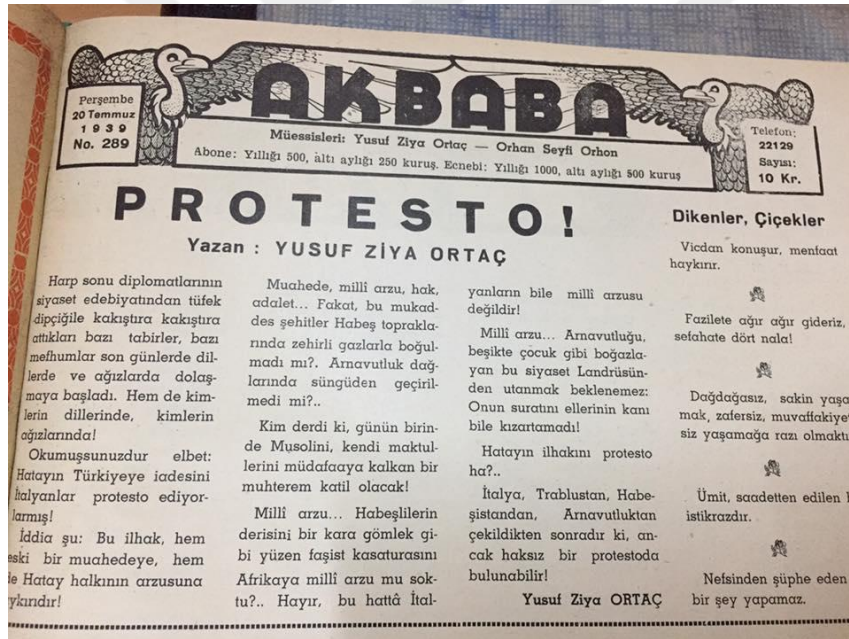

Şekil 35.'de yer alan karikatürde 'sulh cephesi' ile dönemin barışçı politikasını uygulayan Türkiye kastedilmekte, Hatay'ın Anavatana katılması sonrası Akdeniz'de bu dönemde Mussolini liderliğindeki İtalya'nın Doğu Akdeniz'e genişleme politikası uyguladığı aylarda Akdeniz'de faşizmin zulmünden kaçan bir kadın resmedilmektedir.

Türkiye ile Fransa arasında 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması ile Misakı Milli sınırları içinde olan İskenderun ve Antakya Türkiye sınırları dışında kalmıştı. Fakat Ankara Antlaşması, İskenderun ve Antakya'yı içine alan Hatay bölgesini Suriye'den ayırarak bölge için özel bir yönetim şekli tanımlamıştı. Buna göre, İskenderun Sancağı Türk kültürüne bağlı kalacaktı. 8 Ağustos 1922'de Hatay

bölgesinde özel bir idare kurulmuş, 1936 yılına gelindiğine ise Fransa'nın Suriye ve Libya üzerindeki manda yönetimini kaldırması sonrası İskenderun ve Hatay, Suriye topraklarına girmiş oluyordu. Türkiye, Sancak'a bağımsızlık verilmesini Fransa'dan talep etse de Fransa, bu duruma yetkisi olmadığını belirterek konuyu Milletler Cemiyeti'ne taşıdı. Oluşan bu yeni durum sonrası Milletler Cemiyeti, Sancak'ın içişlerinde bağımsız, dış işlerinde Suriye'ye bağımlı olmasını kabul etti. Türk-Fransız ilişkileri bu süreçte bozulsada oluşan yeni denge politikası Fransa'nın Türkiye'ye olan işbirliği ihtiyacını arttırdı. Tarihler 4 Temmuz 1938'i gösterdiğinde iki ülke arasında Dostluk Antlaşması imzalandı ve 23 Haziran 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılması kabul edilmiştir. Hatay Cumhuriyeti ise Temmuz 1939'da Türkiye sınırları içine katılmıştır (Kürkçüoğlu vd., 1989: 108)

Şekil 36.Akbaba, 20 Temmuz 1939

Yusuf Ziya Ortaç tarafından kaleme alınan Şekil 36.'da bulunan 'Protesto' başlıklı yazıda Ortaç, "Okumuşsunuzdur elbet: Hatay'ın Türkiye'ye iadesini İtalyanlar protesto ediyorlarmış! İddia şu: Bu ilhak, hem eski bir muahedeye, hem de Hatay halkının arzusuna aykırıdır." ifadeleri ile yazısına başlamış, İtalyanların Hatay'ın Anavatana katılmasını protesto ettiğine dair gelişmeleri ele almış, İtalya'nın lideri Mussolini'yi ise eleştirerek kendi maktullerini müdafaaya kalkan 'Muhterem

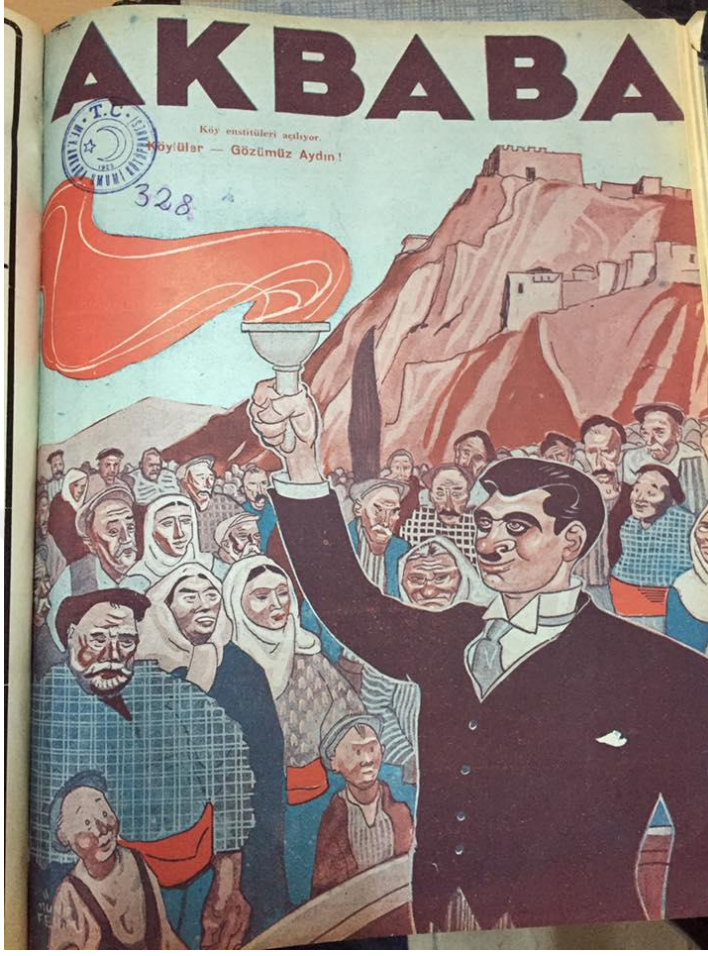
katil ifadesini kullanmıştır. Ayrıca bu protestoda bulunabilmesi için öncelikle İtalya'nın Trablus, Habeşistan ve Arnavutluktan çekilmesi gerektiğini söylemiştir.

Şekil 37. Akbaba, 1945

Hatay'ın Anavatana katılmasının ardından 6 yıl geçmiştir. Şekil 37.'de Suriyeli bir kişinin ağzından çıkan '*Antakya, İskenderuun*' ifadelerine yer verilmiştir. Tarihler 1945 yılını göstermektedir. Suriye hükümeti bu dönemde milli ordu kurma kararı almış ve ittifak devletlerine savaş ilan etmiştir. Akabinde Halep'te ve Şam'da gösteriler başlamış, Fransızlar Suriye'yi ağır bombardımana tutmuştur. Suriyeli bir kişi ellerini açmış kaybedilen Hatay ve İskenderun'a seslenmektedir.

Şekil 38. Akbaba, 2 Mayıs 1940

Şekil 38.'de yer alan karikatürde elinde bir meşale ile önde duran kişi bir Türk öğretmeni, arka kısımda bulunan kişiler ise kadın-erkek-çocuk köy halkını tasvir etmektedir:

"Köylüler: Gözümüz aydın!"

Konu, dergi tarafından birçok sayıda ele alınmıştır. Kırsal kesimde başlayan eğitim-öğretim seferberliği, Türk öğretmenin elindeki meşale ile bu okulların ve eğitim öğretimin cahil halkı aydınlatacağı misyonuna dikkat çekilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin hızlı kalkınması anlamında en önemli konu eğitim olmuştur. 1935 yılında çalışmalarına başlanan Köy Enstitüleri, 17 Nisan 1940 tarihinde kabul edilen 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu ile son halini almıştır. Köy Enstitüleri, köy halkının kalkınması amaçlayan bir eğitim kurumu vazifesi görmektedir. Öğrencilerine yalnızca temel bilimleri değil;

bünyesinde spor, sanat ve müzik eğitimleri de veren bu kurum 1954 yılındaki kapanışına kadar birçok şehirde binlerce köy öğretmeni yetiştirmesi bakımından önemlidir.

Şekil 39.Akbaba, 27 Nisan 1944

Şekil 39.'da Akbaba dergisinin 27 Nisan 1944 yılı 8. sayısında yer alan haberde Kadıköy Kız Sanat Enstitüsünde stajlarını tamamlayan gezici köy öğretmenlerinin göreve başlayacağı haberi yer almaktadır.

Dergi, 'köyün uyandırılması' ve 'köy'e verdiği önemi yazı vesilesi ile dile getirmiş, Milli Kurtuluş'u bu uyanıştan beklediğini ifade etmiştir. Maarif vekilliğinin gezici kurslar ile attığı bu adımı memnuniyetle karşılayan dergi, köylerin kalkınması bakımından atılan bu adımın büyük ve şerefli bir iş olduğunu dile getirmiştir. Tüm öğretmenlere görevlerinde başarılar dileyen Akbaba Dergisi konu hakkındaki çalışmalarından ötürü de dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel'i tebrik etmiştir.

Şekil 40. Akbaba, 6 Ağustos 1942

Şekil 40.'da yer alan karikatürde alt kısımda istifçi ve vurguncu iki kişi, sağ üstte kolunu uzatan ise bir devlet memuru olarak tasvir edilmiş. Gayrimeşru kazançlara karşı çıkan kanun sonrası konuşmaların yer verilmiştir:

"İstifçi: Elini üstümüzden çekiyor.

-Vurguncu: Neye yarar? Gözü üstümüzde."

Şekil 41. Akbaba, 4 Haziran 1942

Şekil 41.'de yer alan karikatürde Gayrimeşru kazançlara karşı çıkan kanunun ardından temsili bir vurguncu bir minareyi taşıırken tasvir edilmiştir:

"Vurguncu: Acaba şu minareye bir kılıf uyduramaz mıyım?!"

Karikatürde, derginin Varlık vergisini meşrulaştırma çabasını görüyoruz.

Şekil 42. Akbaba, 23 Nisan 1942

Şekil 42.'de yer verilen karikatürde bu dönemde Varlık Vergisi uygulaması öncesi toplumda artan hayat pahalılığına dikkat çekilmiştir. Temel ihtiyaçlar olan meyve-sebze fiyatları artış göstermiş, neredeyse altın fiyatlarına yaklaşmıştır. Karikatür gıda fiyatlarındaki bu fahiş artışa dikkat çekmiştir:

"Müşteri: Şu barbunyalar kaç a olur?"

Kuyumcu: Sizin için kıratı yüz kuruş a!"

Şekil 43. Akbaba, 23 Nisan 1942

Perşembe
23 Nisan
1942
No. 425

İstanbul, Ankara caddesi, No. 47, Çımar Yayınevi
 Abone: Yıllığı 500, altı aylığı 250 kuruş. Ecebi: Yıllığı 1000, altı aylığı 500 kuruş

Telefon
22129
Sayısı
10 Kr.

Yahudi Vatandaşlar

Yazan : Orhan Seyfi ORHON

Hayır, hayır! Yüz defa hayır! Ben Yahudi aleyhtarı değilim. Kendilerinden iyilik görmesin de fenalık ta görmedim. Bülâkıs, ben Yahudi vatandaşlarımızı severim. Çahş-kandırılar, zekidierler, cana yakındırlar. Eğer aranızda hiç bir menfaat ihtilâfı yoksa, istediğiniz kadar samimi olabilirsiniz. Bakarsınız, bir milyoner. Gelir, yamınıza oturur. Para vermese de nasihatler verir. Zararları ancak menfaatleri miktarınca-dır. Fenalığı asla fenalık için yapmazlar.

Fakat, şu son yıllarda ahlâk-ları değişti. Eskiden gösteriş, ısrâfı sevmeslerdi: Siz, taksitle yeni elbise yaptırınız; o, pal-tosunu çevirtip giyerdi. Siz, bü-tün paranızı otomobile binerdi-niz; o, pabuçlarını yamattır-dı. Siz, yazın borç harç sayfiyeye giderdiniz; o, mağazasında pa-racıklarını sayardı. Siz, yerdiniz, o, bakardı.

Şimdi tersine oldu: Siz, yut-kunuyorsunuz; o, yiyor. Siz, yazın şehirde pineklyorsunuz; o, sayfiyede yan geliyor. Siz, delik pabuçlarla yaya gidiyorsunuz; o, otomobile kurultuyor. Siz, eski elbisenizi tornistan ettiriyorsu-nuz; o, son moda giyniyor.

İnanmazsanız şöyle bir çar-şıya pazara uğrayın. Yün gelmiş. Kızınıza bir kazak ördürecek-siniz, dükkân sahibi: «Bittî!» di-yor. Yahudi vatandaşlarımız al-mış. Empirime keten gelmiş. Ge-lininize bir rob yaptıracağsı-nız. Dükkân sahibi: «Bittî!» di-yor. Yahudi vatandaşlarımız al-mış. Ruj gelmiş. Yok. Yahudi vatandaşlarımız almış. Pudra gelmiş. Yok. Yahudi vatandaşla-rımız almış. Çorap gelmiş. Yok. Yahudi vatandaşlarımız almış.

Büyükadada ev kalmamış. Yahudi vatandaşlarımız tutmuş. Suadiyede oda kalmamış. Ya-hudi vatandaşlarımız tutmuş. Kömür ticareti yapacaksınız. Ya-

hudi vatandaşlarımızın elinde. Demir ticareti yapacaksınız. Ya-hudi vatandaşlarımızın elinde. Gazeteci iseniz, ilân, matbaacı-şanız mürekkep, tüccarsanız pa-ra onların.

Sinirleriniz bozuluyor. Bo-ğulacak gibi oluyorsunuz. Boğaz-ınızda biraz hava alayım, diyor-sunuz. Büyükdere'de bir gazino-ya gidiyorsunuz. Bakıyorsunuz.

Yahudi vatandaşlarımız daha evvel gelip yerleşmiş. Gece Park otelinde bir çay içeyim, diyorsu-nuz. Bakıyorsunuz, bütün masa-ları onlar tutmuş. Humma nö-betleri geliyor. Kendinizi Ulu Dağın tepesine atıp kurtulayım, diyorsunuz. Bir de bakıyorsunuz. Yahudi vatandaşlarımız kayak-larla orada. Dağdan inip Çekir-ge oteline koşuyorsunuz. Bakı-yorsunuz, Yahudi vatandaşları-mız seziyonglara kurulmuş yatı-yor. Artık ellerinizi göklere açıp yalvarmadan başka çare kalmı-yor:

— Aman Yarabbi, diyorsu-nuz, vatanımın nimetlerini bir nebzecek tatmak için bana Ya-hudi vatandaşsınız bir bucak ih-san et!

Orhan Seyfi ORHON

23 Nisan Çocuk Bayramında

Doktor Refik Saydam — Başvekil Saydam'dan çocuklarımız için bayram şel-istemeğe geldim!

Yusuf Ziya Ortaç tarafından Varlık Vergisi Uygulaması öncesi kaleme alınan Şekil 43.de yer verilen 'Yahudi Vatandaşlar' adlı yazı ile Ortaç, Yahudilerin artan varlıklarına ve Yahudilerin toplumun her alanında olduklarından şikayet etmektedir. Yazının kaleme alındığı konjonktürü ele alırsak, dış politikada Hitler'in Nazi rejiminin lideri olduğu dönem olması bakımından önemlidir. Yazı bu anlamda Hitler'in Yahudilere bakışından esintiler taşımaktadır. Bu dönemde Nazi rejimi üstün Alman ırkına karşılık bir tehdit olarak gördüğü Yahudileri işkence edip öldürmekteydi.

Şekil 44. Akbaba, 24 Aralık 1942

Şekil 44.'de yer verilen karikatürde Maliye Vekili Ali Fuat Ağralı bir çoban suretinde tasvir edilmiş, Varlık vergisinin toplanacağı para çuvalları sürüsü ile vergi tahsili yapılacak kesim tasvir edilmiştir.

"Maliye Vekili: Hay Maşallah.Sessiz kurbanlar!.."

Buradaki 'sessiz kurbanlar' ifadesi ile tek parti rejiminin uyguladığı politikaları kabul etmek zorunda kalan kesim-bilhassa gayrimüslim ticaret erbabı-kastedilmektedir.

Şekil 45. Akbaba, 7 Ocak 1943

Şekil 45.'de yer verilen karikatürde sağda değnekleri ile bir Malul Gazi, solda ise elinde bir kese ile Zengin bir kişi tasvir edilmiştir:

"Zengin- Varlık Vergisi...Size yok mu?..

Malul Gazi- Biz vakti ile Sakarya'da verdik!.."

Bu karikatür de verginin halk nazarında meşrulaştırılmış olduğunu bizlere göstermesi bakımından önemlidir.

Şekil 46. Akbaba, 7 Ocak 1943

Şekil 46.'da yer alan karikatürde '*Varlık Vergisini ödedikten sonra*' başlığı ile vergiyi ödemekte olan kişinin üzgün olduğu görülmektedir. Onu teselli eden bir başka varlıklı kişiye yer verilen karikatürde, 'Salamon' ismi ile gayrimüslim bir kişi resmedilmiştir. Verginin bilhassa gayrimüslim ticaret erbabı olan Yahudiler üzerinde uygulandığını bu karikatürde de net biçimde görmekteyiz:

"-Allah geride kalanları bağışlasın Salamon!.."

Şekil 47.Akbaba,14 Ocak 1943

Şekil 47.'de yer alan karikatürde 'Milli, hafızaya dikilen Adalet Heykeli' elindeki tartının bir ucunda 'Varlık' ve diğer ucunda da 'Vergisi'ni tutmakta olarak tasvir edilmiştir. Karikatürde, verginin meşrulaştırılmaya çalışıldığı görülmekte, fakat verginin varlıklı Türkler ve gayrimüslimlerden aynı oranda alınmadığı gerçeğine hiç yer verilmemektedir.

Şekil 48. Akbaba, 21 Ocak 1943

Şekil 48.'de yer verilen karikatürde Varlık vergisi vermeyen mükelleflerin zorunlu olarak toplanıp kamplara sevkine başladığı ve zorunlu olarak çalıştırılacağı haberine ithafen elinde bir çapa aleti ile zengin bir kişi tasvir edilmiştir.

"Şarkıcı: Yolculuk var...Yolculuk!.."

Dergi; vergilerini ödeyemeyenlerin Aşkale kampına götürülmesine değinmiş, bu konuya hiçbir eleştiri getirmemiş aksine bu süreçte politika uygulayıcıları destekleyici bir tutum takınmıştır.

Şekil 49. Akbaba, 21 Ocak 1943

Şekil 49.'da yer alan karikatürde varlık vergisini vermeyenler için gidecekleri zorunlu çalışma kamplarında kullanmak üzere bir hırdavat dükkanına giden kişinin konuşmasına yer verilmiştir:

"-Bir kazma ile bir kürek istioorum...

-Bahçe için mi, vergi için mi?.."

Karikatürde, hırdavat dükkanına gelen kişinin aksanı itibariyle bir gayrimüslim olduğu görülmekte; buna karşılık satıcının ise keyifli olduğu resmedilmektedir. Verginin uygulanmasında hedef olan gelir dengesinin Yahudilerden Türk vatandaşlarına geçişini göstermesi bakımından karikatür önem arz etmektedir.

Şekil 50.Akbaba, 1945

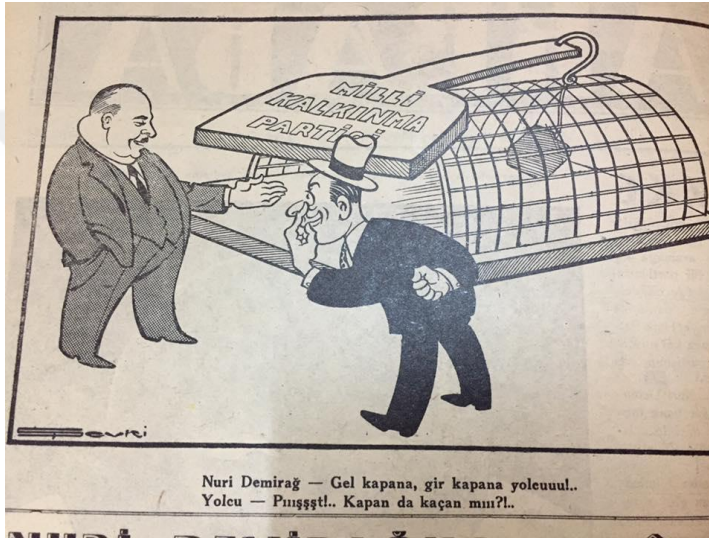

Yusuf Ziya Ortaç tarafından kaleme alınan ve Şekil 50.'de yer verilen 'Tekke' başlıklı yazıda, Nuri Demirağ'ın Cumhuriyet Halk Partisinin altı okuna karşı 'altı kanat' olarak nitelendirdiği; iffet, ismet, fazilet, hamiyet, ciddiyet, kanaat ilkeleri üzerinde durmuş; bu ilkeler ile bir parti değil yalnızca bir 'tekke' kurulabileceği görüşünü ifade etmiştir. Yusuf Ziya Ortaç, bir uçak fabrikatörü olan Nuri Demirağ'ı küçümseyen ifadelerini sürdürmüş, yeni partinin kuruluş dilekçesi onaylanırsa bunun acı bir şaka olacağını da eklemiştir. Ortaç, mevcut tek partili düzenin devamından yana bir tavır takınmıştır. Demirağ, 22 Eylül 1945 tarihinde Milli Kalkınma Partisini kurmuş, 1954 yılında ise bağımsız olarak Sivas ilinden milletvekili seçilmiştir. Fakat 1957 seçimlerine katılmasına sağlık durumu müsaade etmemiş, aynı sene ise vefat etmiştir. Dergi 69. Sayısında Demirağ'ın partisi ile ilgili oldukça fazla karikatüre yer vermiştir.

Milli Kalkınma Partisi, 1946 yılında kurulan Demokrat Parti öncesinde Türk Siyasal Hayatında çok partili hayata geçiş sürecinde 18 Temmuz 1945 yılında

kurulmuştur. Merkezi İstanbul olan partinin kurucusu ve genel başkanı ise dönemin önde gelen iş adamlarından Nuri Demirağ olmuştur. Muhafazakar bir tüzükle kurulan parti, 1946 yılı itibariyle katıldığı hiçbir seçimde başarı yakalayamamış, siyasal alanda yeterli ilgiyi görmemiştir. Daha sonra parti kurucularından Nuri Demirağ 1954 seçimlerinde DP listesinden bağımsız olarak parlamentoya girmiş, Demirağ'ın ölümünden sonra ise MKP 22 Mayıs 1958 tarihinde Türk siyasi hayatına veda etmiştir.

Şekil 51.Akbaba, 1945

Şekil 51.'de yer verilen karikatürde Milli Kalkınma Partisinin kurucusu Nuri Demirağ ve bir yolcu, partinin isminin bulunduğu bir kapanın yanında tasvir edilmiş:

"-Nuri Demirağ: Gel kapana, gir kapana yolcuuu!..

-Yolcu: Pııışşt!.. Kapan da kaçan mı?!.."

Karikatürde Milli Kalkınma Partisi tabelası ile Parti genel merkezi bir kapanın içinde resmedilmiş, bu da derginin açıkça CHP yanlısı bir tutum takındığını göstermiştir. Yusuf Ziya Ortaç'ın kaleme aldığı yazısı ve ardından bu karikatür bunu en açık biçimde ortaya koymuştur.

Şekil 52. Akbaba, 1945

Şekil 52.'de yer verilen karikatürde Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun çıkacağı haberleri üzerine eşek üstünde konuşan bir yaşlı baba ile oğlunun diyaloguna yer verilmiştir:

"Baba- Gayri her köylünün toprağı olacaktı oğul..

Oğul- Eskiden olmaz mıydı baba?

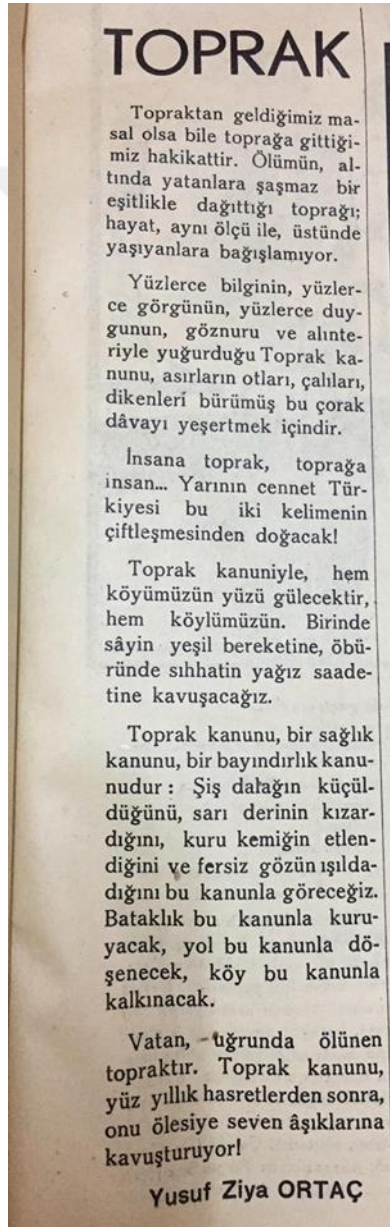
Baba- Olurdu emme gömüldükten sonra!.."

Kanun, hiç uygulanmadığı için beklenen sonuçları doğurmadı. Ayrıca CHP içindeki muhalefetin kuvvetlenmesine yol açtı. Yine 'dörtlü karar'ın verilmesinin bu görüşmelerle aynı zamanda olması bir rastlantı değildir. (Ahmad ve Turgay Ahmad, 1976: 13)

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte savaşın ülkeye olan olumsuz etkileri giderilmek istenmiş, savaşın olağanüstü şartları sonucunda toplumda ekonomik bir buhran yaşanmıştır. Fiyat pahalılığı ve üretimin az oluşu tüm bunları

tetikleyen faktörler arasındadır. Tüm bu gelişmeler yaşanırken 17 Haziran 1945 tarihinde Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkarılmış, ülke içinde toprağı olmayan ya da yetmeyen çiftçilerin aileleri ile birlikte geçimini sağlaması ve işgücünü değerlendirmesi amacıyla toprak edinmeleri sağlanmıştır. Kanun, CHP içinde bir takım görüş ayrılıklarına sebep olmuş, bu da çok partili hayata geçiş öncesinde önemli bir rol oynamıştır.

Şekil 53. Akbaba, 1945

Yusuf Ziya Ortaç tarafından kaleme alınan ve Şekil 53.'de yer verilen 'Toprak' başlıklı yazıda Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun getireceğı olumlu

getiriler ele alınmıştır. Ortaç, 'şiş dalağın küçüldüğünü, sarı derinin kızardığını, kuru kemiğin etlendiğini ve fersiz gözün ışıldadığını bu kanunla göreceğiz' ifadeleri ile dönemin yoksul halkını betimlemiş ve kanun sonrası toprak sahibi olan ve işgücü elde eden köylülerin değişimlerini betimlemiş köylünün yüzünün güleceğini ifade etmiştir.

2.2 DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULUŞUNDAN 1949'A KADARKİ DÖNEMDE AKBABA

Bu başlık Türk siyasal hayatında çok partili dönemde yaşanan gelişmelerin Akbaba dergisine yansması, 7 Ocak 1946 DP'nin kuruluşu ile başlayarak Akbaba dergisinin yayın hayatına ara verdiği 1949 tarihine değin ele alınacaktır.

Şekil 54. Akbaba, 1945

Şekil 54.'de yer verilen karikatürde dönemin gazetelerinde Tefik Rüştü Aras'ın da kuruluşuna destek verdiği Demokrat Parti'nin kurulacağı haberine yer

verilmiş; alt kısımda da geleneksel Türk tiyatrosunun simge aktörlerinden Karagöz'e söylenen şu cümlelere yer verilmiştir:

"On kere demedim mi sana sevme dokuz yar,

Sekizde sefa, dokuzda ceza, onda bir iş var,

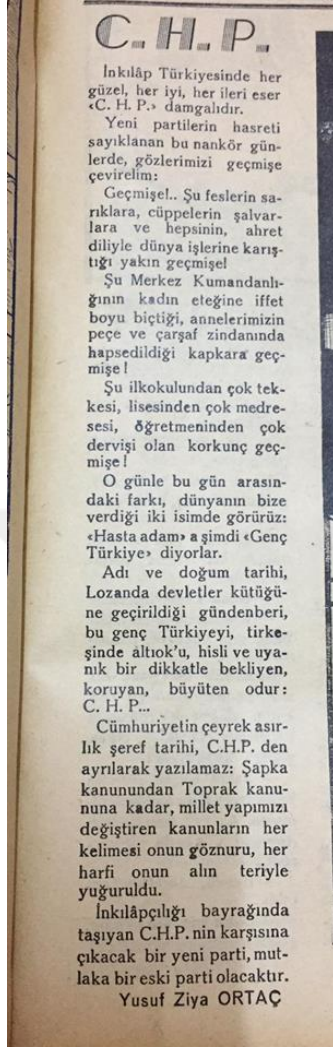
Bunda bir iş var!"

Karikatürde yer alan '*bunda bir iş var*' cümlesi ile partinin kurulma çabasına dergi şüphe ile yaklaşmış, bunu da açık bir biçimde ifade etmiştir.

Çiftçiye Topraklandırma Kanunu görüşmeleri sırasında CHP Meclis Grubu içinde artan tartışmalar ve sonrasında 7 Haziran 1945'te Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan 'Dörtlü Takrir' olarak adlandırılan bir önerge ile bazı demokratikleşme isteklerinde bulunmuşlardı. 17 Eylül 1945'te Celal Bayar milletvekilliğinden istifa etmiş, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü 25 Eylül 1945'de partiden ihraç edilmiş, 27 Eylül 1945 tarihinde de Refik Koraltan partiden ihraç edilmişti. DP'den ayrılan bu isimler, 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'yi kurdu ve partinin genel başkanı Celal Bayar oldu.

DP program olarak Türkiye'de demokrasinin gelişimini sağlamayı, hükümetin nüfuzunu ve davranışını kontrol edeceğinden ve halktan gelen bir kuvvet yaratmak gayesinden söz ediyordu. Parti içinde kuruluşundan sonra kurucuların karşılaştığı en büyük sorun ise partinin bu süreçte CHP'den farklı bir parti olduğunu ispatlaması oldu (Ahmad ve Turgay Ahmad, 1976: 16-17)

Şekil 55.Akbaba, 1945

Akbaba dergisinin Şekil 55.'de yer alan 1945 yılı 66. sayısında Yusuf Ziya Ortaç tarafından 'C.H.P' başlığı ile kaleme alınan yazıda Ortaç, İnkılap Türkiye'sinde her iyi ve güzel eserin CHP vesilesi ile olduğunu, bunu unutmanın fes cübbe ve sarıkların dünya işlerine karıştığı bir geçmişe tekrar dönmek demek olduğu yazıda ele alınmıştır. Çok partili hayata geçişin öncesinde farklı seslerin gündeme geldiği bu dönemde Ortaç; Cumhuriyetin çeyrek asırlık tarihinin CHP'den ayrı yazılamayacağını ifade etmiştir.

Şekil 56.Akbaba, 1945

Şekil 56.'da yer verilen karikatürde Demokrat Parti'nin kurucularından olan Celal Bayar, 'Yeni Parti' ismi verilen bir tabut üzerinde tasvir edilmiştir. *Akbaba*'nın yeni kurulan partiye bakışını gösteren çizim, Cemal Nadir'in kaleminden:

"Cemaat- Sağdan mı soldan mı? Hangi caddeden gidelim?"

Celal Bayar- Ben sağlığında hep Bankalar Caddesinden giderdim!"

Karikatür, Celal Bayar'ın CHP'den istifası ve ardından DP'yi kurma girişimleri sırasında resmedilmiş; Celal Bayar'ın kuracağı bu yeni partiyle birlikte hayatının bitmesine sebep olacağı öngörüsü dile getirilmiştir.

Şekil 57.Akbaba, 1945

Şekil 57.'de yer alan karikatürde Demokrat Parti'nin kurucularından Celal Bayar ve Adnan Menderes bir sandalın üzerinde tasvir edilmiş; sandalın iki kısmından ipini çeken kişiler ise dönemin komünist ideolojisini yansıtan yazılı basını olduğu gerekçesi ile 'aklar,kızılar' olarak tanımlanmıştır:

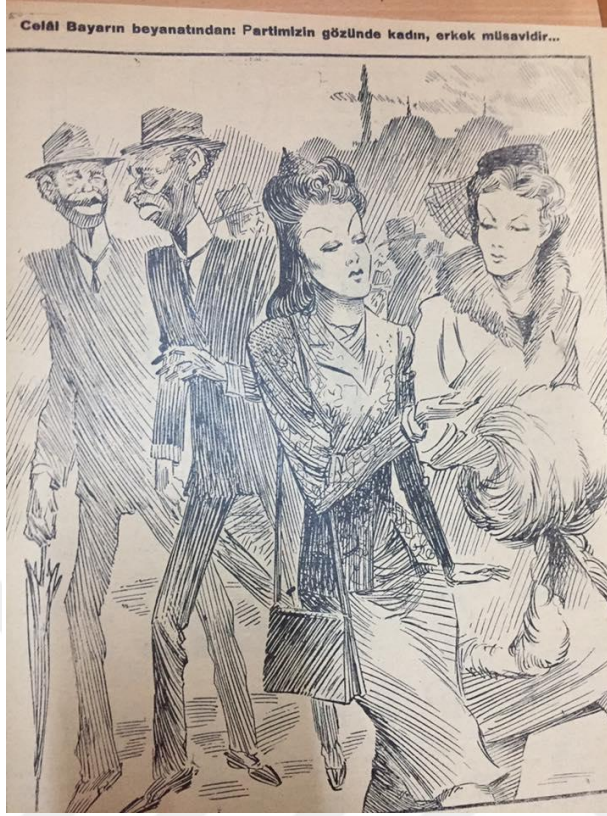
"-Aklar, Kızılar: Heyamola bizim gemi, hoyamol, hoyamol!

Sandaldakiler: Yahu Bırakınız bizi, kendi suyu muza gidelim!.."

Karikatür, dönemin söz konusu gazeteleri olan Tan ve Vatan'ın partiyi yönlendirme çabasında olmalarına dikkat çekmektedir. Dönemin önemli gazetelerinden olan Vatan ve Tan gazetelerine de bu karikatürde değinmek gerekir. Bu gazeteler tek parti hükümetine karşı bir yayın politikası izlemiş; dönemin Vatan gazetesinde Ahmet Emin Yalman, hükümeti eleştiren yazıları ile bunu ortaya koymuştur. Vatan gazetesi, bu süreçte Menderes ve Köprülü'nün yazılarına sütunlarında yer vermiş, partiyi destekleyici bir tutum takınmıştır.

Yine mevcut iktidar karşısında bir tutum takınsa da sosyalist düşüncenin etkisinde olan Tan Gazetesi de bu dönem yazılı basınında karşımıza çıkmaktadır. Tan gazetesi karikatürde 'kızılar'ı temsil etmekte, Vatan gazetesi ise 'aklar'ı temsil etmektedir. Karikatür bu dönem siyaset-medya ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Şekil 58. Akbaba, 1946

Şekil 58.'de yer alan karikatürde Celal Bayar'ın açıklamalarına yer verilmiştir:

"Partimizin gözünde kadın-erkek müsavi(eşit)dir."

Kadın-erkek eşitliği tartışmalarının tarihsel kökeni parti beyanı olması bakımından bu karikatür büyük bir önem taşımaktadır.

Şekil 59. Akbaba, 1946

Şekil 59'da yer alan karikatürde bir çarşıda iki kadının konuşmalarına yer verilmiştir:

"Zehra'nın kocası Demokrat Partiye girmiş, bütün vergileri kaldıracağım, diyor.

İnanma kardeş, inanma; onun kendini kaldırarak hali yok!"

Karikatür, bu dönemde siyasi partilere üye olma meselesinin halkın gözündeki yeri ve politikacılara olan güvensizliği göstermesi bakımından önemlidir.

Şekil 60.Akbaba, 1947

Şekil 60.'da yer alan karikatürde ağaç dalında iki kuş ile tasvir edilen soldaki Demokrat Parti'nin kurucularından Celal Bayar, sağdaki ise dönemin Başbakanı Recep Peker'dir. Demokrat Parti'nin kuruluşunun ve 1946 seçimlerinin üzerinden 1 sene geçmiştir ve 'seçim' gündeme gelmeye başlamıştır:

"Bayar: Seçim seçim seçim seçiiiiim!

Geçim geçim geçim geçiiiiim!

Peker: Bıktım artık, bir senedir hep aynı nağme!"

Karikatürde Demokrat Parti'nin milletin muzdarip olduğu hayat pahalılığını gündeme getirerek seçim talebinde bulunduğu fakat Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu talebe olumlu bakmadığı anlaşılmaktadır.

Şekil 61. Akbaba, 1947

Şekil 61.'de yer verilen karikatürde DP kurucularından Celal Bayar ve elinde taşıdığı 'Protesto'yu simgeleyen balık:

-Bakalım, seçimlerin sonunda şu bizim nisan balığını yutan bulunacak mı?!"

Karikatür'de Bayar'ın cümlesi ile 'nisan balığı' tanımı ile dünya genelinde bilinen 1 Nisan şakası kastedilmektedir. Bayar, muhalefet ettiği yıllarda hayat pahalılığından şikayet etmiş bu konudaki 'protesto'sunu dile getirmiştir. DP, 1946 seçimlerinden sonra belirli aralıklarla seçim talebini dile getirmiş, fakat CHP konuya sıcak bakmamıştır. Akbaba, farklı birçok karikatürde bu konuya yer vermiştir.

Şekil 62. Akbaba, 1947

"Demokrat Parti memleket gezisinde" başlığı ile Şekil 62.'de yer alan resimde Anadolu insanını simgeleyen iki kişinin oturduğu ve arka kısımda bulunan gramofondan '*Hak istiyoruz, hürriyet istiyoruz, demokrasi istiyoruz*' seslerinin yükseldiği görülmektedir. Karikatür'de talepler hep aynı nakaratı çalan bozuk plağa benzetilmiş fakat bu sefer halk tarafından değil; talepler dönemin muhalefeti Demokrat Parti tarafından dile getirilmiştir. Gramofondan çıkan istek ve talepler de yine günümüze değin Türk siyasal hayatında her seçim öncesi dile getirilen genel kavramları oluşturması bakımından önemlidir.

Şekil 63. Akbaba, 1946

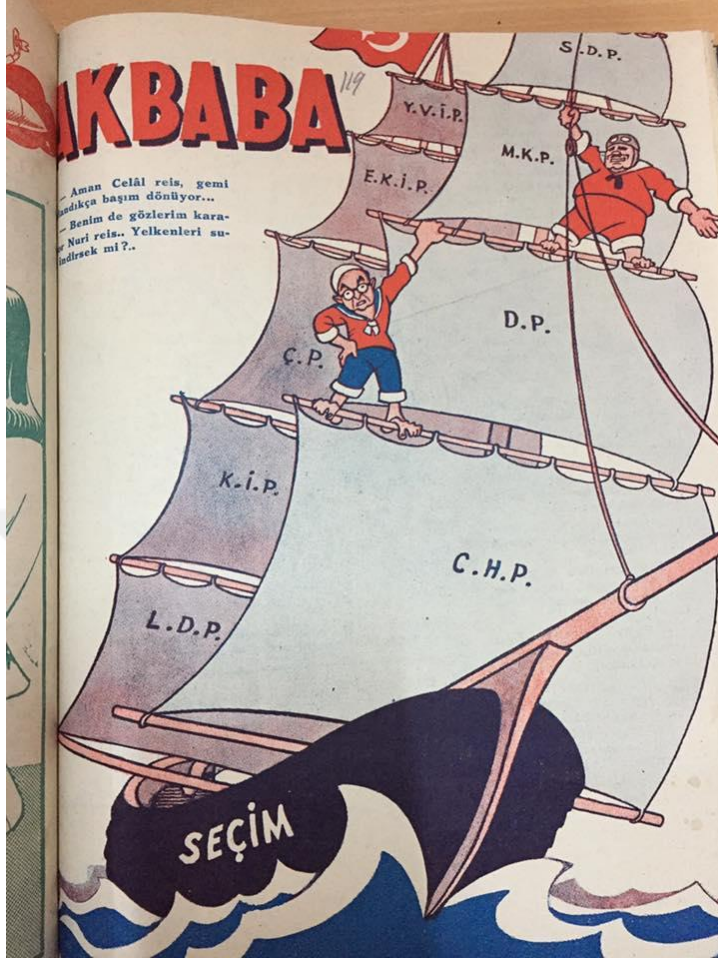

Şekil 63.'de yer verilen 'Çimdik' lakabı ile Yusuf Ziya Ortaç'ın kaleme aldığı 'Demokrat Parti Marşı' başlıklı yazıda Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Demokrat Parti'den bahsedilmiştir. Şiirde her kıtanın son kısmında Bayar'ın demokratik olduğu alay konusu haline getirilmiştir. Adnan Menderes, İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyası hesabına çalışmış olan 'Çiçero' kod adlı Arnavut asıllı Türk casus olan Elyese Bazna'ya benzetilmiş, 'Sokrat' benzetmesi ile de partinin fikir babasının Fuat Köprülü olduğu yazıda alaylı bir biçimde ele alınmıştır.

Son kıtada yer alan '*Partimizde farkı yok, bülbüllerin kargadan*' ifadesi ile tek sesliliğin olduğu ifade edilmiş, partinin kurucusu olan Celal Bayar'ın İş Bankası'nın kurucusu olması sebebiyle "*İş Marka'dan*" benzetmesi yapılmış, '*Pirimiz Osman Zade*' ifadesi ile dönemin DP üyelerinden olan ve 1947 yılında partiden ayrılarak 1948 yılında Millet Partisi'ni kuran Osman Bölükbaşı'ya atıf yapılmaktadır. Yazıda değinilmesi gereken bir başka konu da Yusuf Ziya Ortaç'ın niçin bu yazısında 'Çimdik' lakabını kullandığıdır.

Türk basın tarihinde takma ad ile yazılan yazıların sebepleri arasında yazarların siyasi baskılardan ya da kişiler hakkında hiciv, ağır eleştiri ve tenkit durumlarında görülmektedir. Bu yazıda da bu lakaba başvurusu kişiler hakkında ağır eleştiride bulunması ve iktidardan çekindiğini bizlere göstermesi bakımından önemlidir.

Şekil 64. Akbaba, 1946

Şekil 64.'de yer alan karikatürde 'Seçim' gemisinin üzerinde yükselen ana yelkenin büyük çoğunluğunu oluşturan C.H.P, D.P ve diğer partiler yer almıştır. Milli Kalkınma Partisi Genel Başkanı Nuri Demirağ ve DP Genel Başkanı Celal Bayar'ın karşılıklı konuşmalarına yer verilmiştir:

"Aman Celal reis, gemi sallandıkça başım dönüyor..."

Benim de gözlerim kararıyor Nuri Reis...Yelkenleri suya indirsek mi?"

Karikatürde 1946 seçimleri öncesi; dönemin çok partili hayatının temsil edildiği, çok sesliliğin ilk defa dergide bu kadar net ele alındığı görülmektedir. MKP ve DP kadar ses getirmese de bu dönemde 13 parti daha kurulmuş ve seçimlere katılmıştır. Karikatür 'seçim' gemisindeki tüm partileri temsil edilmiş; yelkenin gövdesini CHP, orta bölümünü DP ve de kanat kısmını ise MKP oluşturmuştur. Günümüz Türk siyasal hayatında sıkça duyduğumuz '*Hepimiz aynı gemideyiz*'

söylemlerini anımsatması bakımından karikatür önemlidir. Seçim bir maratondur ve bunun sonunda yine topyekun kıyıya ulaşılacaktır.

Şekil 65. Akbaba, 1946

Şekil 65.'de yer alan karikatürde 'Seçim'in tüm mahsulünü tek başına toplamaya çalışan bir kişi CHP'yi simgelemekte ve ağacın altındaki üç farklı parti temsilcisi üç farklı düşünce ile görüşlerini dile getirerek beklemekte, onu seçim tuzağına düşürmeye çalışmaktadır:

"Taşlayalım, sarsalım, baltalayalım!"

Karikatürde, bu dönemde yeni kurulan muhalefet partilerinin erken seçim taleplerine olumlu bakılmadığı anlaşılmaktadır.

Şekil 66. Akbaba, 1946

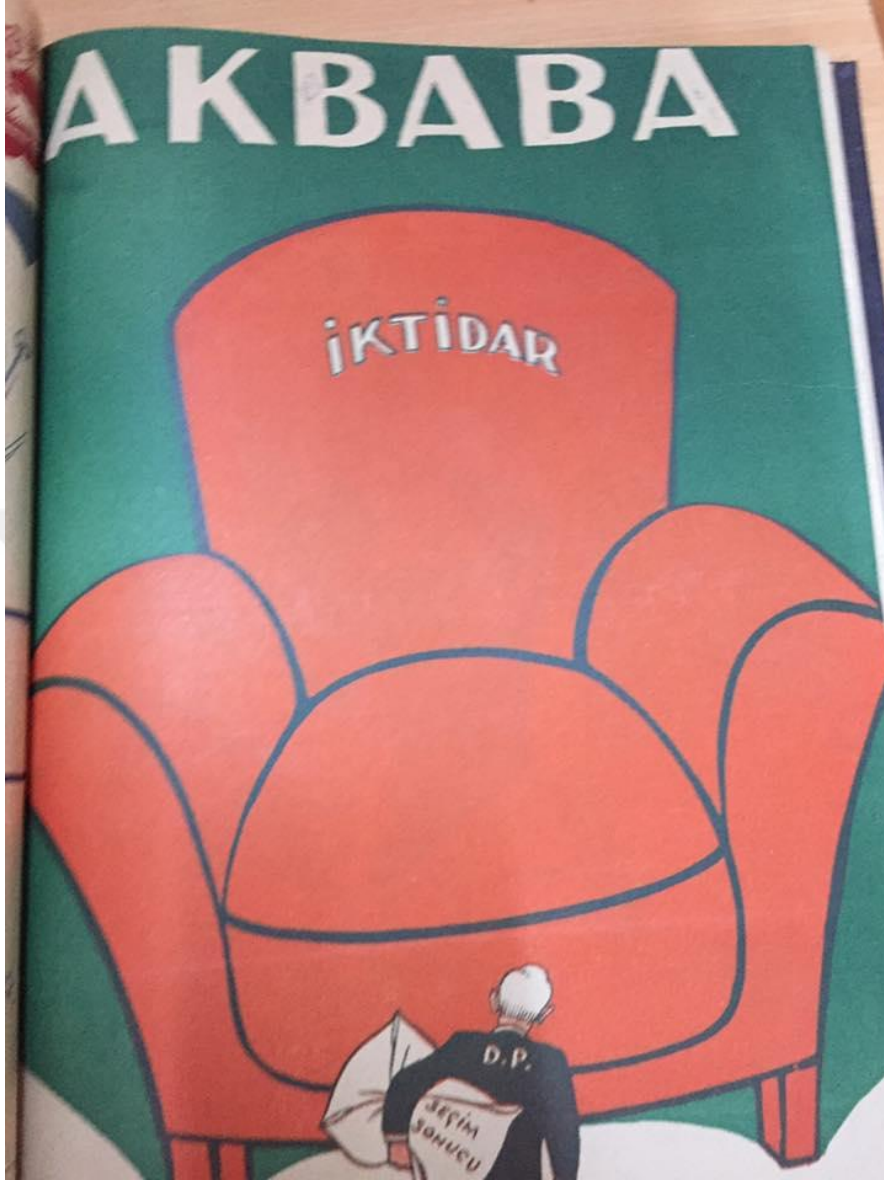

Şekil 66.'da yer verilen karikatürde 1946 seçimleri sonrası, elinde tef ile gözüken kişi ise sokakta insanlara seslenmektedir:

"Fırıldakcını! Her havaya göre dönüyor!"

Karikatürde, bu önemde parti değiştiren politikacıların iğnelendiği görülmektedir. Söz konusu tabirler Türk basınında sonraki dönemlerde de sıkça kullanılmış; parti değiştiren siyasiler sonraki 'dönek', 'fırıldak' gibi sıfatlarla anılmıştır. En bariz örneği 90'lı yıllarda Türk siyasal hayatında parti değiştirmesi ile bilinen ve de basının 'Fırıldak Kubi' olarak isimlendirdiği eski Afyon milletvekillerinden olan Kubilay Uygun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 67. Akbaba, 1946

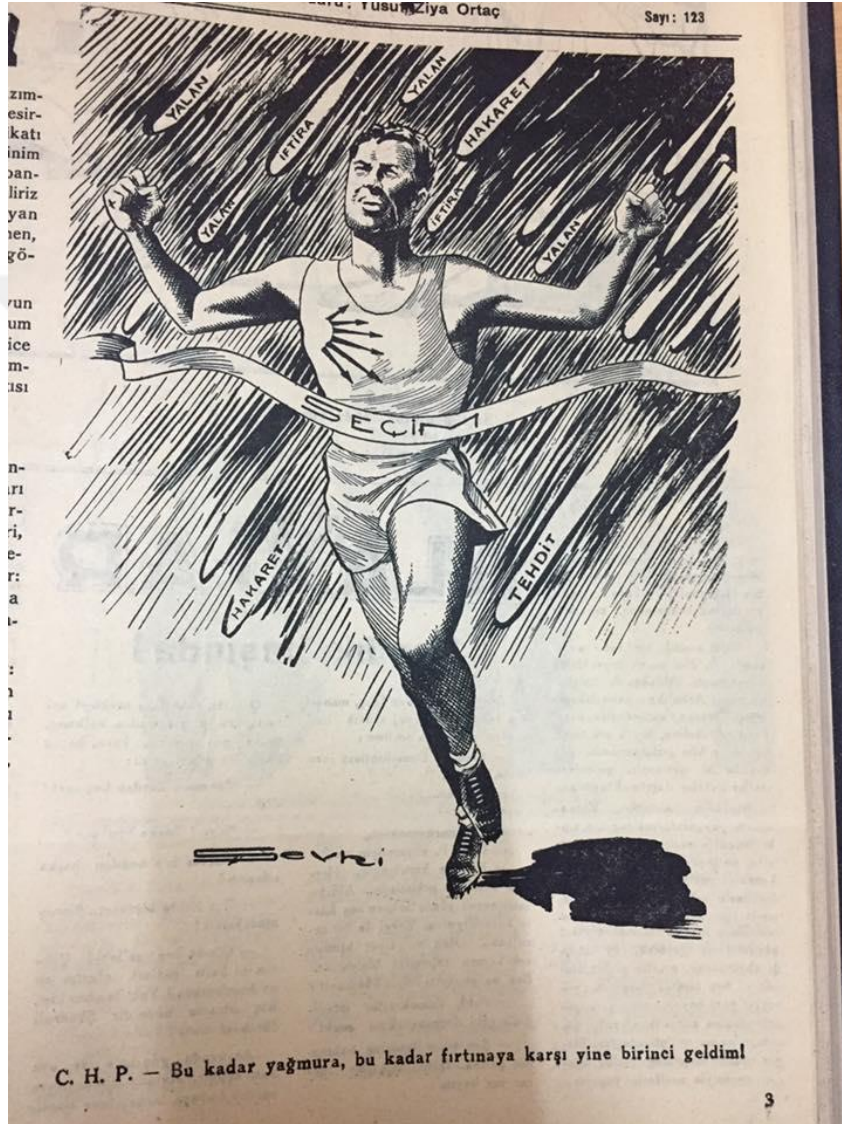

Şekil 67.'de yer alan karikatürde, 1946 Seçimleri sonrası iktidar olamayan DP'yi simgeleyen bir kişi elinde seçim sonuçları yazan bir bohça ile 'iktidar' koltuğuna doğru bakarken tasvir edilmiştir. Koltuk, DP'ye göre fazla büyük olarak resmedilmiş; 'Sen bu koltukta küçük kalırsın' tasviri yapılarak 'pılını pırtını topla ve git, bu koltuğa oturmaya hak kazanamadın' mesajı ile dergi DP'yi iğneleyici üslubuna devam etmiştir.

Milli Kalkınma Partisi ve Demokrat Parti'nin ardından 13 parti İçişleri Bakanlığından izin alarak 1946 seçimlerine katılmış, %87,3 ile seçimin kazananı CHP olmuştur. DP, %11,6 oy ile ikinci en yüksek oyu almıştır. 1946 seçimleri, Türk

siyasal hayatında şaibeli bir seçim olarak anılmış; buna gerekçe olarak ise seçimlerde uygulanan 'açık oy, gizli tasnif' uygulaması gösterilmekteydi. DP'nin seçim sonuçlarına olan itirazı ses getirmezken, DP yeni kurulan bir parti olmasına karşılık 62 milletvekili ile meclisteki yerini almıştır.

Şekil 68. Akbaba, 1946

Şekil 68.'de yer verilen karikatürde 'Seçim' maratonundan 'yalan, iftira, tehdit ve hakaret' yağmurları ve fırtınaya rağmen başarı ile çıkmış 'altı ok' üniforması ile genç bir surette CHP tasvir edilmiştir.

Böylelikle 1946 seçimleri öncesinde muhalefetin yürüttüğü kampanyanın ve söylemin haklılık payı olmadığı, yala ve dolana dayandığı mesajı verilmiştir. 1946

seçimlerinin baskın seçim niteliği taşıması, açık oy gizli sayım mantığı ile yapılması gibi demokratik olmayan uygulamalar karikatürde hiç dile getirilmemiş, dergi CHP yanlısı bir tutum sürdürmüştür.

Karikatürde de gördüğümüz üzere, siyasal gelişmelerin yalnızca bir tarafını görüp, eşit ve adil bir ortamda seçime girilmediğini dergi dile hiçbir şekilde dile getirmemektedir. Günümüzde kullanılan 'yandaş medya' ifadesinin bu dönemdeki karşılığı olması bakımından bu nokta önemlidir.

Şekil 69. Akbaba, 14 Kasım 1946

Şekil 69.'da yer alan karikatürde mavi takım elbiseli kişi 'CHP'yi temsil etmekte, elindeki altını ıslatan küçük çocukla ise DP'yi temsilen Celal Bayar tasvir edilmektedir:

"C.H.P: Hay yaramaz hay, hiç okşamaya gelmiyor..."

Yine bu karikatürde de DP bayrağını bir çocuk gibi sallayan kişi, Celal Bayar olarak resmedilmiş; hatta daha da ileri giderek bu çocuğun altını pislettiği resmedilmiştir. Dergi, alenen DP karşıtlığını yeniden ifade etmiş, iğneleyici ve küçük düşürücü ifadelerle karikatürlerde yer vermeye devam etmiştir.

3. ÇOK PARTİLİ HAYAT DEVRİNDE AKBABA (1952-1977)

1949 kapanan *Akbaba*, 1952 yılında yeniden yayınlanmaya başlamıştır. Tek partili dönem boyunca dönemin CHP iktidarı yanlısı bir tutum sergileyen dergiye DP iktidarı devrinde ise tepki olsa da gözle görülen bir baskıya uğramamış, Yusuf Ziya Ortaç'ın 1967 yılında vefatı sonrası oğlu Engin Ortaç'ın derginin başına geçmesi sonrası kapandığı Aralık 1977'ye değin yayın hayatını kesintisiz sürdürmüştür.

3.1 AKBABA VE DEMOKRAT PARTİ

Şekil 70. Akbaba, 4 Ocak 1955

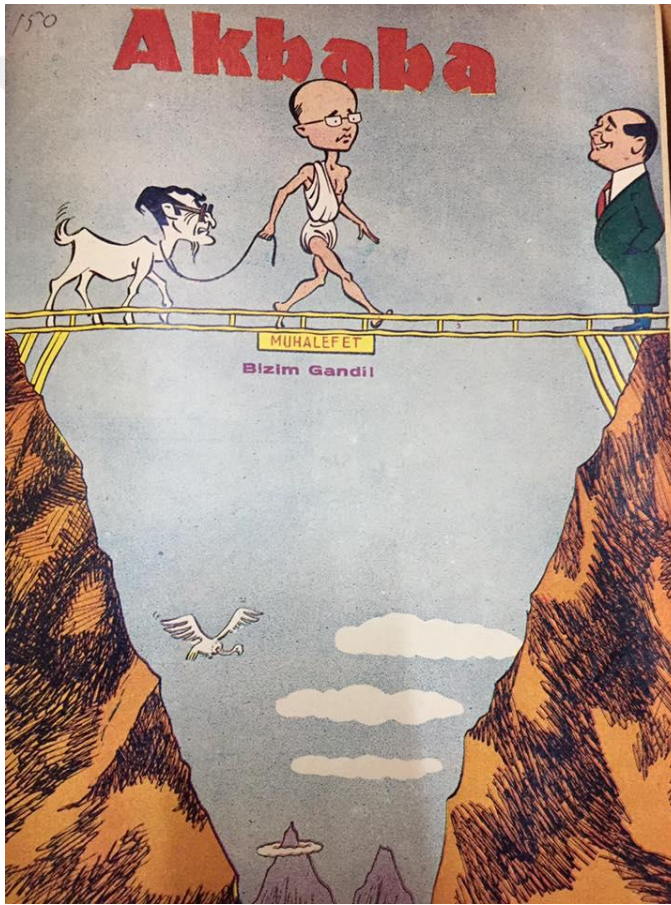
Şekil 70.'de yer alan karikatürde zamlar, gözyaşı yağmuru ve DP'nin seçim sloganı olan 'Yeter!' görülmektedir.

1954 yılında dünyada Kore savaşı bitmiş, ülke içinde ise özellikle ihracat ve tarım konularında büyük sorunlar baş göstermekteydi. İklim şartlarının olumsuzluğu tarımı elverişsiz hale getiriyor, sanayide ham maddesi dışarıdan gelen ürünlerin girdi maliyetlerinin artması ise iç piyasada fiyatların artışına, bu da enflasyonun artışına yol açmaktaydı.

Karikatürdeki bir diğer önemli nokta ise DP'nin seçim sloganı olan 'Yeter!' sloganıdır. 'Yeter!' sloganı günümüzde de Türk siyasal hayatında karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 2002 sonrasında Ak Parti tarafından da dile getirilen bu sloganın tarihsel kökeni DP'nin iktidar olduğu 1950 seçimlerine kadar dayanmaktadır.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan özellikle 2002 seçimlerinde; 'Yeter! Söz Milletin!' ifadesi ile milli iradeye olan vurgusunu her fırsatta dile getirmektedir.

Şekil 71. Akbaba, 27 Ocak 1955

Şekil 71.'de yer alan karikatürde 'muhalafet' köprüsünün sağ ucunda duran kişi dönemin Başbakanı Adnan Menderes'tir. Köprü'nün orta kısmında 'muhalafet'in bel kemiğini oluşturan kişi ile tasvir edilen ise dönemin CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, yanında tasma ile gezdirdiği kişi olarak tasvir edilen ise CMP lideri Osman Bölükbaşı'dır. Seçim sonucunda CHP ikinci parti konumuna düşmüş, onu ise Osman Bölükbaşı'nın liderliğini yaptığını Cumhuriyetçi Millet Partisi izlemiştir:

"Bizim Gandi!"

1946 seçimleri sonrasında Türk siyasal hayatında DP figürü öne çıkmaya başlamış, bu süreç sonucunda 1950 Seçimlerinde DP oyların çoğunluğunu alarak iktidar olmuştur. Akbaba dergisi, 1949-1952 yılları arasında yayımlanmadığından dolayı bu döneme ait karikatürler elimizde bulunmamaktadır. 1950 DP iktidarı sonrası Cumhuriyetin tek partisi olan CHP, 27 yıllık iktidarın ardından tarihinde ilk kez muhalefet partisi olarak TBMM'de yer almış; DP ise günden güne halk nazarında ilgisini arttırıyordu. Tüm bu sürecin sonrasında 2 Mayıs 1954 yılında genel seçimler yapılmış; seçim sonucunda oyların %58.42'sini alan DP iktidar olmuş; onu %35.11 oy oranı ile CHP takip etmiştir. DP 305 milletvekili, CHP ise 31 milletvekili çıkarmıştır. Seçime katılım %83.63'tür

Karikatürde, muhalefetin işbirliğine açık olduğu fakat Demokrat Parti'nin bu konuya yanaşmadığı mesajı verilmektedir. Bu durum Türk siyasal hayatında sonraki dönemlerde özellikle hiçbir partinin tek başına iktidar olamadığı seçimler sonrası yapılan partiler arası işbirliği görüşmelerini bizlere hatırlatmaktadır.

Şekil 72. Akbaba, 15 Eylül 1955

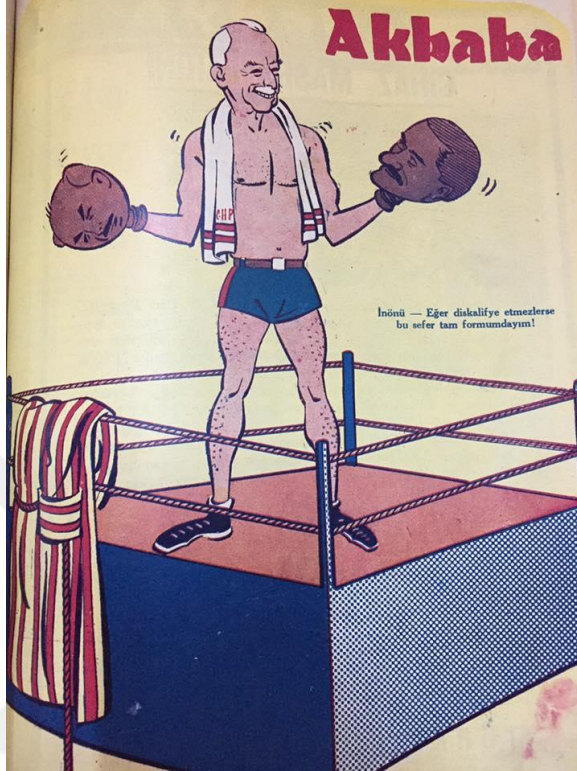

Yusuf Ziya Ortaç'ın 'Sokak' başlığı ile kaleme aldığı Şekil 72.'de yer verilen yazıda Ortaç; İstanbul'da Atatürk'ün Selanik'te bulunan evine bomba atıldığı söylentisi ile yayılan ve kısa sürede 'hangi yer altı dünyasından fişkırdığı meçhul' cümlesi ile ifade ettiği bir kalabalıkla sokakların dolduğu ve tarihte 6-7 Eylül Olayları olarak anılacak hadiseye dair izlenimlerini aktarmıştır. Bu kalabalığın asla tesadüf olmadığını dile getiren Ortaç, yaşanan hadiseleri organize ve planlı bir ayaklanma olarak nitelendirmiştir. Olayların akabinde 6 Eylül'de İstanbul ve İzmir, 9 Eylül'de ise Ankara'da sıkıyönetim ilan edildi. Ayrıca hükümet 8 Eylül tarihinde olayda yağma ve tahrikle suçladığı 'Kıbrıs Türktür Cemiyeti'ni kapattı. Olayların ardından ise 10 Eylül 1955 tarihinde dönemin İçişleri Bakanı Namık Gedik istifa etti.

6-7 Eylül olayları etnik azınlıklar üzerinden Türkiye'de oluşturulmak istenen bir kaos ortamını bizlere göstermektedir. Günümüz Türkiye siyasetinde bu konu savaştan kaçarak sığınmacı olarak ülkemizde bulunan Suriyeliler örneği ile bağdaştırılabilir. Sığınmacılar üzerinden Türkiye'de belli odaklar dönem dönem özellikle sosyal medya üzerinden yanlış haberler ile kitleleri galeyana getirmeye

alışmış, 'etnik ayrımcılık' propagandası ile ülke içinde kaos ortamı oluşturmaya gayret etmiştir.

şekil 73. Akbaba, 25 Ağustos 1957

şekil 73.'de yer verilen karikatürde bir boks ringinde maa hazır olarak tasvir edilen kişi 'İsmet İnönü'dür. 27 Ekim 1957 seçimleri öncesi muhalefette olan üç parti; CHP, CMP ve HP 4 Eylül 1957'de bir bildiri yayınlayarak seçimde ortak hareket etme kararı aldılar. Fakat hükümet seçimler öncesi çıkardığı bir yasa ile bu işbirliğini engelledi.

Karikatürde 9 Eylül 1957 tarihinde toplanacak olan CHP 13. Kurultayı öncesi parti içi çekişme, liderlik yarışı tasvir edilmiştir. İnönü'nün rakipleri olarak ise sağ tarafında Kasım Gülek ve bir diğer parti içi rakibi 'boks eldiveni'nde tasvir edilmiştir:

"İnönü: Eğer diskalifiye etmezlerse bu sefer tam formumdayım!"

Şekil 74. Akbaba, 5 Eylül 1957

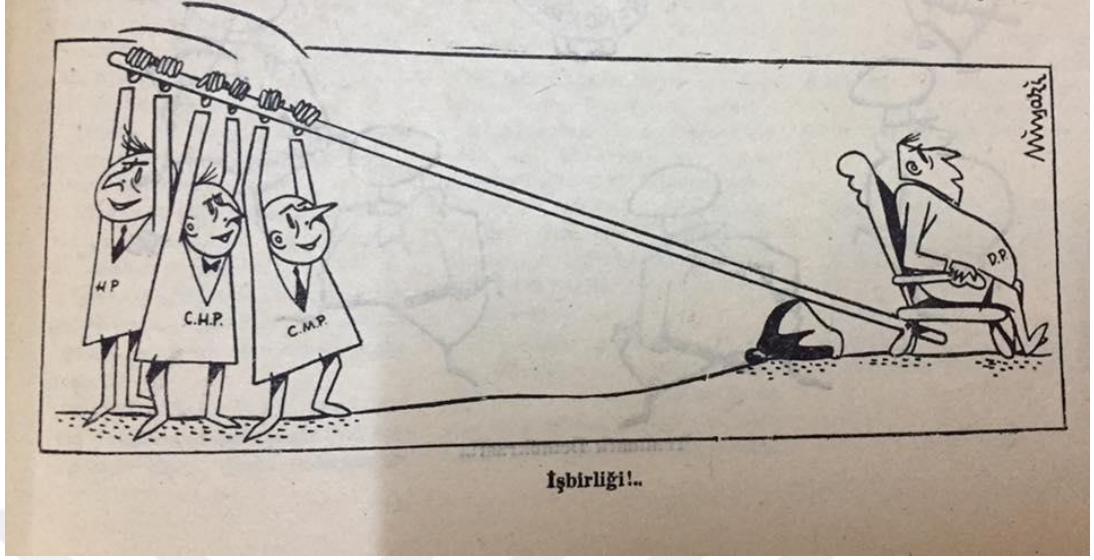
Şekil 74.'de yer alan karikatürde, solda C.H.P gözlüğü dağıtan kişi İsmet İnönü, sağda ise D.P gözlüğü satan kişi Adnan Menderes'tir:

"Seçmenlere gözlükler!"

CHP, 10 Ekim 1957'de açıkladığı seçim bildirisinde şu vaatlerde bulundu: Grev hakkı, sendika hakkının tanınması, anti-demokratik kanunların kaldırılması, seçimlerde nispi temsil sisteminin kurulması, partizan bir idareye son verilmesi.

DP ise bir seçim bildirisi yayınlamadı. Türk siyasal hayatında özgürlükleri öne çıkarması bağlamında önemli olan 1961 anayasasının sosyolojik temelleri 1957 seçimleri öncesi atılmış; vaatler vatandaşlarda karşılığını bulmuştur.

Şekil 75. Akbaba, 5 Eylül 1957

Şekil 75.'de yer alan karikatürde DP'yi iktidar koltuğundan kaldırmaya çalışan üç parti, liderleri ile birlikte '*İşbirliği*' başlığı altında dergide tasvir edilmiştir. HP lideri Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, CHP lideri İsmet İnönü ve CMP lideri Osman Bölükbaşı sol kısımda, DP lideri Adnan Menderes'i ortak bir güç birliği ile koltuğundan kaldırma girişiminde bulunurken karikatürde tasvir edilmiştir. 4 Eylül 1957 tarihinde seçimde ortak hareket etme kararı alan partilerin bu beyanatları 5 Eylül 1957 286. sayıda yer almıştır. Karikatür, günümüz Türk siyasal hayatındaki seçimler öncesi yer alan 'Millet İttifakı' söylemi ile benzerlik taşımaktadır.

İktidar partisini koltuğundan uzaklaştırmak için birçok siyasal partinin ortak hareket etme eğiliminin kökeni bu yıllara dayanmaktadır.

Şekil 76. Akbaba, 28 Ekim 1957

Şekil 76'da yer alan karikatürde 1957 Genel Seçimleri öncesi solda tasvir edilen bir 'köylü'nün ayaklarına kapanan seçimlere girecek dört partinin liderine yer verilmiştir:

"Atatürk: Köylü efendimizdir."

"Köylü: Üleeeen...Atatürk'ün dediği otuz yıl sonra çıktı bel!.."

Karikatür, bu dönemde köylünün artan değerine yer vermiş, siyasilerin de köylünün karşısında el peçe divan durduğunu tasvir etmiştir.

Şekil 77. Akbaba, 31 Ekim 1957

Şekil 77.'de 1957 Genel Seçimlerinden sonra uyanmış olan DP lideri Menderes'e yer vermiştir:

"Yeni bir gün doğarken-

Menderes: Oooh...Korkulu rüyalarından kurtuldum!"

Karikatürde, Menderes'in '*korkulu rüyalar*' tabiri ile kastettiği seçimi kaybetme korkusu ve CHP yanında seçimlere birlikte katılma kararı alan fakat seçim öncesi çıkarılan yasa ise bu işbirliğinin engellendiği Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi'dir.

27 Ekim 1957 seçimleri sonucunda DP oyların %47.87'sini alarak 424 milletvekili çıkarmış, CHP %41,09 oy ile 178 milletvekili, CMP %7,13 ile 4 milletvekili ve HP ise %3,83 ile 4 milletvekili çıkarmıştır. Seçime katılım oranı %76.6 olmuştur.

Şekil 78. Akbaba, 7 Kasım 1957

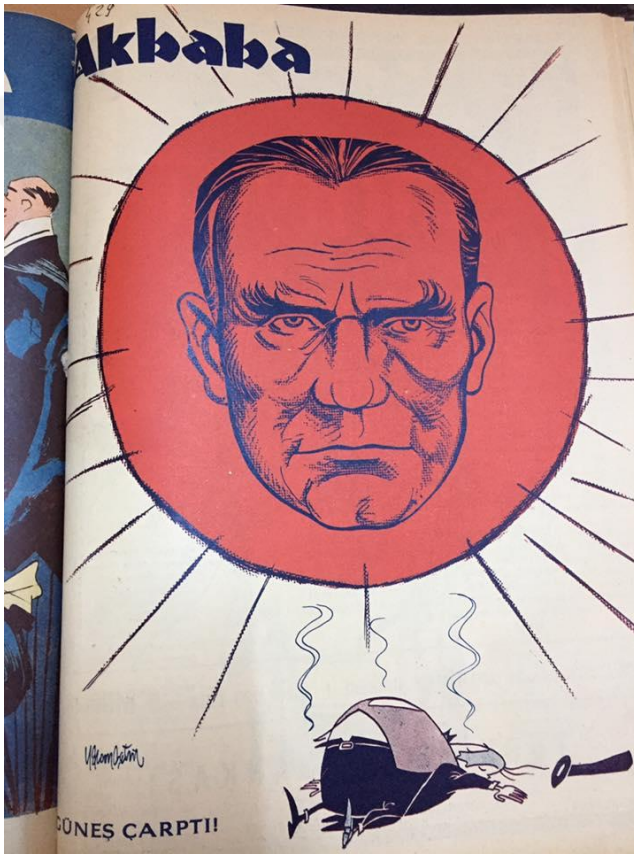
Yusuf Ziya Ortaç, 'Menderes'in Portresi' başlığı ile kaleme aldığı Şekil 78.'de yer verilen yazıda, "Talihsizdir. Onun bu talihsizliğine İnönü'nün talihsizliği de diyebiliriz: Eski Cumhurbaşkanı ile Yeni Başbakan, aynı parti içinde yıllardır birbirini bulamadılar." ifadesi ile Menderes'in CHP içinde kalsaydı İnönü ile birlikte çalışmasının daha doğru olacağını ifade etmiştir,

Ortaç'ın yazıda Menderes'e ilişkin kullandığı yumuşak üslup ise dikkat çekicidir.

3.2. 27 MAYIS 1960 DARBESİ VE AKBABA

27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen darbe Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde bir grup subay tarafından yapılmış ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gerçekleşmiş ilk askeri darbedir. Darbe sonrasında Milli Birlik Komitesi yönetime el koymuş, anayasayı ve TBMM'yi feshetmiş; tüm siyasi faaliyetleri askıya almıştır. Darbe, emir-komuta zinciri içinde yapılmamış, Genelkurmay başkanı ve dönemin siyasileri tutuklanarak mahkum edilmişlerdir

Şekil 79. Akbaba, 2 Haziran 1960

1960 darbesinden sonra yayımlanan ve Şekil 79.'da yer alan *Akbaba* dergisinin kapak karikatüründe 'güneş' içinde Mustafa Kemal Atatürk'ün yüzü ve yerde yatan bir adam tasvir edilmiştir:

"Güneş çarptı!-"

Resim, esasında yapılan bu darbeyi meşrulaştırma girişiminde bulunan bir kesimin düşüncelerini ortaya koymaktadır.

Türk siyasal tarihindeki ihtilallerin yapılma amacı 'düzenin yeniden tesisi' ve 'Atatürk ilke ve inkılaplarının uygulanması' açıklaması ile gerçekleştirilmiş, darbe bildirimlerinde bu cümlelere yer verilmiştir. Darbe ile meşru seçilmiş hükümetin görevinden azledilmesi, demokrasinin 'halkın seçtiği temsilciler aracılığı ile yönetim' ilkesi ile ters düşmekte, demokrasi dışı yollar ile yönetimi ele geçirme ise dünyanın hiçbir yerinde kabul edilen ve geçerli olan bir yöntem olmamıştır.

Şekil 80. Akbaba, 31 Ekim 1960

Yusuf Ziya Ortaç'ın 'İki Bayram' başlığı ile kaleme aldığı Şekil 80.'de yer alan yazıda Ortaç, 27 Mayıs 1960 tarihini Demokrat Parti'nin yıkıldığı gün olarak ifade etmiş ve devam etmiştir:

"İktidara geldiği gün onun 'Yeter!' diye kalkan eli bembeyazdı, tertemizdi. İktidardan düştüğü gün beş parmağından kanlar akıyor. Bu kan kimin kanıdır biliyor musunuz? Atatürk'ün cumhuriyet'i, vatani, inkılapları emanet ettiği Türk gençlerinin kanıdır..."

Karikatür, günümüzde 'eksen kayması' olarak nitelendirilen durumdan yakınmış; Türkiye'nin Avrupa'dan uzaklaşıp Asya'ya benzediğini söylüyor. Bu yazı, Ortaç'ın ilk kez dış politikaya dair ülkenin imajını yorumlaması bakımından önemlidir.

Şekil 81. Akbaba, 2 Kasım 1961

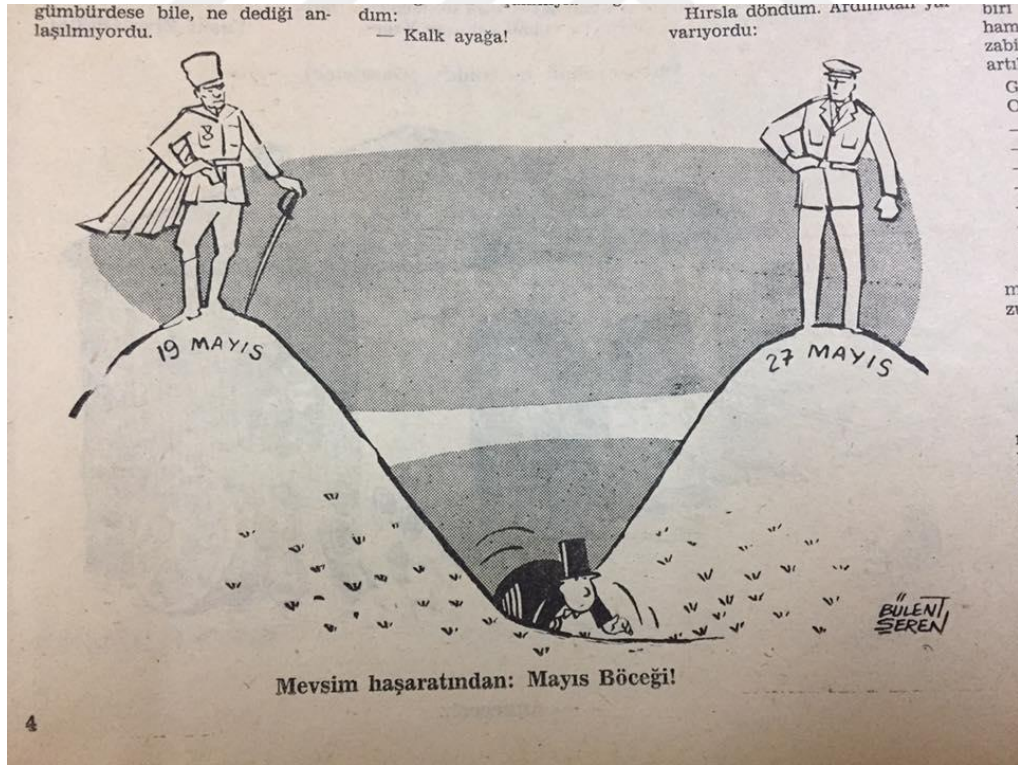
Ortaç, 23 Ekim 1961'de 'İyi Günler Gelecektir' başlığı ile kaleme alınan ve Şekil 81.'de yer alan yazıda, 27 Mayıs darbesinin niçin olduğunu ve kimlere karşı gerçekleştirildiğini ifade etmiştir. 27 Mayıs ihtilalinin bir zorunluluktan doğduğunu ifade eden Ortaç, 'Büyük ihtilalimizi bu kadar küçültemeyiz.' ifadesi ile de darbeyi açıkça desteklediğini beyan etmiş, sonraki 'kardeş kavgasını önleyen beyaz ihtilalimiz' cümlesiyle de bunu devam ettirmiştir.

Darbeyi meşru kılma gayesi güden vesayet sisteminin genel ideolojisini ise son paragrafta dile getirmiştir: *'Bize, içimizi aydınlatan bu mutlu inancı, yalnız sınırların ve Atatürk ilkelerinin kahraman bekçisi ordumuz değil, Türk basınının çoğunluğu, Kızılay ve Hürriyet meydanlarının altın gençliği, hiç şüphe yok, her partinin kadrosunda yer almış sayısız aydınlar, idealistler topluluğu veriyor.'*

'Dünkü sefaret imamına Çankaya köşkünün anahtarlarını mı teslim edecekti?' ifadeleri ise günümüz Türk siyasetinde 27 Nisan E-Muhtırasında yer alan ifadeleri andırması bakımından manidardır.

Karikatür başlığında yer alan 'İyi Günler Gelecektir' ifadesi günümüz Türk siyasal hayatında 2019 Mart ve Haziran aylarında yapılan İstanbul Büyükşehir Belediyesi seçimleri öncesi CHP'nin kullandığı 'Her şey çok güzel olacak' sloganını akıllara getirmekte, cümleler arasındaki benzerlik dikkati çekmektedir.

Şekil 82. Akbaba, 23 Mayıs 1963

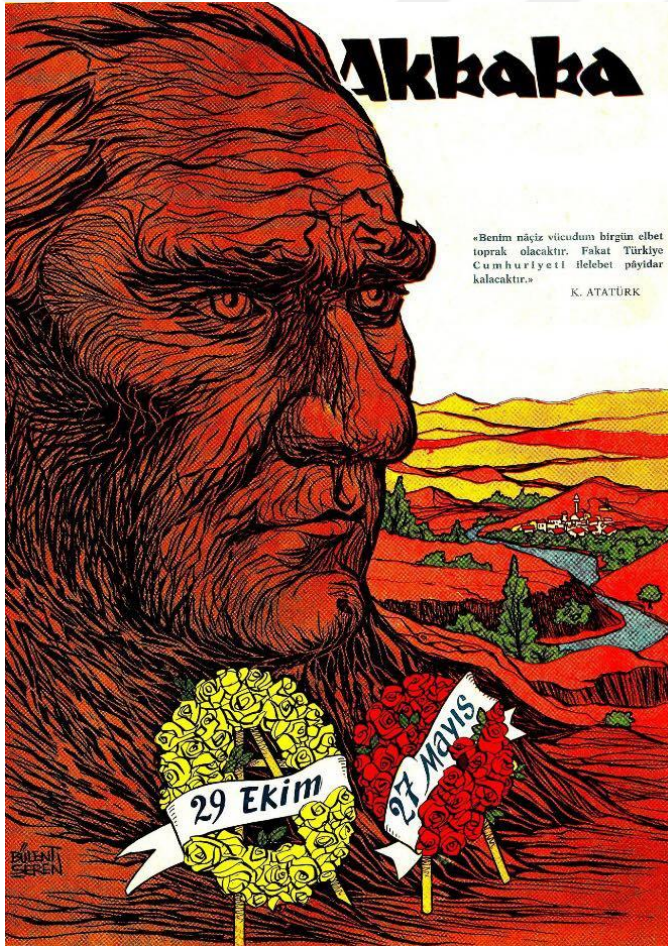
Şekil 82.'de yer karikatürde görüleceği üzere Akbaba 27 Mayıs 1960 darbesini Yusuf Ziya Ortaç'ın bu tarihlerdeki yazılarından da anlaşılacağı üzere

'ikinci bayram' olarak nitelendirmiştir. Resimde 19 Mayıs ve 27 Mayıs figürleri olarak iki ordu mensubu tasvir edilmiştir:

"Mevsim haşaratından: Mayıs Böceği!"

'Mayıs Böceği' ile tasvir edilen kişi ise 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrası oluşturulan Milli Birlik Komitesi'nin başkanı ve daha sonra Cumhurbaşkanı olan Cemal Gürsel olduğu düşünülebilir. Bu karikatürde de Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal Atatürk tarafından ilan edilen 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı ile 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen askeri darbe aynı düzlemde ele alınmış, bir bayram havası ile dergide işlenmiştir.

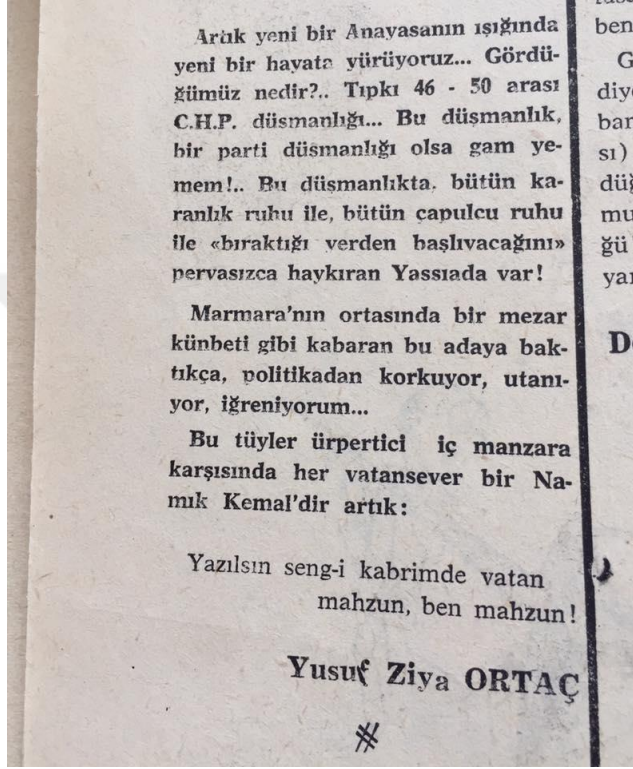
Şekil 83. Akbaba, 10 Kasım 1960

Akbaba dergisinin Şekil 83.'de yer alan 10 Kasım 1960 tarihli kapağında Atatürk'ün bir ağacın kökü olarak tasvir edilen yüzü ve '29 Ekim' çelenginin yanına konulmuş kırmızı güllerle dolu '27 Mayıs' çelengi görülmektedir. Yine önceki

sayfada yer aldığı gibi 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı ile aynı düzlemde ele alınan 27 Mayıs 1960 ihtilali, bu resimde de 29 Ekim 1923 Cumhuriyetin kuruluşu yıldönümü kutlaması sonrası 10 Kasım 1960 tarihinde Atatürk'e güllerle sunulmuştur.

Şekil 84. Akbaba, 17 Ağustos 1961

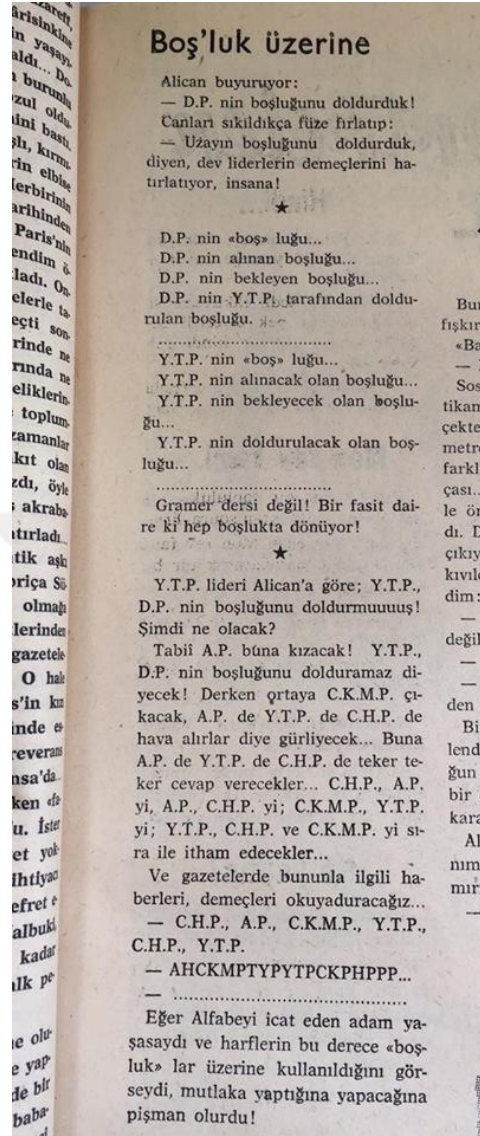

Yusuf Ziya Ortaç, Yassıada ile ilgili düşüncelerini kaleme aldığı Şekil 84.'de yer verilen yazısında her vatanseverin artık bir Namık Kemal olduğunu ifade etmiş ve devam etmiştir:

"Marmara'nın ortasında bir mezar künbeti gibi kabaran bu adaya baktıkça, politikadan korkuyor, utanıyor ve iğreniyorum..."

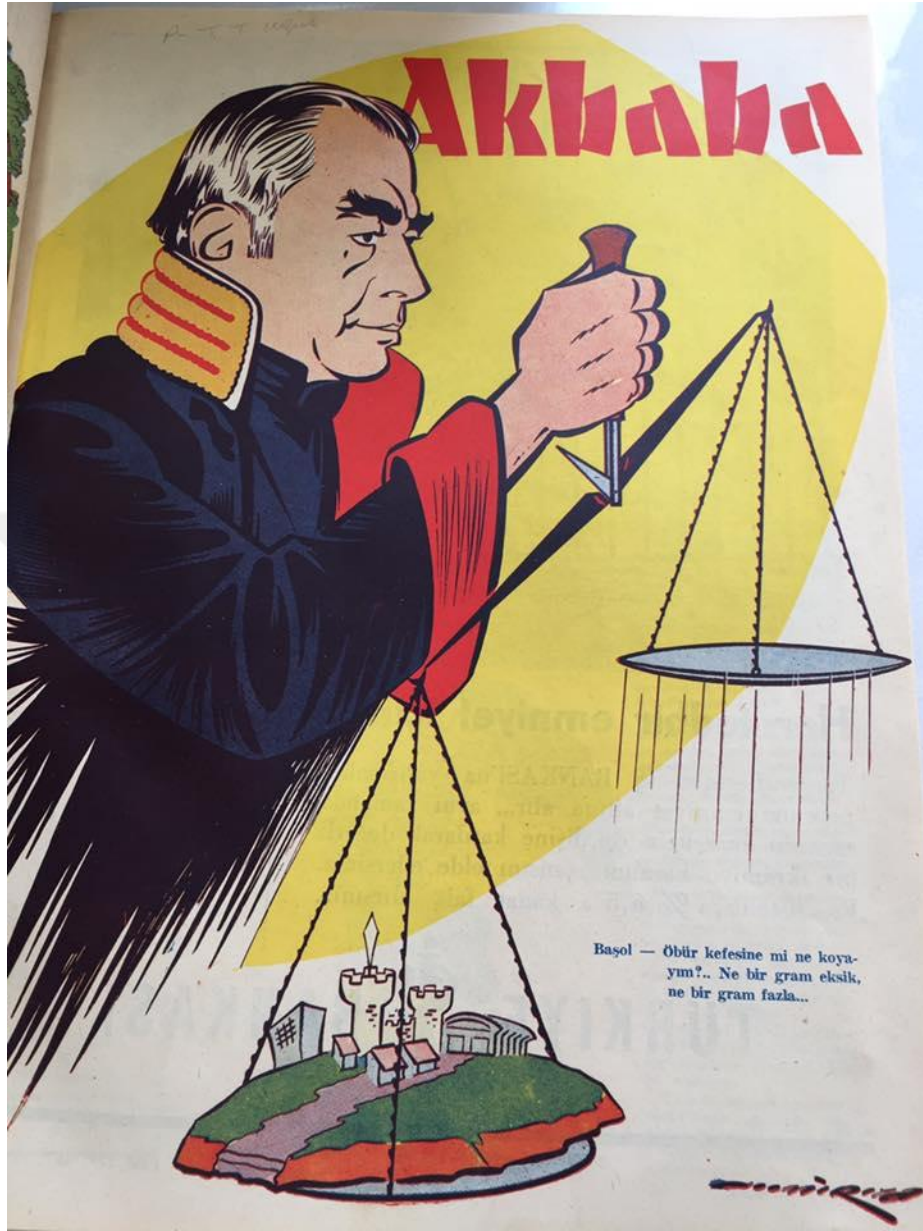
Yazının ilk kısmında yer alan '*çapulcu ruhu*' tabiri Gezi Parkı olayları sırasında eylemciler için kullanılan ve çokça tartışılan bir kavram olması bakımından da dikkat çekicidir.

Şekil 85. Akbaba, 10 Ağustos 1961

Orsan Öymen, Demokrat Parti'nin kapatılması sonrası oluşan boşluğu ve diğer partilerin tutumlarını Şekil 85.'de yer verilen 'Boş'luk Üzerine' başlıklı yazısı ile kaleme almıştır. Yazı üslup ve şekil bakımından günümüz Türk basınında siyasi eleştirileri ile köşe yazarlığı yapan Yılmaz Özdil ile benzerlikler taşımaktadır.

Şekil 86. Akbaba, 31 Ağustos 1961

Şekil 86.'da yer alan karikatürde Yassıada Mahkemesi Başkanı Salim Başol, elinde bir terazi ile tasvir edilmiştir:

"Başol: Öbür kefesine mi ne koyayım? Ne bir gram eksik, ne bir gram fazla..."

Yassıada Yargılamaları, 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından iktidardan uzaklaştırılan Demokrat Parti yöneticilerinin yargılandığı davalara verilen isimdir. Yargılamalar, 14 Ekim 1960 tarihinde başlamış; Celal Bayar, Adnan Menderes,

dönemin Bakanlar kurulu üyeleri ve DP milletvekilleri anayasayı ihlal ve diğer pek çok davadan yargılanmışlardır. 15 Eylül 1961 tarihinde tamamlanan yargılamalar neticesinde Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan dahil 15 sanığa ölüm cezası verilmiştir. Celal Bayar'ın cezası yaşının ileri olması sebebiyle ömür boyu hapis cezasına çevrilmiştir. Ayrıca 402 sanığa da ömür boyu hapis cezası verilmiştir.

Şekil 87 Akbaba, 28 Eylül 1961

Şekil 87.'de yer alan karikatür ile Yassıada Yargılamalarının sona ermesinin ardından '27 Mayıs' kapaklı bir ansiklopedi rafa kalkmaktadır:

"Tarih: Allah bu bahsi bir daha açtırmasın!.."

Burada 27 Mayıs bahsinin rafa kalkması; 'tarih'in ibret alınmasını umduğu için mi yoksa darbe sonucu mağdur olan insanlara üzüldüğü için mi olduğu manidardır.

Şekil 88. Akbaba, 16 Kasım 1961

"Gitti Gülsün, geldi Gülsün.

Azrail ettiğin bulsun.."

27 Mayıs 1960 darbesi sonrası yönetime el koyan Milli Birlik Komitesi, 15 Eylül 1961 günü Cemal Gürsel'in başkanlığında toplanarak Yüksek Adalet Divanı tarafından verilen ölüm cezalarını tetkik etmiştir. Bu karar neticesinde Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan 17 Eylül 1961 tarihinde idam edilmiştir.

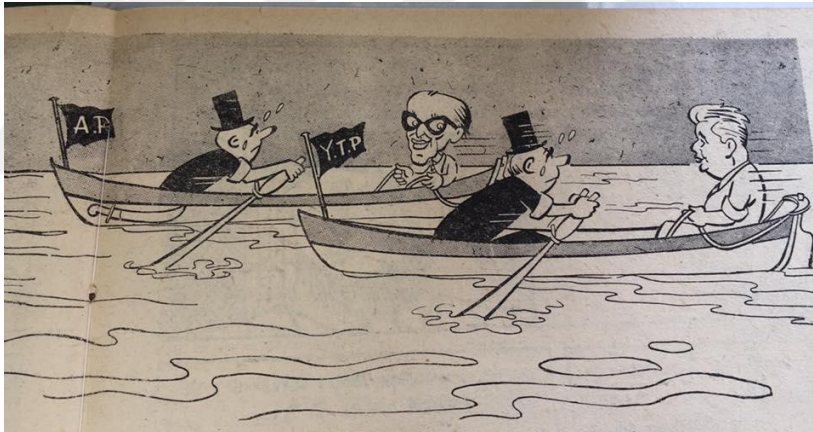
3.3. SEÇİMLER VE AKBABA

Bu başlık altında 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından gerçekleşen 1961, 1965 ve 1973 seçimlerine yer verilerek, dönemin seçim öncesi ve sonrası gelişmelerinin *Akbaba* dergisine yansımaları ele alınacaktır.

3.3.1. Akbaba'nın Gözünden 1961 Seçimleri

1961 genel seçimleri, 15 Ekim 1961 tarihinde gerçekleşmiş seçim sonucunda CHP %36,74; AP %34,80; CMP %13,95 ve YTP ise %13,72 oy oranına sahip olmuştur. Seçim sonucunda hiçbir parti tek başına iktidar olabilecek yeterli oy'a sahip olamamış, CHP-AP arasında bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Şimdi ise, 1961 seçimlerinin öncesi ve sonrası ile *Akbaba* dergisinde nasıl ele alındığını inceleyeceğiz.

Şekil 89. Akbaba, 10 Ağustos 1961

Şekil 90. Akbaba, 10 Ağustos 1961

Şekil 91. Akbaba, 10 Ağustos 1961

Şekil 89. ve Şekil 90.'da yer alan karikatürlerde Yassıada'ya doğru giden Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi liderleri bir sandal üzerinde tasvir edilmiş ve Şekil 91.'de ise 1961 Seçimleri öncesi ise 'Kürek yarışları: Yassıada Kupası'

başlığına yer verilmiştir. Son yazıda yer alan resimde ise İsmet İnönü bir güreşçi olarak tasvir edilmiştir.

Şekil 92. Akbaba, 7 Eylül 1961

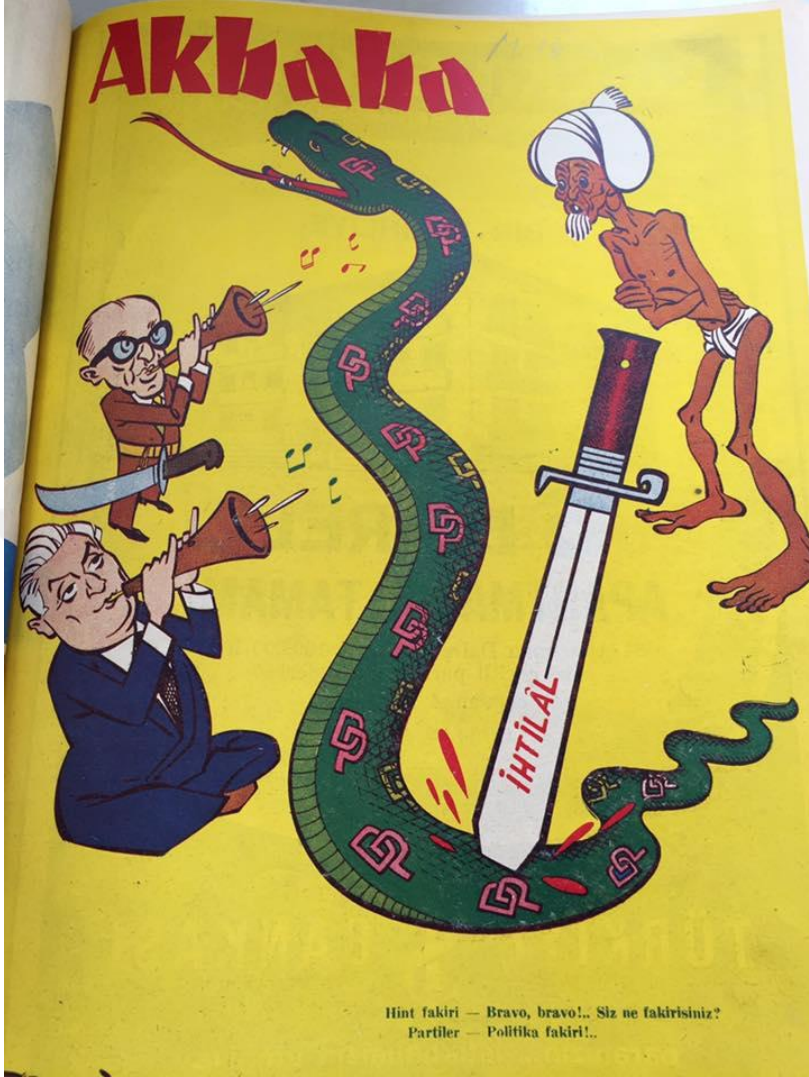

Şekil 92.'de yer alan karikatürde her kesimden insanlar ellerinde 'Ev isteriz, okul isteriz, hastane isteriz, su isteriz, ucuzluk isteriz, öğretmen isteriz, iş isteriz' pankartları ile toplumun farklı kesimlerinin istekleri resmedilmiştir. Köylü, öğrenci, yaşlı, genç, çocuklar ellerinde pankartlar ile yolun başında diyalogun konusu olmuşlardır:

"Kimi karşılamaya gidiyorlar?"

"Gelecek iktidarı!"

Şekil 93. Akbaba, 27 Eylül 1961

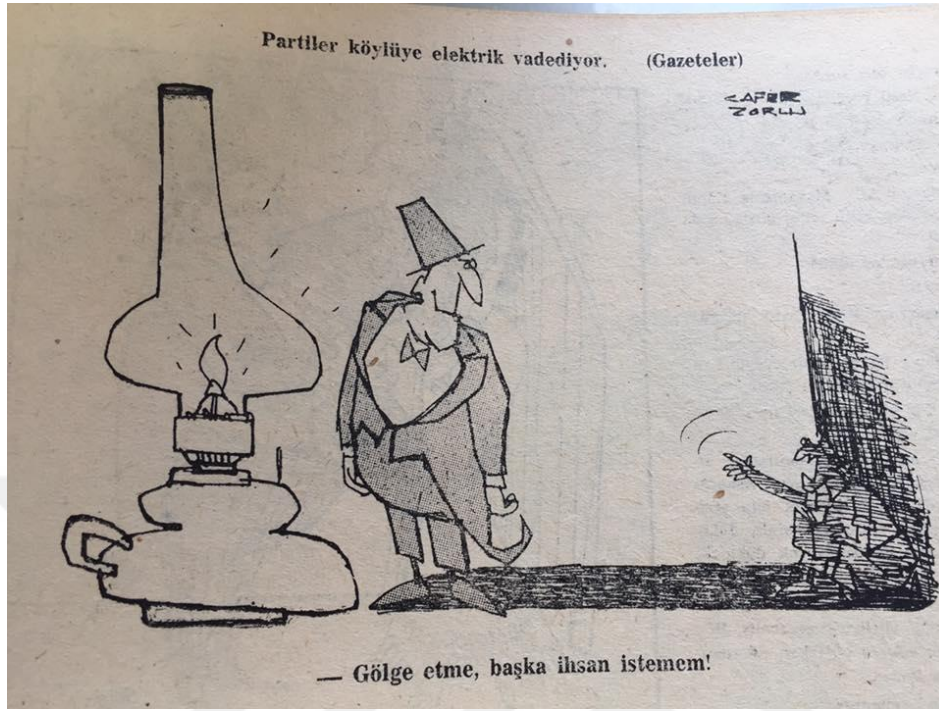
Şekil 93.'de yer alan karikatürde 'İhtilal' kılıcı bir yılanı ezerken:

"Hint Fakiri: Bravo, bravo! Siz ne fakirisiniz?

Partiler: Politika fakiri!..."

Bu kapağın yayımlanmasından 3 gün sonra 1961 seçimlerine ilişkin programını yayımlayan CHP, kampanya boyunca vatandaşlar arasında hiçbir sınıfsal ayırım yapmayacağını, bütün işçi, memur ve köylü kesiminin çıkarının korunacağını belirtmiştir. AP ise kapatılan DP'nin bir devamı olduğunu verdiği demeçlerde ifade etmiştir.

Şekil 94. Akbaba, 21 Eylül 1961

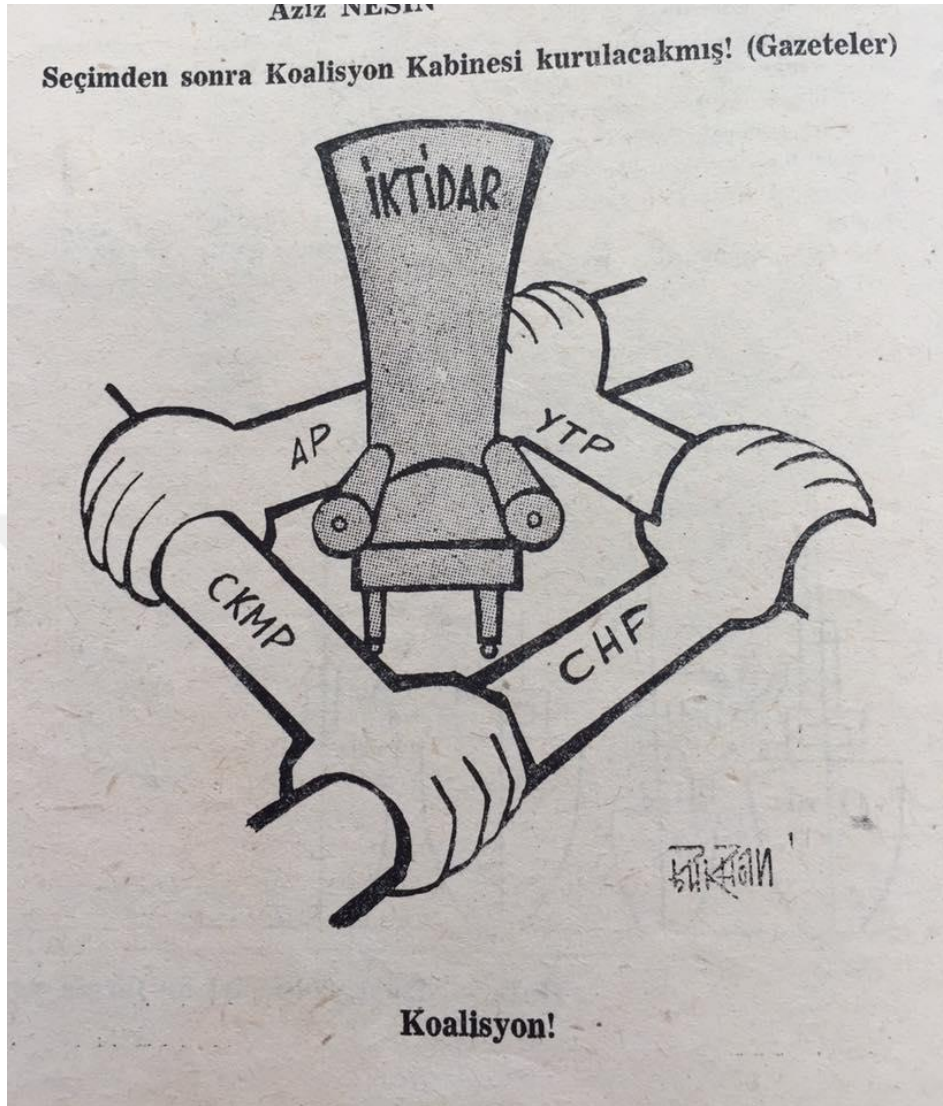
Şekil 94.'de yer alan karikatürde gazeteden bir habere yer verilmiş ve köylünün tepkisi dile getirilmiştir.

"Gazeteler: Partiler köylüye elektrik vaat ediyor.

Köylü: Gölge etme, başka ihsan istemem!"

Karikatürün yayımlandığı günlerde Maliye Bakanı Kemal Kurdaş basına bu vaatler ile ilgili verdiği demeçte "Partilerin iktisadi vaatleri bir deli saçmasıdır. 1950-1960 arasındakiine benzer bir tecrübe, Türk milletinin beş nesil daha ıstırap çekmesine yol açacaktır" dedi. (Ahmad ve Turgay Ahmad, 1976: 237) Karikatür bu dönemde seçmenin partilere olan güvensizliğini dile getirmesi bakımından önemlidir.

Şekil 95. Akbaba, 21 Eylül 1961

Şekil 95.'de yer alan resimde gazetelerdeki 'koalisyon kabinesi' kurulacağı haberlerine karşılık, CHF, CKMP, YTP VE AP'yi simgeleyen kollar ile bu partilerin işbirliği ve koalisyonu ile iktidar koltuğunun sınırlarının ve sahibinin belli olacağı tasvir edilmiştir

Şekil 96. Akbaba, 28 Eylül 1961

Şekil 96.'da yer alan resimde Bazı ses ve saz sanatkarlarının seçimlerde aday olması, 'iktidar koltuğu'nda müzik aletleri çalan ve şarkı söyleyen insanlar ile tasvir edilmiştir.

Karikatür, bu dönemde de sanatçıların siyasal hayata katılımını göstermesi bakımından önemlidir. Günümüz Türk siyasal hayatında da seçim dönemlerinde müzik, tiyatro, sinema sanatçıları siyasi partiler tarafından milletvekili adayı gösterilmektedir.

Şekil 97. Akbaba, 5 Ekim 1961

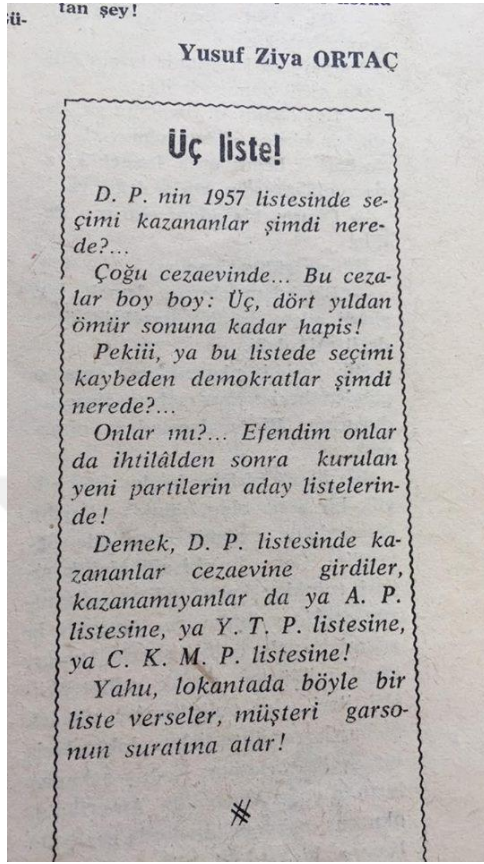

Şekil 97.'de yer alan karikatürde Gazetelerde yer alan 'Adalet Partisinden istifa edenler Millet Partisi'ne giriyorlar' haberine karşılık parti binasından CKMP lideri Osman Bölükbaşı sesleniyor:

"Siz de buyurun Paşam!..."

Karikatürün yayımlandığı günlerde basında hükümetin sağcı partileri baskı altında tuttuğuna dair haberler yayılmış; Ankara ve Kayseri'de 12 AP'li gözaltına alınmış, İstanbul'da ise 3 AP'li gözaltına alınmıştır. (Ahmad ve Turgay Ahmad, 1976: 239)

Şekil 98. Akbaba, 5 Ekim 1961

Yusuf Ziya Ortaç tarafından kaleme alınan Şekil 98.'de bulunan yazıda, 1957 seçimleri listesinde kazananların bir kısmının cezaevinde bir kısmının da diğer partilerin listelerinden seçime gireceğini ifade etmiştir. Bu partilerin ise AP, YTP ve CKMP olduğunu dile getirmiştir. Yazı bizlere 2000'li yıllarda başta CHP ve HDP olmak üzere siyasi partilerin cezaevlerindeki isimleri milletvekili adayları olarak göstermesini anımsatmaktadır.

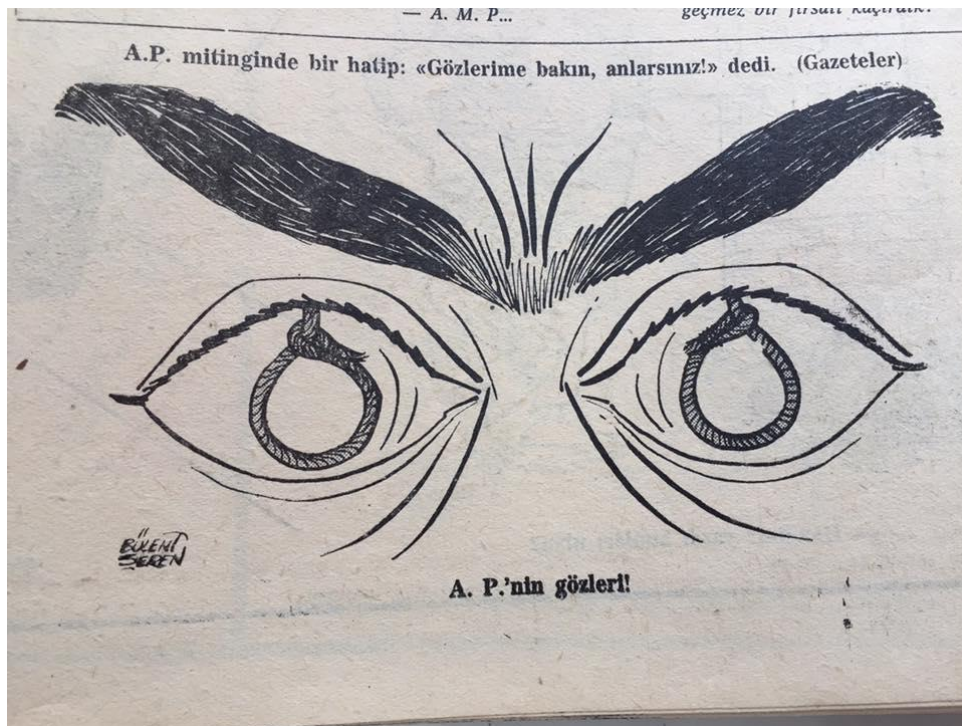
Şekil 99. Akbaba, 5 Ekim 1961

"Seçim kampanyası başladı"

Şekil 99.'da yer alan karikatürde askeri bir düzen içerisinde frak giymiş tek tip sivil kişilere, 'rahat' komutu verilerek; seçimlere nasıl bir konjonktür altında girildiği açıkça ifade edilmiştir. Kampanya sürecinin de askeri darbe sonrası bu düzlemde, adil ve sağlıklı işlemeyeceği de aşıkardır. Karikatür bizlere Türkiye'de demokrasi ve sivil siyaset üzerindeki askeri vesayeti ifade etmesi bakımından önemlidir.

Şekil 100. Akbaba, 5 Ekim 1961

Şekil 100.'de yer alan yazıda dönemin gazetelerindeki bir habere göre, AP mitinginde bir hatip: 'Gözlerime bakın, anlarsınız!' dedi. Resimde ise AP'nin göz bebekleri bir 'idam ipi' ile tasvir edilmiştir.

Bu ip ile şüphesiz, 17 Eylül 1961 tarihinde idam edilen Adnan Menderes'e bir atıf vardır. Hatip, DP'nin kapatılması sonrası devamı olmakla propagandasını sürdüren AP'nin mitinginde, tek kelime dahi etmeden propaganda yapılmıştır.

Şekil 101. Akbaba, 12 Ekim 1961

Şekil 101.'de yer alan karikatürde ağzında ekmek ile bir 'aslan', yanında ise İsmet İnönü tasvir edilmiştir: "İnönü: İlk işimiz ekmeği aslanın ağzından almak olacak!" ifadesi ile İnönü, ekonominin seçim sonrası ilk gündem maddesi olacağını, vatandaşların ekonomik refahının sağlanacağını ifade etmiştir. Karikatür, günümüz seçimleri öncesinde de partiler tarafından sıkça dile getirilen ekonomi vaatleri ile benzerlik taşımakta; gelir dağılımının adil olacağına vurgu yapılmaktadır.

Şekil 102. Akbaba, 19 Ekim 1961

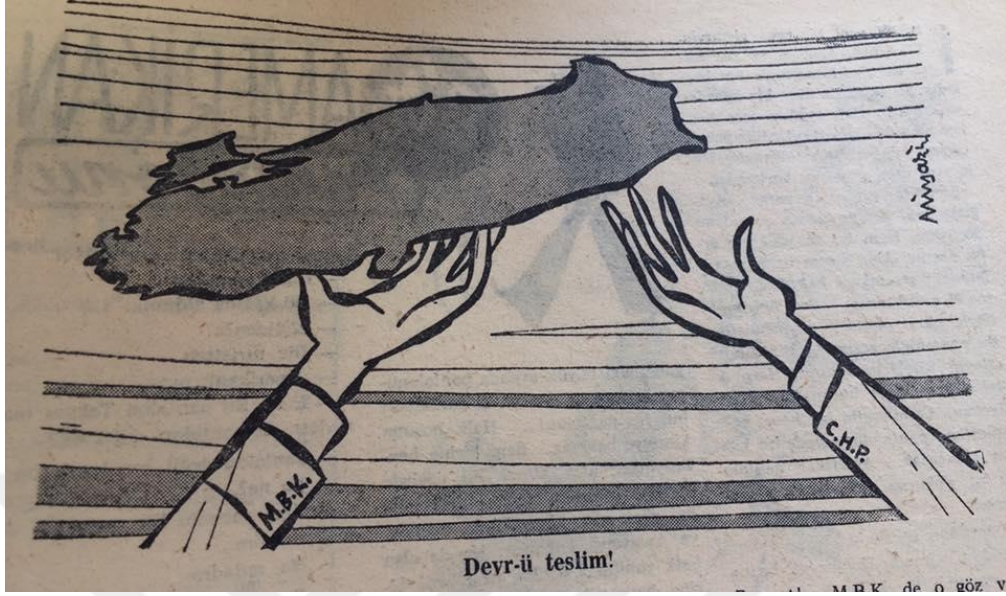

Şekil 102.'de yer alan karikatürde 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlerden CHP birinci parti olarak çıkmış fakat tek başına iktidar olamamıştır. Resimde askeri bir tören heyeti. Gelin olarak 'demokrasi', damat olarak ise '2. Cumhuriyet' tasvir edilmiştir:

"Allah dirlik, düzenlik versin..."

15 Ekim 1961 seçimleri sonucunda Menderes'in ardından, seçimlerde AP-CKMP-YTP toplu olarak oyların %62.3'ünü kazanmıştır. CHP oyların %36.7'sini alarak 173 milletvekili, AP %34.'sini alarak 158 milletvekili, CKMP %13.9'unu alarak 65 milletvekili, YTP ise %13.7 oy oranı ile 54 milletvekili ile seçimleri tamamlamıştır.

Şekil 103.Akbaba, 19 Ekim 1961

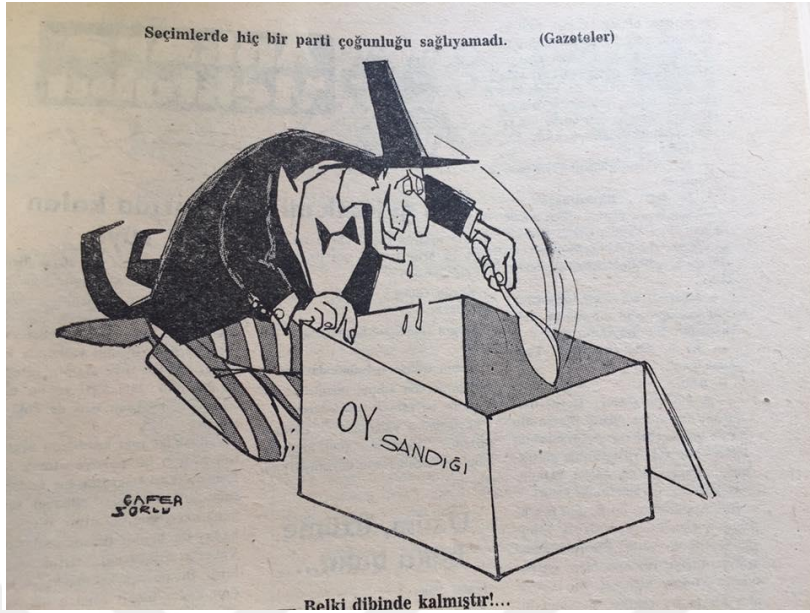
Şekil 103.'de yer alan resimde, Milli Birlik Komitesinden Cumhuriyet Halk Partisine geçen iktidar tasvir edilmiştir:

"Devr-ü teslim!"

Bu devir teslim işlemine rağmen, CHP tek başına hükümeti kuracak bir çoğunluğa sahip olamamış, bu dönem yeni bir koalisyon sürecinin habercisi olmuştur. 1960 ihtilali sonrası hükümet eden Milli Birlik Komitesinden yönetimin CHP'ye geçtiği karikatürde resmedilmiştir.

Karikatürdeki önemli bir detay ise iki farklı elin resimde görüldüğü fakat aynı gömleğin aynı olan iki kolu olduğu dikkatlice bakıldığında görülmektedir. Bu da devir teslim işlemindeki manidarlığı ifade etmektedir.

Şekil 104. Akbaba, 2 Kasım 1961

Şekil 105.'de yer alan karikatürde gazetelerde yer alan hiçbir partinin seçimlerde çoğunluğu saylayamadığı haberinin ardından oy sandığını kaşıklayan bir adam figürü tasvir edilmiştir:

"-Belki dibinde kalmıştır."

Şekil 105. Akbaba, 26 Ekim 1961

Şekil 105.'de yer alan resimde İkinci Cumhuriyet olarak tasvir edilen bir kadın ve masanın etrafında seçime giren parti liderleri olarak ise İsmet İnönü, Ragıp Gümüşpala, Osman Bölükbaşı ve Ekrem Alican tasvir edilmiştir.. Yeterli çoğunlukla tek bir partinin iktidar olması mümkün olamamış ve koalisyon süreci başlamıştır:

"İkinci Cumhuriyet: Ah başıma gelenler!.."

Cumhurbaşkanı seçilen Gürsel, 10 Kasım 1961 tarihinde İnönü'den hükümeti kurmasını istedi. 20 Kasım 1961 tarihinde ilk koalisyon hükümetini kurduğunu açıklayan İnönü, kabinesini açıkladı. Kabine AP ve CHP arasında eşit olarak bölüştü. (Ahmad ve Turgay Ahmad, 1976: 241,242)

Şekil 106. Akbaba, 2 Kasım 1961

Şekil 106.'da yer alan resimde 1961 seçimlerinden sonra tek başına hükümet kurulamaması sonrası başlayan Koalisyon süreci de 'tecrübe tahtasına' yazılırken tasvir edilmiştir. 38. kuruluşunu kutlayan Cumhuriyetimizin tecrübe tahtasındaki üçüncü deneyimi ise koalisyon olmuştur.

Karikatür, günümüzde özellikle 90'lı yıllar Türk siyasetinde çokça karşımıza çıkacak olan koalisyonlar sürecinin tarihsel alt yapısının bu döneme dayandığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Şekil 107. Akbaba, 2 Kasım 1961

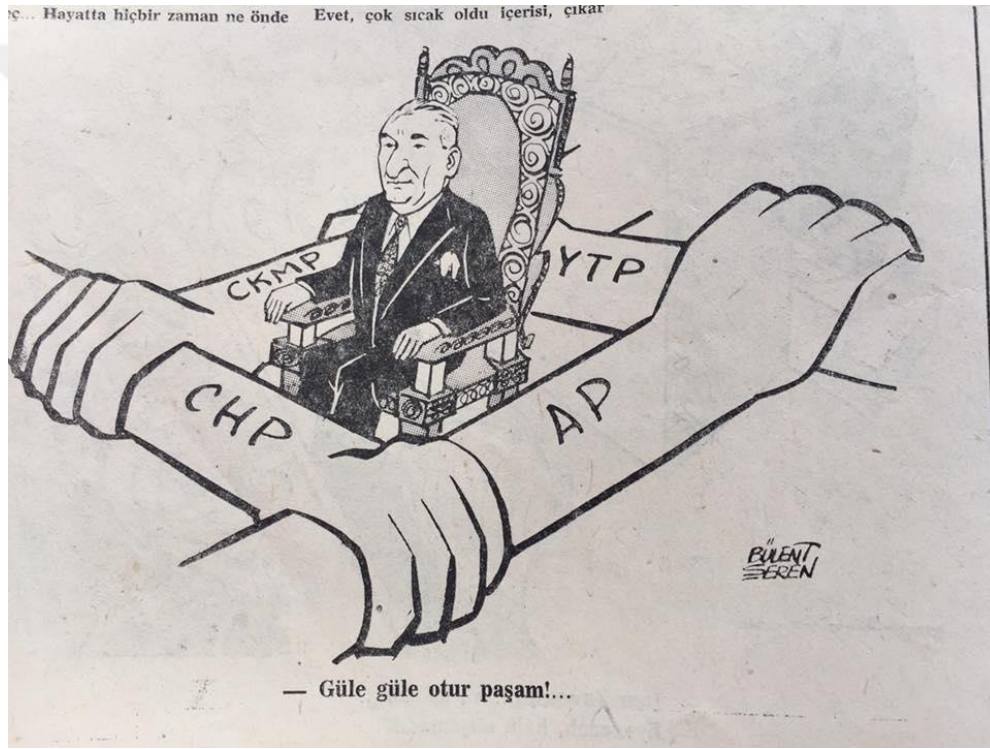
'Devlet içinde devlet' başlığı ile Şekil 107.'de yer verilen resimde; 'koalisyon' kazanında seçime giren tüm partilerin liderleri yer almaktadır:

"Nafile...Dört yıl değil, kırk yıl aynı kazanda kaynatsalar yine birbirine ısınmazlar!..."

Seçim sonrası, hiçbir partinin tek başına iktidar olacak oy oranına sahip olamaması sonucunda CHP-AP koalisyonu kurulmuştur.

Karikatür, bu dönemde siyasi partiler arası görüşme ve diyalog sürecinin bittiğini, her bir siyasi parti liderini 'kazan' içerisinde farklı yönlerle dönmesiyle tasvir ederek betimlemiştir.

Şekil 108. Akbaba, 9 Kasım 1961

Şekil 108.'de yer alan resimde hükümet kurulamaması sonrası iktidar koltuğunda Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel tasvir edilmiştir:

"Güle güle otur paşam!..."

Gürsel, 'Memleketi bu şartlar altında bırakamam.' Beyanında bulunarak Cumhurbaşkanı adaylığı için sinyalleri vermiştir. Gürsel, 26 Ekim 1961 yılında ise Cumhurbaşkanı olarak Çankaya köşküne çıkmıştır. Bu da tüm bu süreçte basının destekleyici rolünü bizlere göstermektedir. (Ahmad ve Turgay Ahmad, 1976: 240)

Şekil 109. Akbaba, 23 Kasım 1961

20 Kasım 1961 tarihinde Cemal Gürsel tarafından hükümeti kurma görevi İsmet İnönü'ye verilmiş ve CHP-AP koalisyonu ile hükümet kurulmuştur. Şekil 109.'da yer alan resimde Türkiye kara parçası üzerinde bir aile odası tasvir edilmiştir:

"Gazeteler: İnönü başbakan oldu."

"Vatandaş: Artık rahat uyuyabiliriz karıcığım!.."

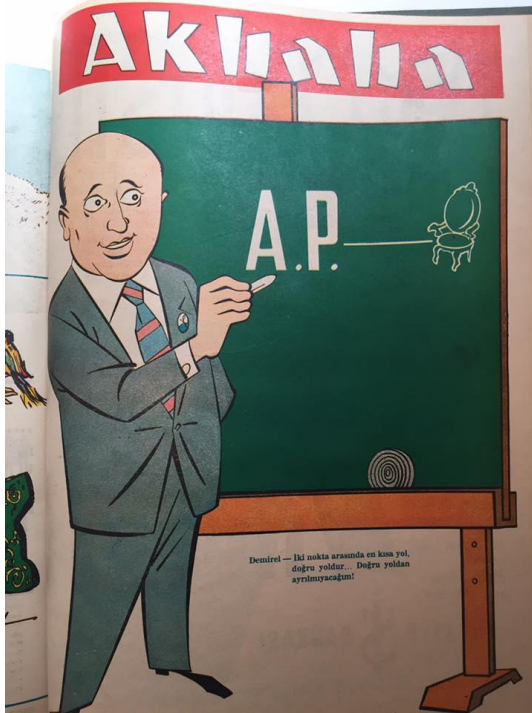
Dergi, DP iktidarı sonrası CHP yanlısı tutumunu halen devam ettirmekte, vatandaşın rahat bir uyku uyuması adına İnönü'nün Başbakanlığından yana tavrını

ortaya koymaktadır Ailenin yanında bulunan bebeklerini de tasvir eden dergi; İnönü'nün başbakanlığını gelecek nesiller için de en uygun karar olduğu mesajını vermektedir.

3.3.2. 1965 Seçimleri: 'Demir-el' ve 'Ortanın Solu'

28 Kasım 1964 tarihinde yapılan Adalet Partisi genel kongresinde Sadettin Bilgiç, Tekin Arıburun ve Ali Fuat Başgil'in de içerisinde bulunduğu yarışta Süleyman Demirel; 1679 oydan 1072'sini alarak AP Genel Başkanı seçilmişti. 1965 seçimlerine 1 seneden az bir zaman kalmış olmasına rağmen, halk nazarında Demirel artan siyasi ivmesi ile dikkat çekmekte, bu dönem Türk siyasetine damga vurmaktadır. 1965 seçimlerine giden süreçte ise CHP cephesinde 'Ortanın solu' tartışmaları baş göstermekte; tartışmanın sonucu seçim sonuçlarına ve parti içi bölünmenin başlangıcına yol açmaktadır.

Şekil 110. Akbaba, 10 Aralık 1964

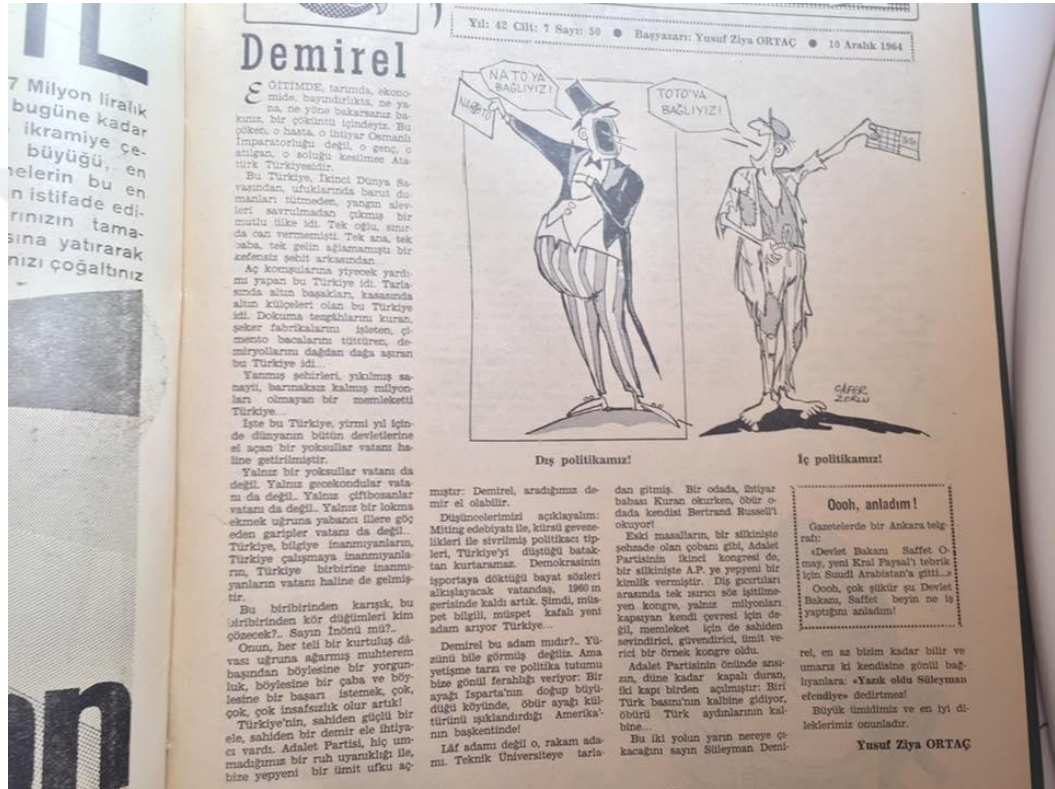

Şekil 110.'da yer verilen resimde bir yazı tahtasında "A.P." yazısı ve yanında ise iktidarı simgeleyen 'iktidar koltuğu' görülmektedir.

Tahtanın hemen yanında ise 28 Kasım 1964 tarihinde yapılan kongrede 1679 oydan 1072'sini alarak AP Genel Başkanı seçilen Süleyman Demirel tasvir edilmiştir:

"Demirel: İki nokta arasında en kısa yol, doğru yoldur...Doğru yoldan ayrılmayacağım!..."

Şekil 111. Akbaba, 10 Aralık 1964

Yusuf Ziya Ortaç tarafından kaleme alınan ve Şekil 111.'de yer verilen 'Demirel' başlıklı yazıda Ortaç; Türkiye'nin eğitimden tarıma, ekonomiden bayındırlığa bir çöküntü halinde olduğunu, bu çöküntüden Türkiye'yi kurtaracak 'demir el' in Süleyman Demirel olacağını, büyük ümitlerin ve en iyi dileklerin onunla olduğunu ifade etmiştir.

Ayrıca yine 29 Kasım 1964 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan yılın adamı anketinde %39.13 ile İnönü, %34.60 ile de Demirel ikinci sıradadır. Demirel 1965 seçimlerine giden süreçte günden güne adından söz ettirmektedir.

Yazı, bu süreçte derginin uzun senelerden sonra ilk kez bir muhalefet partisini bu denli destekleyen bir tutum takınması bakımından dikkat çekicidir.

Şekil 112. Akbaba, 10 Aralık 1964

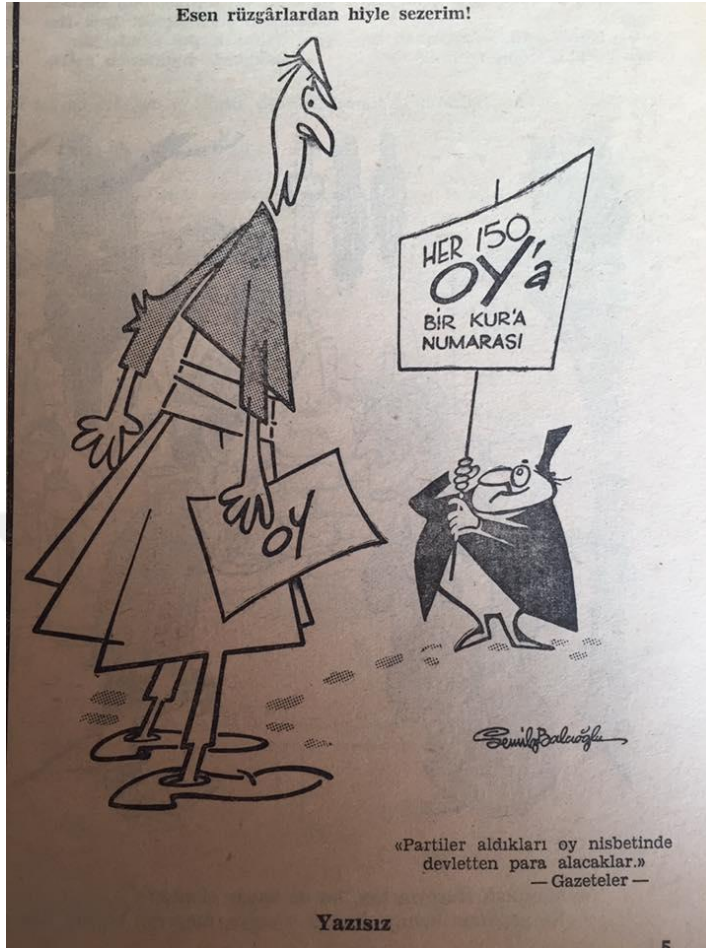
Gazetelerde yer alan; dönemin "C.H.P. Milletvekillerinden Fahri Giritlioğlu, Türkiye Büyük Millet Meclisinde Süleyman Demirel için bir sözlü soru verdi." haberi üzerine İsmet İnönü, Şekil 112.'de yer verilen karikatürde bir yemek masasında tasvir edilmiştir:

"İnönü: Ben bunu yiyemeyeceğim!.."

Karikatürde, İnönü-Demirel çekişmesi ve Demirel'in parlayan ivmesi sonrası CHP'nin milletvekilleri ile birlikte Demirel'e karşı olan topyekun tavrı ortaya konulmuştur.

İnönü'nün yemek menüsünde Süleyman Demirel ile bütünleşen ve 1965 seçimlerinde de bir figür olarak karşımıza çıkacak olan 'demir el' vardır, İnönü ise bu çekişme ve sözlü soru sonrası açıklamada bulunarak, bir anlamda Demirel'i politikada saf dışı bırakamayacağını ifade etmiştir.

Şekil 113. Akbaba, 4 Ağustos 1965

Şekil 113.'de yer alan resimde gazetelerde yer alan '*Partiler aldıkları oy nispetinde devletten para alacaklar*' haberi üzerine elinde 'oy zarfı' ile bir kadın ve yanında politikacı bir kişi 'Her 150 oy'a bir kur'a numarası' afişi ile bir kişi tasvir edilmiştir.

'*Esen rüzgarlardan hile sezerim*' başlığı, bu dönemde seçmenin partilere ve seçimlere olan güvensizliğini ortaya koymuş, devletten yardım almak isteyen bir partili resmedilerek, seçmen ile karşı karşıya tasvir edilmiştir.

Şekil 114. Akbaba, 4 Ağustos 1965

Şekil 114.'de yer alan resimde İsmet İnönü'nün gazetelerde yer alan '*Seçimde her şeyi söylemeli, sonra hepsini unutmali.*' açıklamalarına yer verilmiş ve alt kısımda ise bir CHP Mitingi tasvir edilmiştir :

"Bütün tarla sahiplerine traktör, her köye cami, her camiye imam..."

Tarımsal ve dini alandaki bu ifadeler CHP'nin bundan önceki seçim propagandaları ile tezat oluşturmakta, ideolojisi ile ters düşmektedir. Nitekim derginin bilhassa tek parti dönemindeki karikatürlerine bakılacak olursa bu farklılık net bir biçimde görülebilir. Öyle olmalı ki İnönü, '*daha sonra tüm bu söylenenleri unutmali*' ifadelerini kullanmıştır. 17 Eylül 1965 tarihinde 'CHP Söz Veriyor' başlığı ile seçim bildirisini yayımlayan parti; toprak reformu, planlama, devletin kuracağı firmalar gibi başlıklar üzerinde durmuştur.

Şekil 115. Akbaba, 11 Ağustos 1965

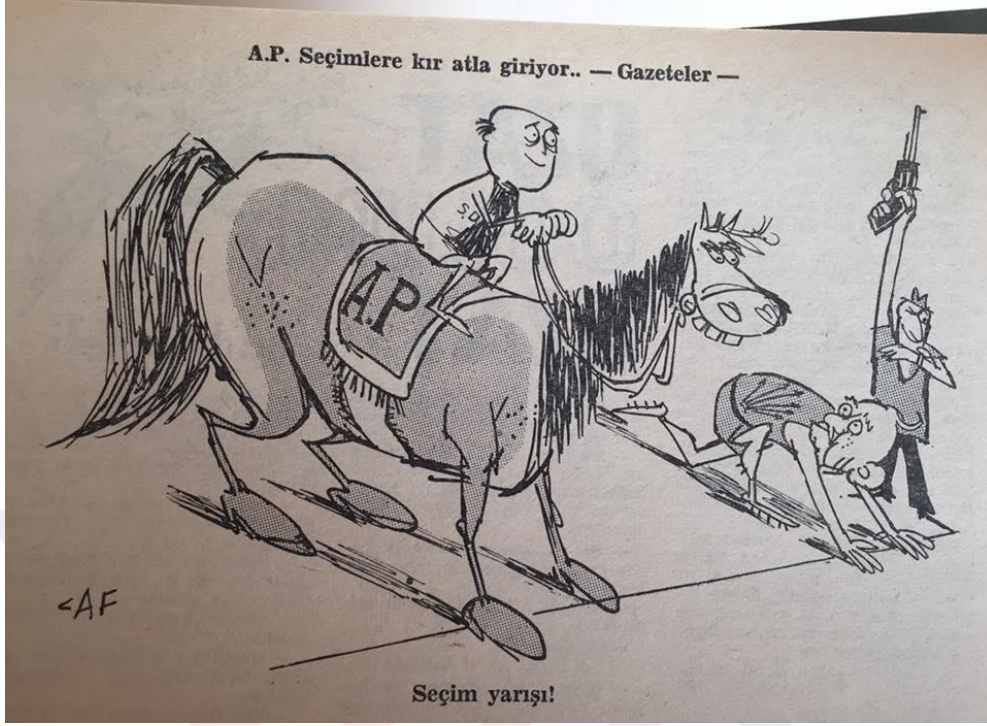
Şekil 115.'de yer alan resimde gazetelerde yer alan '*Partilere yedi milyon lira dağıtıldı*' haberine yer verilmiş ve kırmızı bir para kesesinin etrafında seçime girecek parti liderleri tasvir edilmiştir:

"Devlet malı deniz!."

Karikatürde hazineden açılan bir kese ve seçime katılacak partiler resmedilmiştir. Beyaz kır atının ağzındaki paralar ile AP, İnönü'nün CHP'nin altı oku ile bastırarak tek tek aldığı para desteleri ile CHP, bir teraziye doldurduğu paralar ile 'adalet' vurgusu ve vaatleri ile öne çıkan Bölükbaşı liderliğindeki CKMP, sırtına yüklediği çuvalı ile Ekrem Alican liderliğindeki YTP ve uçan bir kuşun bacaklarındaki paralar ile yardımdan payını alan MP resmedilmiştir.

Türk siyasal hayatında günümüzdeki seçimler öncesinde de sıkça tartışılan bir konu olan partilere yapılan yardımlar konusu bağlamında bu dönemde siyasete ve siyasetçilere olan güvensizliği vurgulamaktadır.

Şekil 116. Akbaba, 11 Ağustos 1965

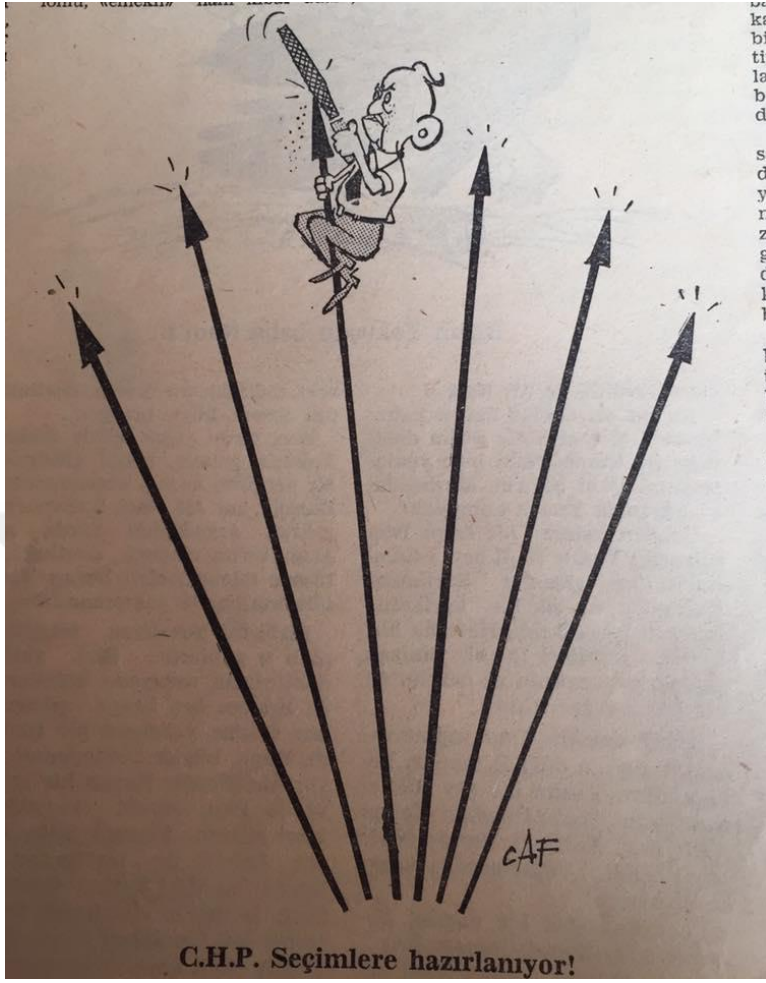

Şekil 116.'da yer alan resimde gazetelerde yer alan 'A.P. Seçimlere kır atla giriyor.' haberine yer verilmiş ve Süleyman Demirel bir kır atının üzerinde tasvir edilmiştir. Hemen yanında 6 oklu CHP amblemlili kıyafeti ile İsmet İnönü yer almaktadır:

"Seçim yarışı!..."

Yarıştta, Demirel'in basın tarafından seçimin favorisi olduğu, İnönü'nün yalnız kaldığı ve yaşlandığı halde koşuya hazır olduğu Akbaba tarafından resmedilmiştir. Ayrıca İnönü sonraki günlerde yaptığı bir seçim nutkunda da, AP zaferinin geçmişe yeniden bir dönüş olacağını ifade ederek AP politikacılarını 'beyaz atın mirasını paylaşmaktan öte amacı olmayan kişiler' olarak tanımlamıştır. (Ahmad ve Turgay Ahmad, 1976: 297)

Şekil 117. Akbaba, 18 Ağustos 1965

Şekil 117.'de yer alan resimde C.H.P'nin altı okunun üzerinde elinde masatla okları parlatan, seçimlere hazırlık yapan kişi olarak İsmet İnönü tasvir edilmiştir:

"C.H.P Seçimlere hazırlanıyor!.."

Karikatürde parlatılan oklar ile AP'nin ve dönemin gelişmelerine karşı okların ve ifade ettiği ilkelerin güncellenmesi ve yeniden revize edilerek, seçim programının bu doğrultuda hazırlandığı, bu hazırlığın da bizzat İnönü tarafından yapıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca karikatürde İnönü'nün ortanın solunda durduğu görülmekte, böylelikle seçimlere hazırlık sürecinde gündeme gelen 'ortanın solu' kavramına vurgu yapılmaktadır.

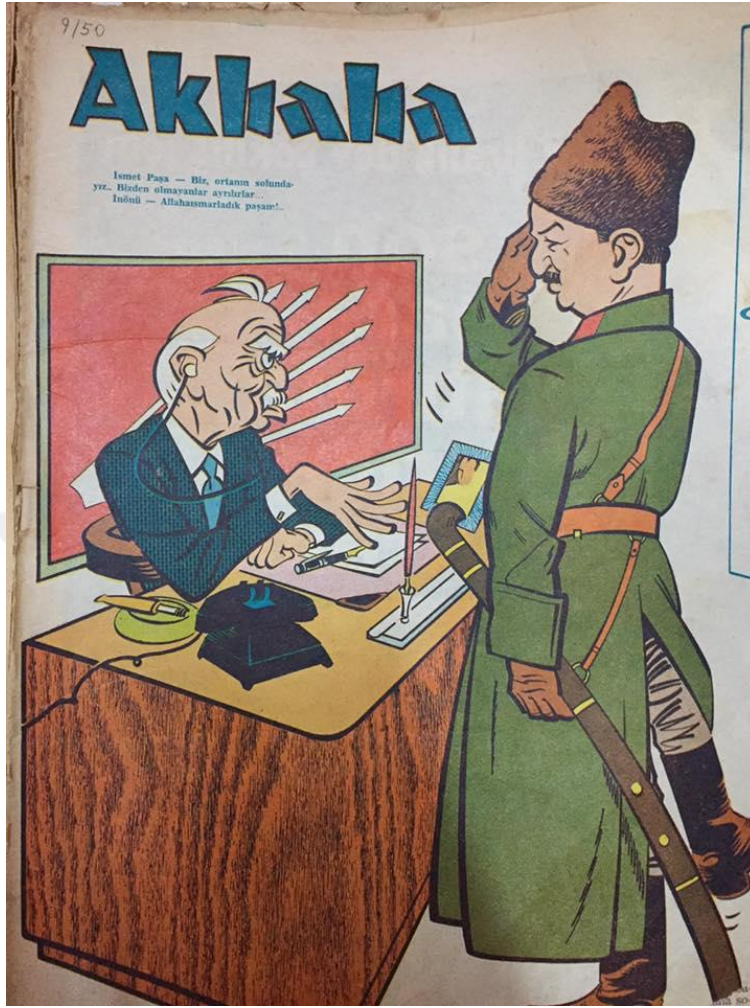
Şekil 118. Akbaba, 6 Ekim 1965

Şekil 118.'de 1965 seçimlerine dört gün kala 41. sayıda yer alan kapakta; önde elinde sarı 'oy zarfı' bulunan bir vatandaş, arkasında ona yetişmeye çalışan parti liderleri ile görülmekte ve popülizm eleştirilmektedir:

"Partiler: İzindeyiz!.."

Şekil 119. Akbaba, 8 Aralık 1965

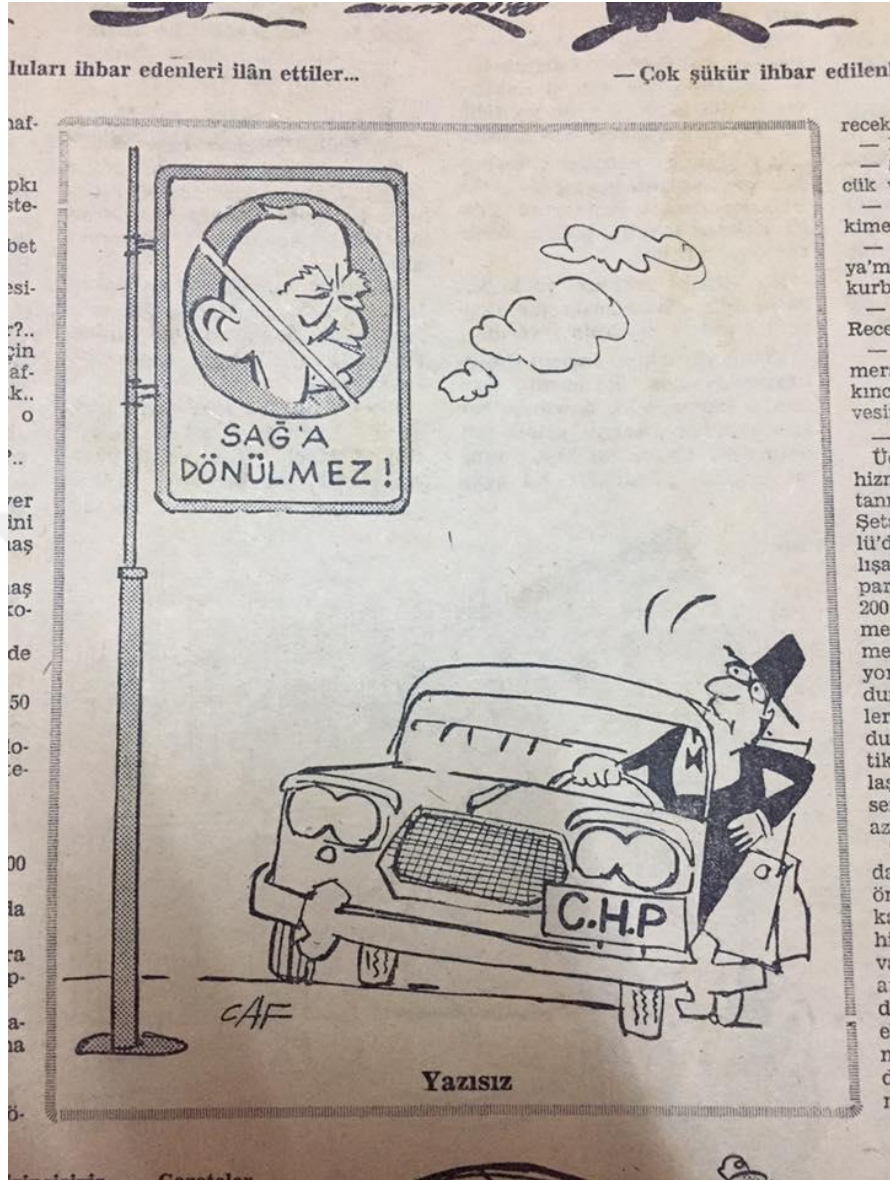
Şekil 119.'da yer alan resimde İsmet İnönü iki farklı yönü ile tasvir edilmiştir. Masada oturan C.H.P lideri İnönü ile asker selamı veren İsmet Paşa karşılıklı konuşmaktadır:

"İsmet Paşa: Biz, ortanın solundayız; bizden olmayanlar ayrılırlar.

İnönü: Allahısmarladık paşam!..."

Özellikle 10 Ekim 1965 genel seçimlerinden sonra gitgide hararetli tartışmaların yaşandığı CHP içinde 'ortanın solu' önemli bir gündem maddesi olmuştur. Kavramın, seçimlerdeki mağlubiyette etkisi olduğu ve bunun da parti içinde ayrışma ve bölünmelere yol açtığı görülmüştür.

Şekil 120. Akbaba, 8 Aralık 1965

Şekil 120.'de yer alan resimde C.H.P plakalı bir araç tabelanın önünde duraklamıştır ve tabelada ise İsmet İnönü 'Sağ'a dönülmez' uyarısı ile tasvir edilmiştir.

'Ortanın solu' dönemin CHP'lileri tarafından "Bu memleketin meselelerinin halli davadır" şeklinde tanımlanmış; 'sol' un ifade edildiği gibi komünizmin bir işareti olmadığı aksine AP'nin uyguladığı politikanın insanları komünizme davet ettiğini ifade etmişlerdir.

'Ortanın solu' kavramı, ilk olarak 1965 genel seçimleri öncesinde İsmet İnönü'nün gazeteci Abdi İpekçi'ye verdiği röportajla dile getirilmiş; CHP'nin devletçi ve ortanın solunu benimseyen bir anlayışta olduğu dile getirilmiştir. Ortanın solu tartışmaları; 1961 anayasasının özgür ortamında, TİP gerçeğinin belli kesimlerin ilgi odağı haline gelmesi sonrası CHP'nin uyguladığı bir strateji ve slogan haline gelmiştir.

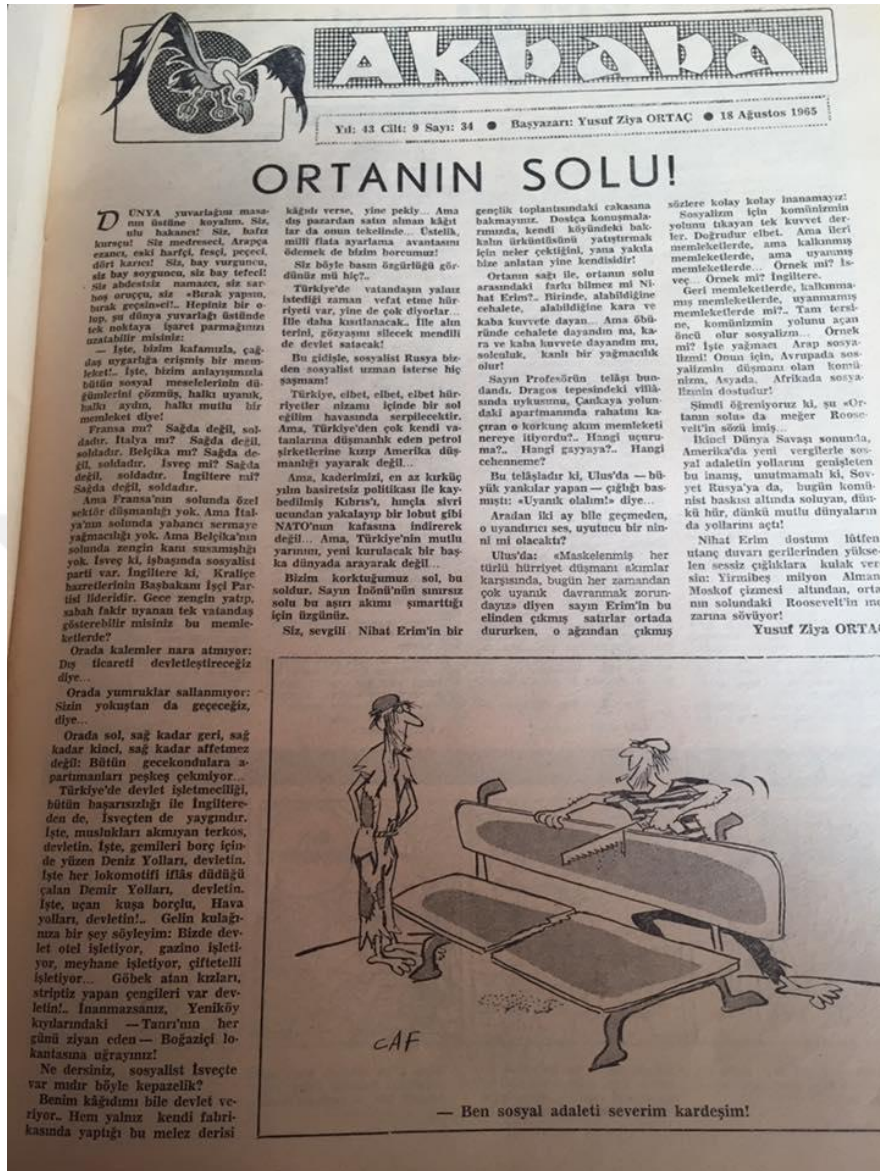
Şekil 121. Akbaba, 1965

Şekil 121.'de yer alan resimde basın mensubuna görüntü veren İsmet İnönü, kameranın sağ tarafına bakıp poz vermektedir. Basın mensubunun uyarısı gecikmez:

"Lütfen biraz sola bakıp gülümseyiniz paşam!..."

Şekil 122. Akbaba, 18 Ağustos 1965

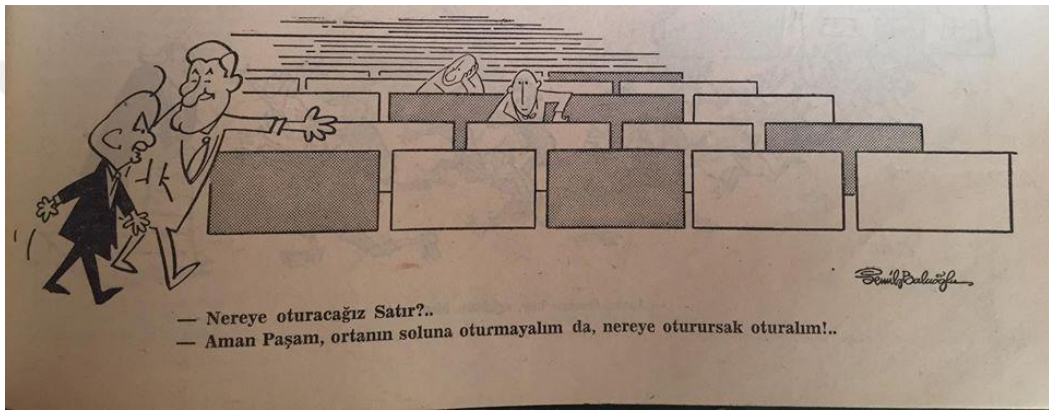

Yusuf Ziya Ortaç'ın 'Orta'nın Solu' başlığı ile kaleme aldığı Şekil 122.'de yer alan yazıda Ortaç'ın yazısının giriş kısmındaki "Dünya yuvarlağını masanın üstüne koyalım. Siz ulu hakancı! Siz hafız kursçu! Siz medresece, Arapça ezancı, eski harfçi, fesçi, peçeci, dört karıcı! Siz bay vurguncu, siz bay soyguncu, siz bay tefeci! Siz abdestsiz namazcı, siz sarhoş oruççu, siz 'bırak yapsın bırak geçsin'ci! Hepiniz bir olup şu dünya yuvarlağı üstünde tek noktaya işaret parmağınızı uzatabilir misiniz? İşte bizim kafamızla çağdaş uygarlığa erişmiş bir memleket, diye!" açıklamaları ile ülkenin bugününe değin gelinen noktada geçmişe dair ağır eleştirilerde bulunmuştur.

Ortanın solu kavramının ideolojik arka planına değinmiş, Nihat Erim'e hitaben tavsiyelerde bulunmuş, Fransa, İtalya, Belçika, İsveç, İngiltere gibi ülkelerden örnekler vermiş ve devletin tekerci yaklaşımını eleştirmiştir.

Ortanın solu tartışmaları özellikle 1965 CHP kurultayı sonrası Türk siyasal hayatında adından sıkça söz ettirecek olan Ecevit'in siyaset sahnesine adım atmasını göstermektedir. Ecevit, kurultay sonrası parti genel sekreteri olmuş; daha sonra Nihat Erim de Ecevit'le birlikte ortanın solu hareketine destek olmuştur.

Şekil 123. Akbaba, 27 Ekim 1965

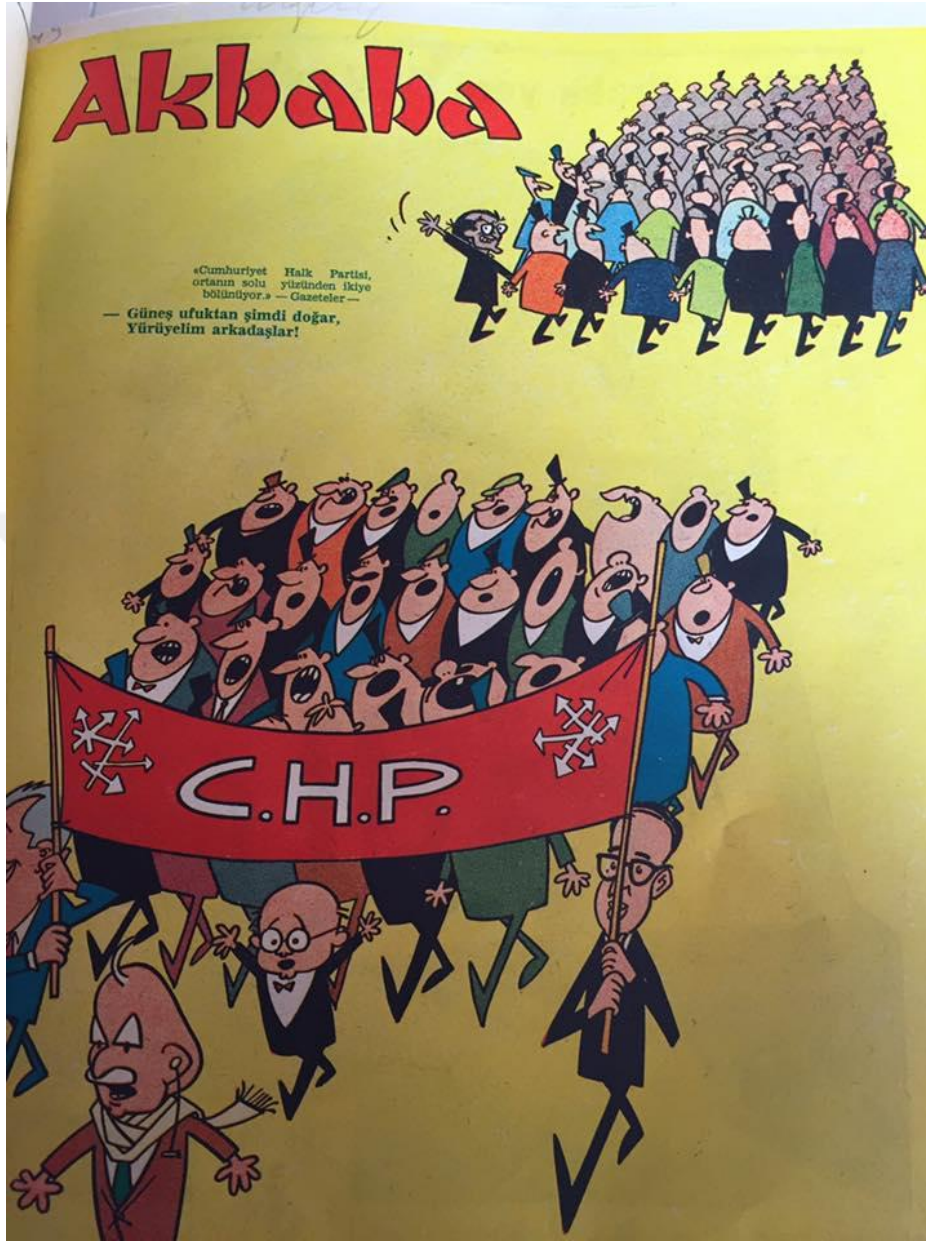
Şekil 123.'de yer verilen resimde 1965 seçimlerinden kısa bir süre önce değişen partinin 'Ortanın solu' ideolojisinin ardından seçimlerden başarısızlıkla çıkan İsmet İnönü tasvir edilmiştir:

"-Nereye oturacağız Satır?"

-Aman Paşam, ortanın soluna oturmayaalım da, nereye oturursak oturalım!.."

Karikatürde 10 Ekim 1965 seçimlerinde uygulanan 'Ortanın Solu' açıklaması ve stratejinin başarısızlıkla sonuçlanması sonrası İsmet İnönü'nün duracağı yer partililerce gösterilmektedir.

Şekil 124. Akbaba, 1 Aralık 1965

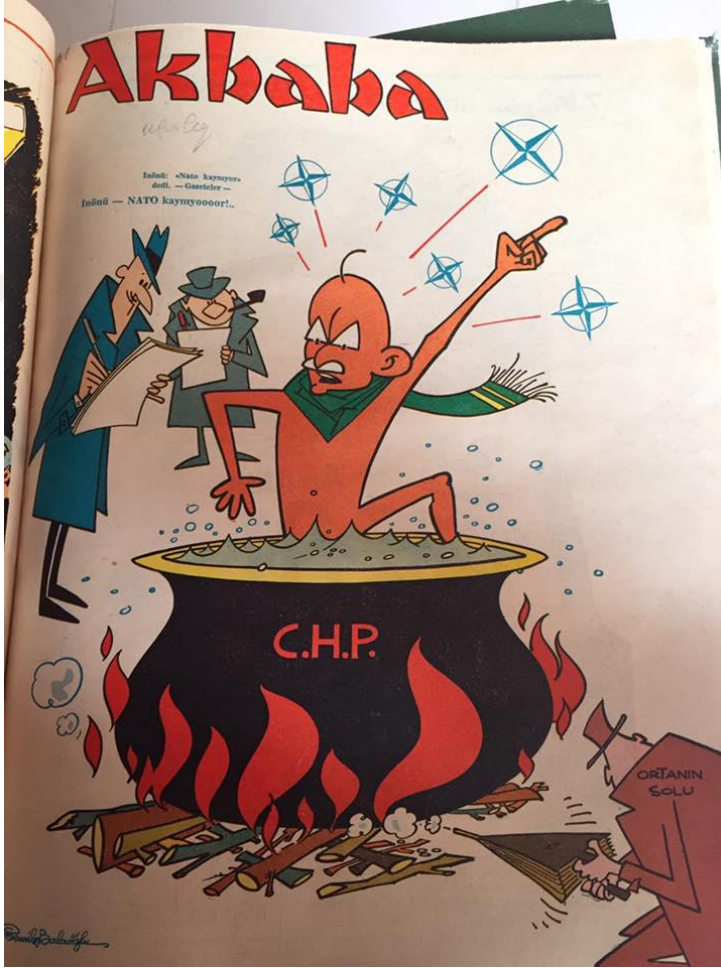
Şekil 124.'de yer alan resimde gazetelerde yer alan 'Cumhuriyet Halk Partisi ortanın solu yüzünden ikiye bölünüyor' haberine yer verilmiş ve C.H.P içindeki bölünme tasvir edilmiştir:

"Güneş ufuktan şimdi doğar, yürüyelim arkadaşlar!..."

Ortanın solu tartışmaları devam ederken, 11 Aralık 1965 tarihinde de Sıtkı Ulay'ın Sosyal Demokratik Partisi kendini kapatarak; CHP saflarına geçmiş ve ortanın solunu destekleyenlerin arasına katılmıştır. (Ahmad, 1976: 303)

CHP, günümüz Türk siyasal hayatında da parti içi çekişme ve tartışmaları ile sıkça gündeme gelmektedir. Karikatür bilhassa, günümüz CHP'sinde ulusalcılar-yenilikçiler tartışmalarını bizlere hatırlatmakta, bu ayrışmanın tarihsel alt yapısını bizlere göstermektedir.

Şekil 125. Akbaba, 15 Aralık 1965

Şekil 125.'de yer alan resimde 'Ortanın solu' tartışmaları devam ederken İnönü'nün gazetelere yaptığı 'NATO kaynıyor.' açıklamasına yer verilmiş, C.H.P kazanında kaynayan İsmet İnönü tasvir edilmiş ve bu kaynamaya da odun atan kişi tasviri ile 'Ortanın Solu'na yer verilmiştir:

"İnönü: NATO kaynıyooor!.."

Karikatürde basına demeç veren İnönü, iç mesele olarak çokça büyüyen ve ülke gündeminin ana eksenine oturan 'Ortanın Solu' tartışmalarından odağı kaldırarak NATO ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Açıklama, 26 Kasım 1965

tarihinden ABD Savunma Bakanının Türkiye’de nükleer silahlar taşıyan uçakların bulunduğuna dair yaptığı açıklamanın ardından yapılması da bu açıklamaya bir atıftır.

Şekil 126. Akbaba, 13 Ekim 1965

Şekil 126.'da yer verilen resimde 1965 seçimlerinden zaferle çıkan solda Süleyman Demirel, sağda ise ikinci en yüksek oyu alan İsmet İnönü görülmektedir. İhtiyar bir kişi elinde mürekkeple beyaz bir sayfa açmıştır:

"Tarih tekrerrüden ibarettir!.."

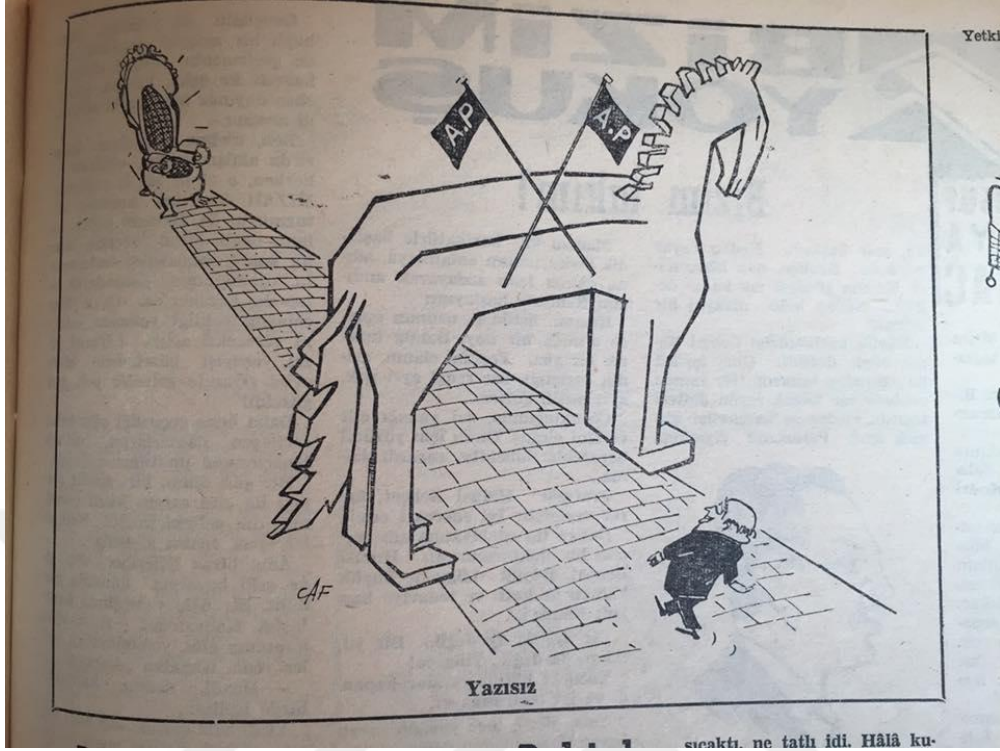
10 Ekim 1965 seçimleri sonucunda AP %52.87 oy ile 240 milletvekili, CHP % 28.75 ile 134 milletvekili, MP %6.16 ile 31 milletvekili, CKMP ise %2.24 oy ile 11 milletvekili çıkarmıştır. CHP için bu seçim, 1950 yılından sonra en az oy aldığı seçim olması sebebiyle kötü sonuçlanmıştır. Sebebinin ‘ortanın solu’ sloganı olduğu söylenmekte, bu ise parti içinde sonraki günlerde başlayacak olan tartışmaların ana eksenini oluşturmaktadır. (Ahmad ve Turgay Ahmad, 1976: 299)

Şekil 127. Akbaba, 13 Ekim 1965

Yusuf Ziya Ortaç tarafından kaleme alınan ve Şekil 127.'de yer alan 'Seçimlerden Sonra' başlıklı yazıda Ortaç; İnönü'nün politika hayatına dair tespitlerini anlatmıştır. Seçim öncesi uygulamaya konulan Milli Bakiye Sistemi'ni 'milli artık kurnazlığı' şeklinde nitelendiren Ortaç; İnönü'nün bencil olduğunu, öfkesine yenildiğini, İnönü'nün partinin üst organlarında yeni kişilere fırsat vermediğini ve bu kişileri yaptığı hizmetlere ortak etmediğini eleştirmiştir. Demirel ile ilgili olumlu kanaatlerinin devam ettiğini yineleyen Ortaç; en doğru, hayırlı ve verimli olacak olanın bu seçimin nihayetinde CHP-AP koalisyonu olacağını ifade etmiştir.

Şekil 128. Akbaba, 13 Ekim 1965

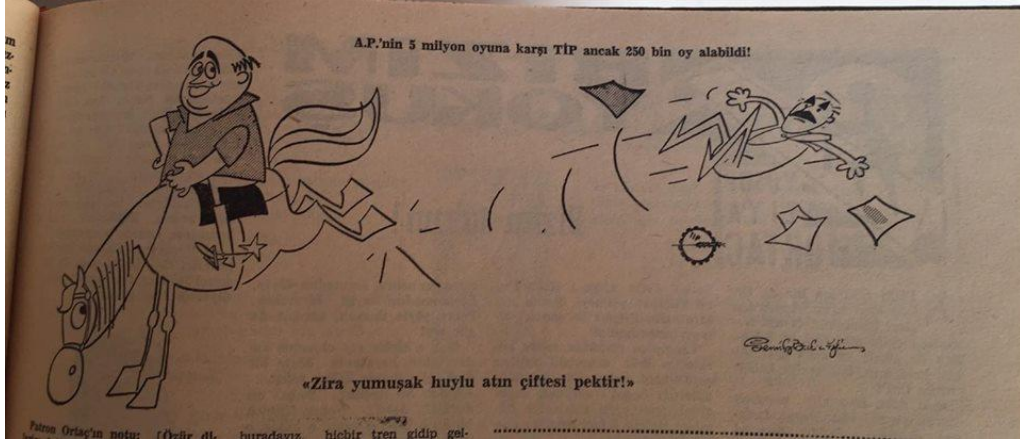

Şekil 128.'de yer alan resimde seçimlerden başarı ile çıkan Başbakan Süleyman Demirel, 'A.P.' yazılı alandan iktidar koltuğuna doğru yürürken tasvir edilmiştir.

Kampanya boyunca kendisi ile bütünleşmiş olan kıratının altından koltuğuna giden Demirel, %52.87 oy oranı ile iktidarın sahibi olmuştur.

Karikatür bizlere basının seçimler öncesi olan desteğini göstermesi bakımından önemlidir. Günümüz Türk siyasetinde de sıkça tartışılan bir konu olan basın tarafsızlığı konusu tarihsel olarak konjonktüre göre farklı yayım çizgisi izleyen Akbaba dergisinde sıkça karşımıza çıkmakta; dönemsel olarak üslup ve içerik değişikliği net bir biçimde gözümüze çarpmaktadır.

Şekil 129. Akbaba, 27 Ekim 1965

Şekil 129.'da yer alan resimde A.P.'nin 5 milyon oyuna karşı 250 bin oy olan TİP sağda tasvir edilmiştir. Solda ise atının üzerinde Süleyman Demirel yer almaktadır:

"Zira yumuşak huylu atın çiftesi pektir!"

Bu atasözü ile seçimin sonucunda Demirel'in farklı kazandığı ve kır atının tozu ile TİP Başkanı Aybar'ı ve seçim bildirileri/oy pusulalarını savurduğu resmedilmiştir. Atasözü, sonraki yıllarda günümüz Türk siyasal hayatında 2002 sonrası dönemde Başkan Recep Tayyip Erdoğan tarafından meydanlarda okunan Mehmet Akif Ersoy'un "Zulmü Alkışlayamam" şiirindeki 'Yumuşak başlı isem kim dedi uysal koyunum.' dizelerini bizlere hatırlatmaktadır.

Şekil 130. Akbaba, 3 Kasım 1965

Şekil 130.'da yer verilen resimde 'TBMM' yazılı kapıdan Meclis'e girerken Süleyman Demirel tasvir edilmiş; solunda İsmet İnönü ve sağında ise TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar yer almaktadır ve İsmet İnönü'ye hitaben:

"M.A.Aybar: Paşam, geliyooor!.."

Dergi, hatırlayacağımız üzere 1946 seçimleri sonrası yer alan karikatürlerde DP lideri Menderes'i iktidar koltuğu karşısında çok küçük bir tasvirle betimlemiş; tarihler 3 Kasım 1965'i gösterdiğinde ise seçimin kazananı AP lideri Süleyman Demirel'i İnönü ve Aybar karşısında heybetli bir biçimde betimlemiştir. Bu da bizlere Akbaba dergisinin özellikle 1961 seçimlerinden sonra Süleyman Demirel figürünün Türk siyasal hayatında ivme kazanması sonrası değişen yayın çizgisi ve iktidar-basın ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Şekil 131. Akbaba, 3 Kasım 1965

Şekil 131.'de yer alan resimde iktidar koltuğunda otururken Süleyman Demirel; arka tabloda ise muhalefet ile 'İsmet İnönü' tasvir edilmiştir. Muhalefetin gözü her daim iktidarın üzerinde mesajı verilmektedir:

"Büyük başın büyük derdi..."

Demirel, 3 Kasım 1965'de kabinesinin programını Meclise sunmuştur. Dış yardım ve özel sermayenin genişletileceğine söz verilen programın komünist faaliyetlerden de korunacağı ifade edilmiştir. (Ahmad, 1976: 301)

Şekil 132. Akbaba, 17 Kasım 1965

Şekil 132.'de yer alan resimde 'özel sektör' kasasından çıkan paraları karşılayan kişi ile yeni hükümetin Başbakanı Süleyman Demirel tasvir edilmiştir:

"Yeni hükümet programında Türkiye'nin kalkınması için özel sektörden yardım bekliyor.

Demirel: Açıl susam açıl!..."

Karikatür, Demirel'in hükümet ettiği dönem boyunca izleyeceği politikanın ilk adımı olan kamu-özel sektör işbirliğinden bahsetmiş, kalkınma hedefinin mali boyutu ortaya konulmuştur.

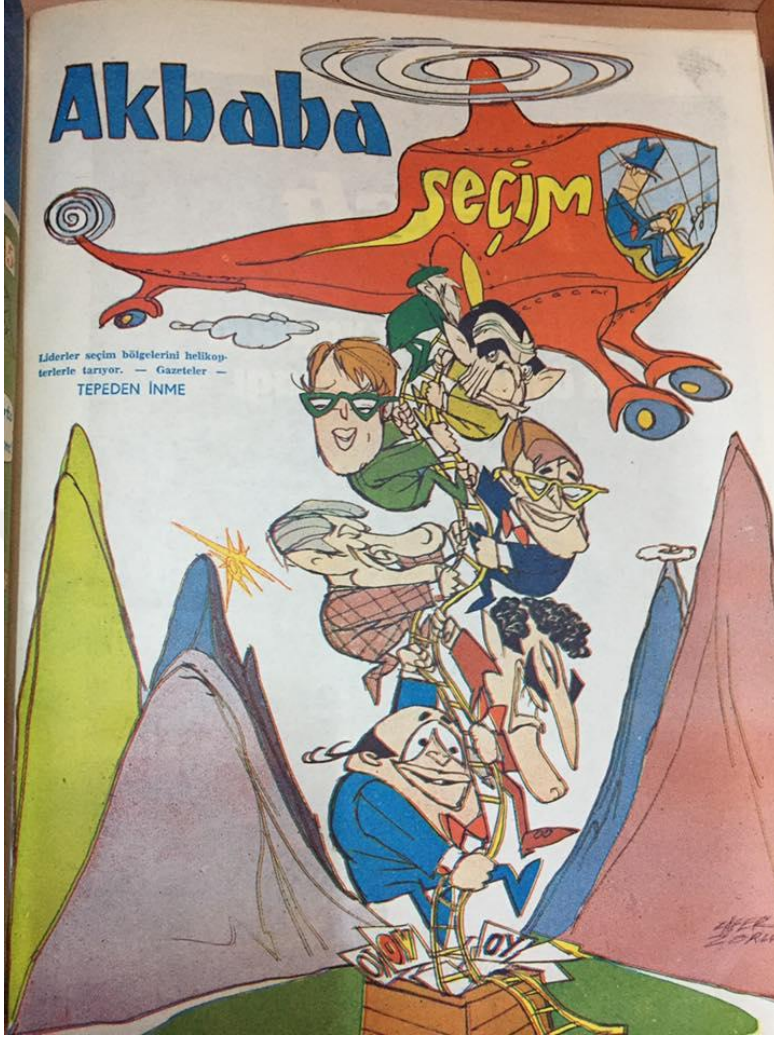
Türk ekonomisinde günümüzde hala uygulanmakta olan kamu-özel iş birliği'nin, sonraki yıllarda bu konu ile ilgili mevzuatların tarihsel alt yapısının bu dönemlerde atıldığını göstermesi bakımından karikatür önemlidir.

3.3.3. 1973 Seçimleri, CHP-MSP Koalisyonu ve Kıbrıs Türk Federe Devleti

14 Ekim 1973 genel seçimleri sonucunda oy dağılımları şu şekilde olmuştur: CHP %33.3, AP %29.8, DP %11.9, MSP %11.8, MHP ise %3,4 oy almıştır. Bu sonuçlar ile 1965 ve 1969 seçimlerinden tek başına iktidar olarak zaferle çıkan Demirel, koalisyon kurmak zorunda kalmıştır. Yine Türk siyasal hayatında Ecevit faktörü bu dönemde kendini göstermekte, CHP yeni lideri Bülent Ecevit ile seçimlerden en yüksek oy oranına sahip parti olarak çıkmıştır. Türk siyasal hayatında 70'li yıllar siyasal istikrarsızlığın baş göstermesi bakımından önemlidir. Bu başlık altında Türk siyasal hayatında 14 Ekim 1973 seçimleri öncesi ve sonrası ile ele alınarak; seçimler sonucunda hiçbir partinin tek başına iktidar olamaması sonrası kurulan CHP-MSP koalisyonuna giden süreci dergideki yansıması ele alınmıştır.

Son olarak ise Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulması sürecine değinilerek; *Akbaba*'ya yansıması dergide yer alan karikatürler üzerinden analiz edilecektir.

Şekil 133. Akbaba, 26 Eylül 1973

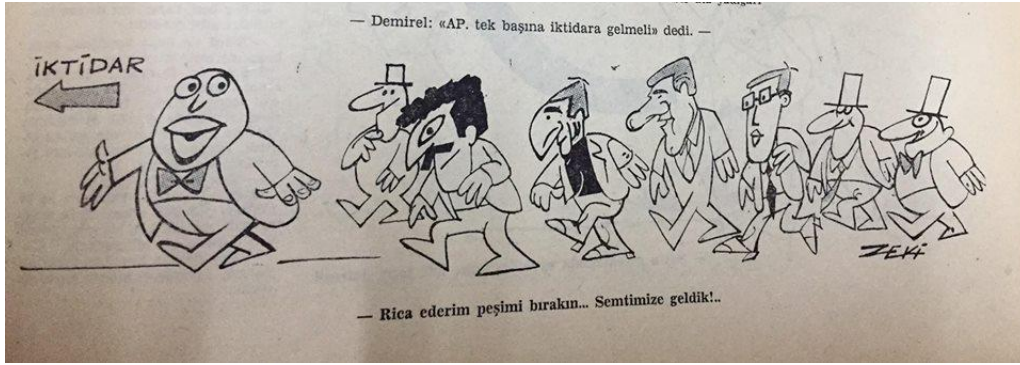

Şekil 133.'de yer alan resimde gazetelerde yer alan 'Liderler seçim bölgelerini helikopterlerle tarıyor.' haberine yer verilmiş ve 'Seçim' helikopterinden sallanan ipe tutulu halde ise 'Parti liderleri' tasvir edilmiştir:

"Tepeden inme.."

Yamaçların arasında bir seçim bölgesine ine fakat içi dolu oy sandığına iplerle sınıksıkı bağlanan liderlerin tasviri ile bir yandan seçmenlerin emanetine sahip çıkıldığı, diğer yandan da helikopter ile iniş ile lider-seçmen arasındaki mesafe ve kopukluk ele alınmış, bu da karikatürde 'tepeden inme' ifadesi ortaya konulmuştur.

Şekil 134. Akbaba, 3 Ekim 1973

Şekil 134.'de yer alan resimde Süleyman Demirel'in yaptığı 'A.P tek başına iktidara gelmeli.' açıklamasına yer verilmiş ve 'İktidar' yönünde yürüyen parti liderleri ile birlikte Süleyman Demirel tasvir edilmiştir:

"Demirel: Rica ederim peşimi bırakın...Sentiimize geldik!..."

Karikatürde son seçimlerde AP'nin ardından diğer oyları bölüşen parti liderleri tasvir edilmiş, iktidara giden yolda peşine takıldıkları Demirel'i bırakmayarak iktidar yoluna talip olduklarını ifade etmektedirler.

Şekil 135. Akbaba, 10 Ekim 1973

Şekil 135.'da yer alan resimde elinde 'Oy' yazılı kağıdı taşıyan bir kişi ve etrafında da 14 Ekim 1973'de seçime girecek siyasi parti liderleri tasvir edilmiştir. Seçim sürecinin Ramazan ayına denk gelmesi sebebi ile de arkada bir yazı yer almaktadır:

"Ramazan dolayısıyla ellerimiz sahura kadar açıktır."

Şekil 136. Akbaba, 3 Aralık 1973

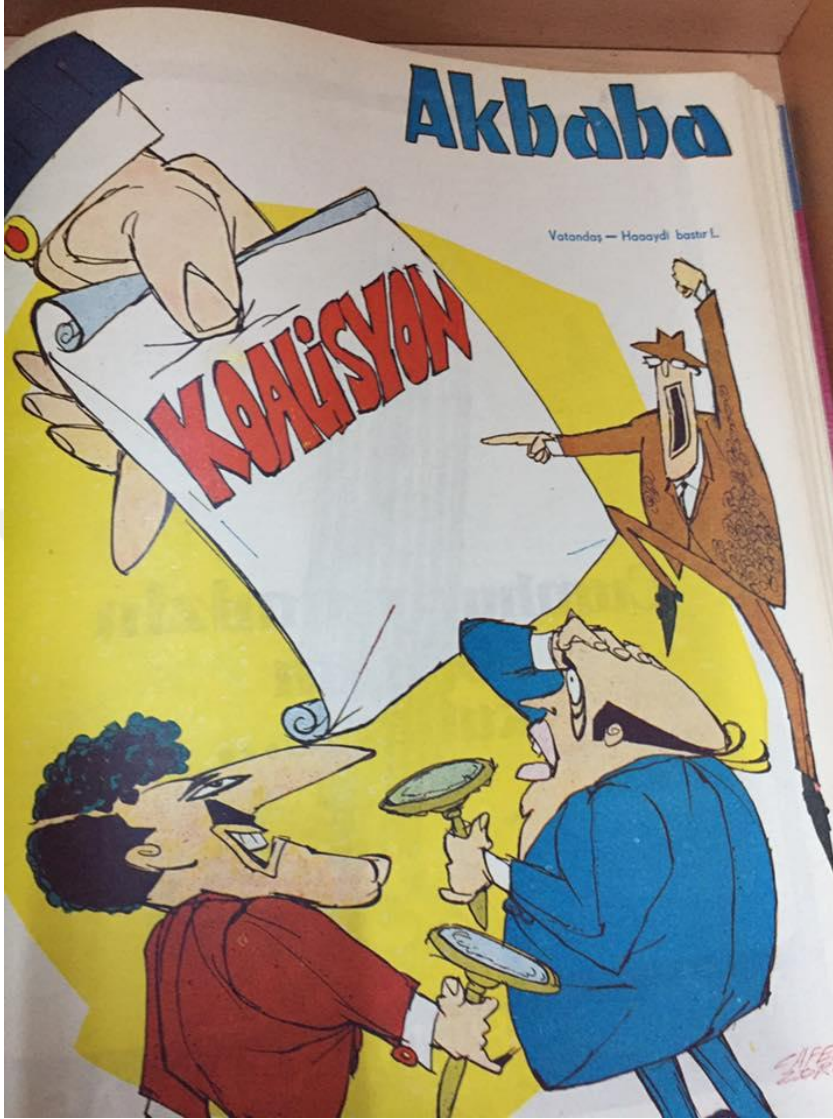

Şekil 136.'da yer verilen resimde AP Genel Başkanlığı koltuğunda oturan Süleyman Demirel ve etrafında da diğer parti liderleri tasvir edilmiştir. Demirel, elinde bulunan 'demir el'i çıkarıyor:

"Partiler, Demirel'siz hükümet istiyor!..."

CHP-AP koalisyonunun beklendiği bu dönemde, Ecevit ise MSP lideri Necmettin Erbakan ile görüşmüş, yaklaşık yüz günü aşan hükümet bunalımı döneminin ardından ise CHP-MSP koalisyonu kurulmuştur. Karikatürde, partilerin AP'nin olmadığı bir koalisyon çözümü isteği dile getirilmektedir.

Şekil 137. Akbaba, 24 Ekim 1973

Şekil 137.'de yer alan resimde 14 Ekim 1973 seçimlerinin ardından tek başına hiçbir partinin hükümeti kuracak yeterli çoğunluğu elde edememesi sonucunda kurulacak olan 'Koalisyon' yazısı ve etrafında ise parti liderleri ellerinde mühürler ile tasvir edilmiştir:

"Vatandaş: Haaaydi, bastır!..."

14 Ekim 1973 genel seçimleri sonucunda oy dağılımları şu şekilde olmuştur: CHP %33.3, AP %29.8, DP %11.9, MSP %11.8, MHP ise %3,4 oy almıştır. Bu sonuçlar ile 1965 ve 1969 seçimlerinden tek başına iktidar olarak zaferle çıkan Demirel, koalisyon kurmak zorunda kalmıştır. Yine Türk siyasal hayatında Ecevit

faktörü bu dönemde kendini göstermekte, CHP yeni lideri Bülent Ecevit ile seçimlerden en yüksek oy oranına sahip parti olarak çıkmıştır. Türk siyasal hayatında 70'li yıllar siyasal istikrarsızlığın baş göstermesi bakımından önemlidir.

Siyasi belirsizlik süreci devam ederken, siyasal partiler arasındaki görüşmeler nihayetinde 26 Ocak 1974 tarihinde CHP-MSP koalisyonu kurularak, koalisyonun işbirliği ile Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulmasına giden süreç başlamıştır.

Şekil 138. Akbaba, 2 Şubat 1972

Şekil 138.'de yer alan resimde gazetelerde yer alan 'Kızıl Çin, Kıbrıs politikasında Türkiye'yi destekliyor.' haberine yer verilmiş ve önde Kızıl Çin'li bir kişinin aracı çekişi tasvir edilmiştir.

Şekil 139. Akbaba, 19 Şubat 1975

Şekil 139.'da yer alan resimde elinde balta ile resmedilen Kıbrıs Rumlarının dini ve siyasi lideri Makarios'tur:

"Rauf Denktaş: Makarios, uzlaşmayı yine baltalıyor, dedi."

Makarios'a, 1973 seçimlerinden 10 ay sonra 15 Temmuz 1974 tarihinde darbe yapılmış, Makarios ülkeyi terketmiştir. Türkiye daha sonra garantör devlet olarak adaya müdahale etmiştir. Karikatür, Kıbrıs sorununun tarihsel kökenlerini göstermesi bakımından önemlidir.

Bugün hala Türk siyasal hayatında iç ve dış politikada önemli bir konu olan Kıbrıs sorunu, dönem dönem Ada'da kendini göstermekte, Türk ve Rum liderler zaman zaman bir araya gelse de görüşmeler sonunda herhangi bir sonuca ulaşamamaktadır.

Şekil 140. Akbaba, 26 Şubat 1975

Şekil 140.'da yer alan karikatürde 'Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti' ile bir gelin ve damat olarak da Rauf Denктаş tasvir edilmiş. Solda ise bir Mehmetçik, aileye hediye sunmaktadır:

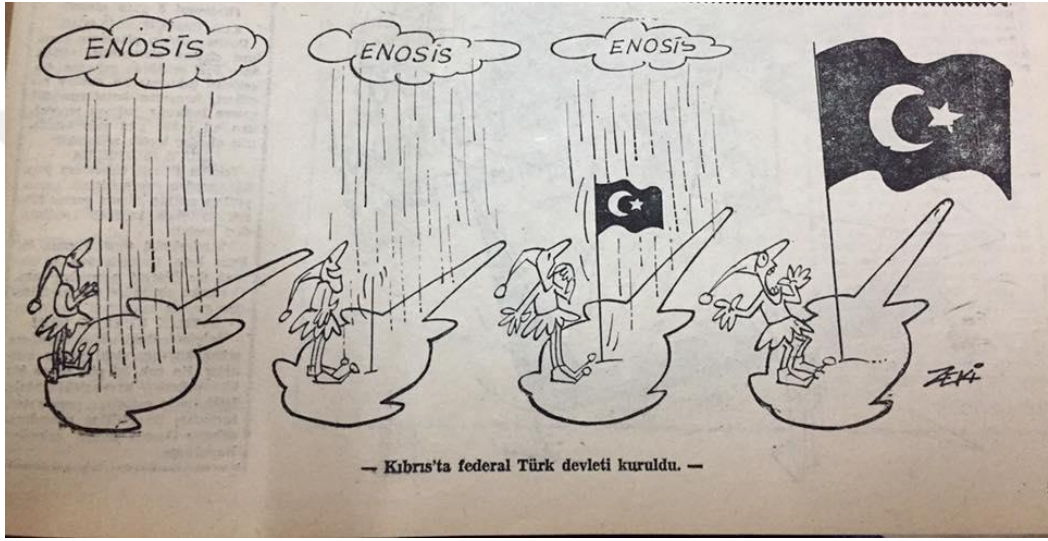
"Mehmetçik: Bir yastıkta kocayın!..."

Karikatürde, KKTC arka fonda yer alan Türk Bayrağı'nın gölgesinde yaşayan bir aile ile resmedilmiştir. Günümüz Türk siyasal hayatında çokça dile getirilen 'yavru vatan' söyleminin bu dönemin bir eseri olduğu görülmektedir.

İkinci Barış Harekatı'nın hemen ardından 25-26 Ağustos tarihinde BM Genel Sekreteri Kıbrıs'a gelmiş ve ikili görüşmelerin taraflar arasında başlamasını talep

etmişti. 28 Aralık 1967 tarihinde ise adada geçici Türk yönetimi ilan edildi. 1974 tarihinde kurulan Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi'nin meclisi 13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin oy birliği ile kurulduğunu ilan etti. Kuruluş bildirisini ise federe devletin ilk Cumhurbaşkanı olan Rauf Denktaş okudu. Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin anayasası 8 Haziran 1975 tarihinde halk oylamasına sunulurak kabul edildi ve meclis 15 Kasım 1983 tarihinde ise aldığı bir kararla Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti.

Şekil 141. Akbaba, 5 Mart 1975

Şekil 141.'deki resimde Kıbrıs'ın Yunanlılara bağlanmasını ifade eden 'Enosis' bir yağmur bulutu olarak tasvir edilmiş, etkisi ve şiddeti azaldıkça bulutların suladığı yağmurun ada parçasını sulaması ile Türk bayrağı büyüyerek önce 1974 yılında Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi'ne ardından karikatürün en sağında yer alan büyük Türk bayrağı ile de yerini 13 Şubat 1975 tarihinde kurulan Kıbrıs Türk Federe Devleti'ne bırakmıştır.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında, Türk siyasal hayatındaki gelişmelerin politik mizaha yansımaları *Akbaba* dergisinde yer alan karikatürler üzerinden incelenerek farklı bir bakış açısıyla sunulmuştur. Akbaba, politik mizah kategorisinde Cumhuriyet döneminin en uzun soluklu mizah dergisidir. Derginin yayımlandığı ilk dönem 1922-1931, ikinci dönem 1933-1949, üçüncü dönem ise 1952-1977 yılları arasındadır. Dergi, kuruluş tarihi itibarıyla Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı döneminde vücut bulmuş; partinin denetimi ve gözetimi altında yayınlar yapmıştır. Bu tutumu 1922-1949 tarihleri arasında yayımlanan karikatürlerde net olarak görmek mümkündür. Dergi, 1949 yılında kapandığı için DP'nin iktidara geldiği 1950 seçimlerine yer verilmemiş, ikinci bölüm 1954 seçimleri ile başlamıştır.

Dergi sosyal, siyasi ve ekonomik konuları ele alırken kimi zaman eleştiri dozunu aşmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında yer alan karikatürlerde doğrudan ya da dolaylı biçimde kutsal değerlere saygısızlık içerisinde bulunmuştur. İnanç özgürlüğü ile bağdaşmayan bu husus, elbette ki basın özgürlüğü kavramı ile açıklanamaz. Derginin bu tavrının yakın dönem Türk siyasetinde 28 Şubat olarak bilinen süreçteki bir kısım basın yayın organlarının inanç özgürlüğüne karşıt tutumuyla örtüşmesi dikkat çekici bulunmaktadır.

Dergi; günümüz Türk siyasal hayatında halen tartışılan ve toplumsal kutuplamayı besleyen laik-dinci, aydın-cahil, gerici-yobaz gibi ayrıştırıcı konulara fazlaca yer vermiştir. Günümüz Türk siyasetini etkilemeye devam eden bu konu başlıklarının tarihsel arka planının Cumhuriyetin kuruluş yıllarına dayandığını Akbaba dergisi üzerinden tespit etmek mümkün olmaktadır. Söz konusu dönemin önemli bir şahidi olan derginin, 1946 yılında çok partili hayata geçişe kadar bu konuları sıklıkla ele aldığı görülmektedir.

Akbaba'yı 1949 yılında kapanma sürecine götüren sebeplerin başında toplum içinde artan DP ilgisine karşılık devam ettirdiği fanatik CHP yanlısı tutumu olmuştur. Bu tutumu dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den talep edilen yardımlar bunu ortaya koyar niteliktedir. 19 Ocak 1942 tarihinde *Akbaba* dergisi

sahibi Yusuf Ziya Ortaç tarafından İsmet İnönü'ye yardım talebi için gönderilen ve EK-1'de verilen mektupta '*İş Bankası İstanbul şubesine henüz emir gelmemiş, beni ısrar ile sıkıştırmaya devam ediyorlar; ancak büyük himayenizi düşünmek bana yaşama kudreti ve tesellisi veriyor.*' ifadelerinde bulunan Ortaç; mektubunu '*büyüğüm, efendim!*' sözleri ile tamamlamıştır. Bir diğer belge ise, 27 Mart 1941 tarihli Türkiye Reisi Cumhur Umumi Katipliği tarafından *Akbaba* Dergisi sahibi Yusuf Ziya Ortaç'a yazılan cevabi mektuptur. EK-2'de verilen söz konusu mektupta Ortaç'ın daha önce talep ettiği Denizli mebusluğu ile ilgili konunun Parti Genel Sekreterliğine tevdi edildiği ifade edilmektedir. Bu cevap, dönemin parti-devlet bütünleşmesini göstermesi bakımından önemli olduğu kadar, *Akbaba* dergisinin CHP yanlısı tutumunun bir başka sebebini yansıtmaya da anlamlıdır. Derginin üç yıllık kapanma sürecinin ardından 1952 yılında yeniden yayın hayatına başladığı dönemde Yusuf Ziya Ortaç'ın bir açıklaması bu tespitleri doğrular niteliktedir: "Biz DP'ye vurdukça, millet bize vurdu."

Akbaba 1952'den sonra CHP yanlısı tutumunu bırakmış, iktidara yakın bir tutum takınmıştır. Fakat, ikinci bölümde yer alan karikatürlerde de görüleceği üzere, 1960 darbesinden sonra askeri vesayet sistemini açıktan desteklemiştir. Örneklendirmek gerekirse, bazı karikatürlerde Milli bayramlar için Atatürk heykeline konulan çelenkler ile darbe çelenkleri yan yana konulmuş, darbeler Atatürk'e bir hediye şeklinde gösterilmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesinin akabinde 2 Haziran 1960 yılında 429. Sayıda yayımlanan karikatürde, Atatürk bir güneş olarak tasvir edilmiş ve Menderes yerde yuvarlanmış bir şekilde 'Güneş Çarptı' başlığı ile tasvir edilmiştir. Bu ve buna benzer örneklere dergide çokça rastlanmaktadır. Dönemin Türk siyasal hayatında yaşanan tüm gelişmelerine dergide yer verilmediği görülmektedir. 1957 seçimleri sonrası siyasal gerginliğin artması, 9 Subay Olayı, DP iktidarı döneminde muhalefetin ve basın eylemlerini soruşturmak için kurulan 'tahkikat komisyonu' gibi konulara değinilmemiştir.

1960-1977 yılları arasında ise, seçimler ve seçim vaatleri dergide yer alan siyasi konuların ana eksenini oluşturmaktadır. 1961, 1965 ve 1973 seçimleri Türk siyasal hayatında Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan ve Bülent Ecevit gibi yeni liderlerin siyaset sahnesine çıkması bakımından önemlidir. Fakat dergi, Alparslan Türkeş ve Necmettin Erbakan gibi siyasetçilere karikatürlerinde yer vermemiştir.

Aynı şekilde, bu dönem Türk siyasal hayatında öne çıkan solcular ve ülkücüler konusuna değinmemiştir. *Akbaba* için bir diğer dikkat çeken husus da taranan arşivler sonucunda Türk siyaseti için sancılı geçen bu zaman diliminin önemli olaylarından olan Johnson Mektubu, Füze Krizi, 12 Mart 1971 Muhtırası ve Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkiler gibi önemli konulara hiç yer vermemesidir.

1967 yılında Yusuf Ziya Ortaç'ın vefatı ile derginin başına oğlu Engin Ortaç geçmiştir. Öte yandan, 1970'li yıllar Türkiye'de muazzam bir sosyolojik değişimin baş gösterdiği yıllar olmuştur. Köyden kente göçlerin arttığı, çarpık yerleşmenin baş gösterdiği bu dönemde, sanattan sinemaya müzikten teknolojiye her alanda hızlı bir değişim yaşanmaya başlamıştır. Siyaset de bu dönemde değişim rüzgarı ile sancılı bir sürece girmiştir. Tüm bu etmenler dolayısıyla *Akbaba* dergisi, Aralık 1977'de yayın hayatına veda etmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. ve Turgay Ahmad B. (1976) *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Akıncı, A. (2014) Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:9, Sayı:1.
- Aktaş, N.A. (2004) *Cumhuriyet Halk Partisi Tek Parti Dönemi (1923-1945) Parti İçi Muhalefet* (Yüksek Lisans Tezi) Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akyılmaz B. ve Uçar, M. (2015) 2014 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçiminin Politik Pazarlama Stratejileri Açısından Analizi, *Sakarya İktisat Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1.
- Alşar, E. (1981) *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İstanbul: Karacan Yayınları.
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi (1986) İstanbul: Ana Yayıncılık, C.16. s.156.
- Arvasi, M. (2011). 2. *Abdülhamit Yönetimine Muhalefet: İttihat ve Terakki Cemiyeti* (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Ataman, M. ve Shkurti, G. (2016) Batının Darbe Sicili ve 15 Temmuz Darbe Girişimine Tepkisi, *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:6, Sayı:2.
- Ayhan A.T. (2007) *2000'li Yıllara Doğru Türkiye'de Muhafazakar Siyaset:"Ak Parti Örneği"* (Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bahçıvan, F. (2005) *27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalelerinin Türk Politik Hayatına Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi) Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Bektaş, A. (1993) *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980)*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

- Birand, M.A, Bila, H. ve Akar, R. (1999) *12 Eylül-Türkiye'nin Miladı*, İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Bozkurt B. (2011) Türkiye'de "Milli Şef" Dönemi CHP Politikalarının Eğitim Sistemine Etkileri Üzerine bir Değerlendirme, *Belgi Dergisi*, 2, s.184.
- Bölükbaşı M. (2012) Milli Görüş'ten Muhafazakar Demokrasiye: Türkiye'de 28 Şubat Süreci Sonrası İslami Elitlerin Dönüşümü, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2.
- Cantek, L. (2011) *Şehre Göçen Eşek*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cantek, L. ve Gönenç, L. (2017) *Muhalefet Defteri-Türkiye'de Mizah Dergileri ve Karikatür*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cantek, L. "Mizah Yaşadığı Yere ve Zamana Benzer", 24 Eylül 2014, <https://tr.boell.org/tr/2014/09/24/mizah-yasadigi-yere-ve-zamana-benzer>, (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2018)
- Çetinkaya, S. (2018) *Tanzimat Dönemi Osmanlı Siyasal Hayatında Bürokrasinin Değişen Konumu* (Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Daban, C. (2017) Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:17, Sayı:33.
- Demir S.T. (2016) *Türkiye'de Mizah Dergileri- Kültürel Hegemonya ve Muhalefet*, İstanbul: Seta Yayınları.
- Demirci C. (2005) Mizah Dergilerimizde Yazının Serüveni, *İmge Öyküler Dergisi*, Sayı:5, Yıl:1, s.77
- Devran, Y. ve Gül, M. (2016) Mizah Unsurunun Siyasal İletişimde Kullanımı, *International Journal of Social Science*, Sayı:49, s.381.
- Dikici, A. (2014) 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Türk Polisi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:30, Sayı:89.
- Dinç, S. (2008) *Atatürk Sonrası Türkiye'de İç ve Dış Politikada Gelişmelere Genel bir Bakış (1938-1965)*, Çukurova Üniversitesi, Türkoloji Araştırmaları Merkezi.

- Doğançay, M. (2014) *28 Şubat Sürecinin Türkiye'de İç Politikaya Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi) Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Emiroğlu A. (2011) 27 Mayıs 1960 İhtilali ve Demokrat Partinin Tasfiyesi, *Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksekokulu Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1.
- Ercan, R. (2011) *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Fikir Dergiciliği ve Sosyolojiye Etkileri*, Ankara: Anı Yayınları.
- Eştürk, Ö. (2006) *Türkiye'de Liberalizm: 1983-1989 Turgut Özal Dönemi Örneği* (Yüksek Lisans Tezi) Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Girgin, A. (2009) *Türkiye'de Yerel Basın*, İstanbul: Der Yayınları.
- Gönenç, A.Y. *Türkiye'de ve Fransa'da Dergicilik ve Kadın Dergileri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Güder, F.Z. (2012) *Siyasal İletişimde Politik Mizah: Örnek Çalışma: Semih Balcıoğlu'nun Güle Güle İstanbul Karikatürlerinin İncelenmesi* (Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güler, T. (2015) *Ak Parti İktidarlari Döneminde Türkiye'de Siyaset-Bürokrasi İlişkisi'* (Doktora Tezi) Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Gülmez, İ. (2014) *28 Şubat 1997 Askeri Darbesi ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- İşler, F. (2014) *Türkiye'yi 28 Şubat Sürecine Götüren Gelişmeler ve Medyanın 28 Şubat Sürecindeki Rolü* (Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kahraman H.B. (2010) *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi 1- Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar*, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kamiloğlu Z. (2014) *2002-2011 Dönemi Türk Siyasetinde Mizah* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kalaycı, N. (2014) Spinoza'nın Etika'sı Bağlamında Mizahın Politik İşlevi, *Düşünme Dergisi*, Sayı:6, s.24.

- Kara, S. (2012) *Tek Partiden Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Türkiye'de Din Politikalarındaki Değişim Üzerine 1945-1950* (Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Karpat, K. (2013) *Türk Siyasi Tarihi-Siyasal Sistemin Evrimi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kayacı M. (2017) *Türkiye'de Sağ Seçmen Bloğunun Konsolidasyonu Bağlamında 16 Nisan Referandumu*, Strategic Public Management Journal, ISSN: 2149-9543.
- Keskin Y.Z. (2012) Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1.
- Kırkpınar, D. (2009) *12 Eylül Askeri Darbesi'nin Gençliğin Üzerindeki Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Kısakürek, N.F. (1977) *Ulu Hakan 2. Abdülhamid Han*, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Koç, Y.T. (2011) 12 Eylül'den 12 Haziran'a Siyasi Partiler-Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti), *Seta Analiz Dergisi*, Sayı:41.
- Köksal, M.S. (2013) *Mizahın Türk Siyasi Kültüründeki Yeri ve Siyasete İlişkin Toplum Algısının Oluşturulmasındaki Rolü* (Yüksek Lisans Tezi) Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Kürkçüoğlu, Ö. vd. (1989) *Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi*, Ankara: Yükseköğretim Kurulu Yayınları.
- Mardin, Ş. (2010) *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öngören F. (1973) *Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özcan, Ö. (2002) *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Özdiş, H. (2010) *Osmanlı Mizah Basınında Batılılaşma ve Siyaset (1870-1878)*, İstanbul: Libra Yayıncılık.

- Özgişi, T. (2012) *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu*, Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Özpınar, A. (2012) *Mizah Dergilerinde Toplumsal Gündem: Penguen ve Cafcaf Dergileri Örneği* (Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sağlam B. (2016) *7 Haziran ve 1 Kasım 2015 Genel Seçimlerinde Ak Parti'nin Siyasal İletişim Kampanyasında Sosyal Medyanın Yeri* (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sert, N. (2014). *Milli Mücadele Döneminde Salihli* (Yüksek Lisans Tezi), Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Sıdal, S. (2010) *Muhafazakar Demokrasi ve Adalet ve Kalkınma Partisi* (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sözen, M.H. (2013) *Turgut Özal Örneğinde Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı* (Yüksek Lisans Tezi) Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi, *1 Kasım 2015 Genel Seçim Analizi*, <http://sdam.org.tr/mobil/Haber.php?id=104>, 2015, İstanbul.
- Şahhüseyinoğlu H.N. (2015) *Anadolu Halk Kültüründe Fıkra-Nükte ve Mizah*, Ankara: Ürün Yayınları
- Tekin Y. ve Okutan, Ç. (2010) *Türk Siyasal Hayatı*, Ankara: Orion Kitapevi.
- Timur, T. (1991) *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Torun, E. (1996) *Atatürk Dönemi Tek Parti* (Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, Ankara.
- Tosun, R. (1994) *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (Kuruluş Dönemi)*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Uykucu, E. (1994) *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ansiklopedisi-1919'dan Günümüze*, İstanbul: Toker Yayınları.
- Ünver, M. (2016a). *1. Dünya Savaşı ve Sonrasında Rusyadaki Türk Esir Kampları (Sibirya Örneği)* (Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

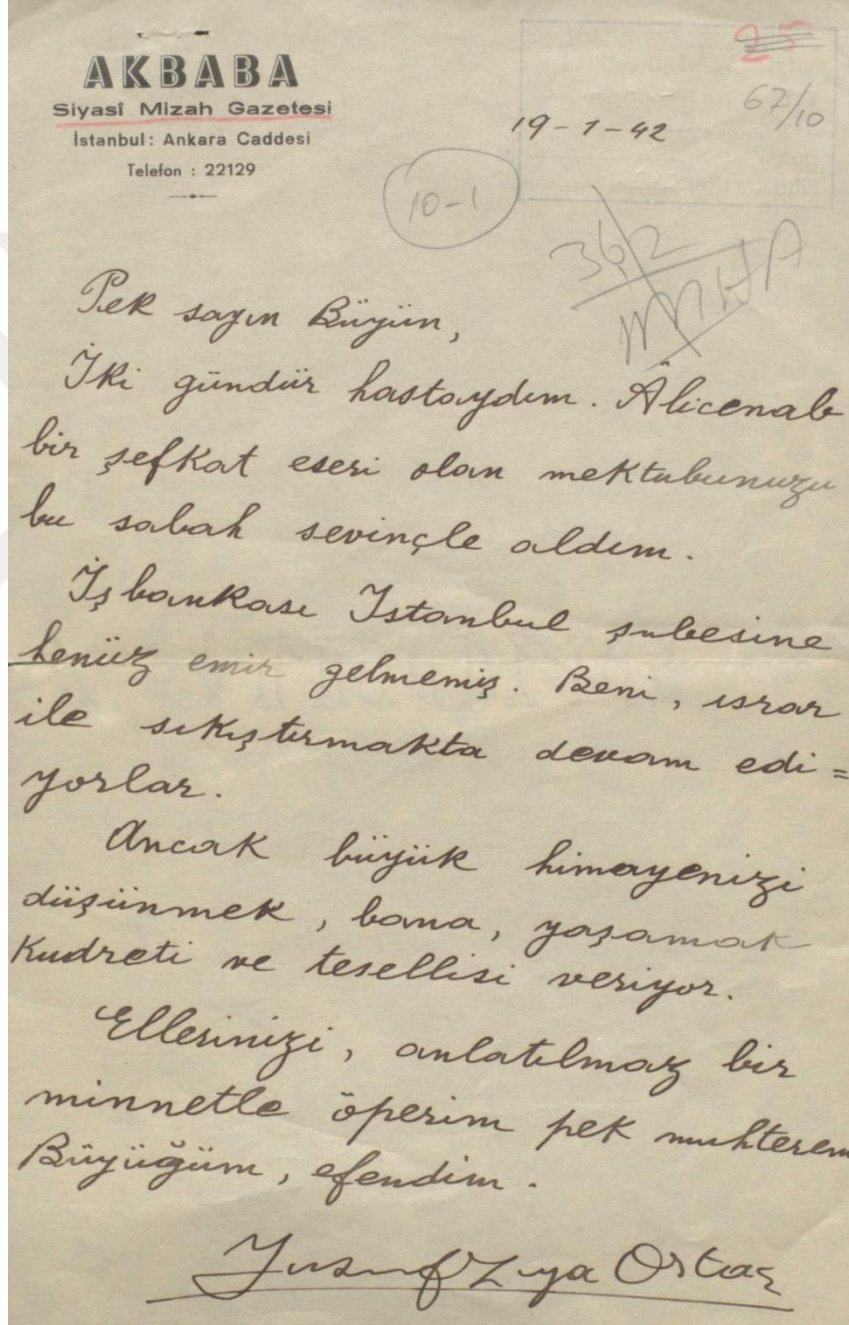
- Ünver, M. (2016b) *İstanbul'un 100 Mizah Dergisi*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Yardımcı, İ. (2010) Mizah Kavramı ve Sanattaki Yeri, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:6, s.5
- Yılmaz, C. (2014) *Sultan 2. Abdülhamid ve Dönemi*, İstanbul: Sultanbeyli Belediyesi.
- Yılmaz, Ö.M. (2000) *Belgelerle Osmanlı Tarihi*, İstanbul: Osmanlı Yayınevi.

EKLER

EK-1

Akbaba Siyasi Mizah Gazetesinden Yusuf Ziya ORTAÇ'ın, Yardım Talebine
İlişkin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye Gönderdiği Mektubu
(19 Ocak 1942)

EK-2

**Akbaba Gazetesi Sahibi Yusuf Ziya Ortaç'ın, Denizli Mebusluğunun
Açık Olduğunu Belirterek Kendisine Verilmesini Talep Ettiği Mektubuna
Gönderilen Cevabi Yazı (27 Mart 1941)**

